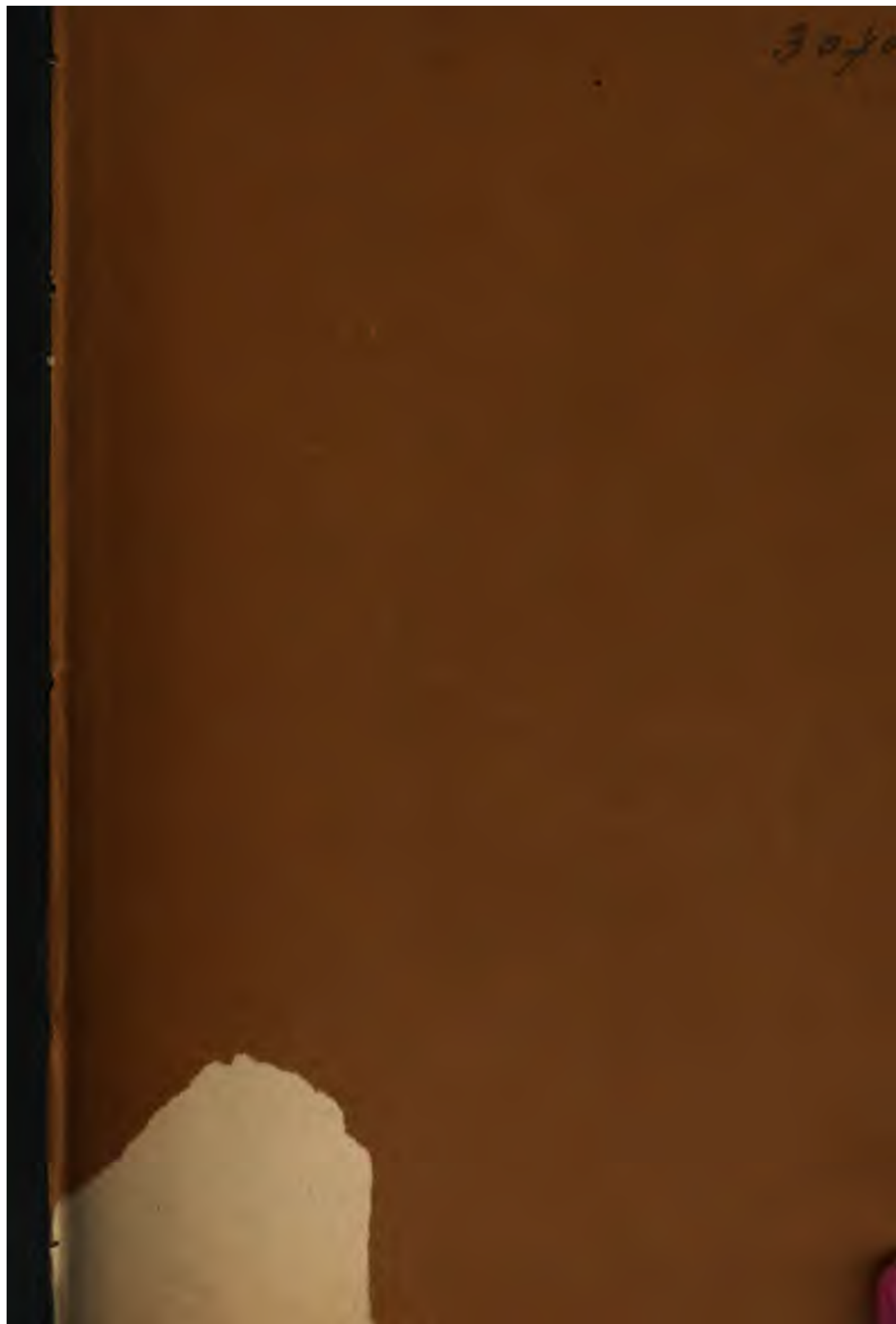

Mluvnice jazyka českého

pro

školy střední a ústavy učitelské.

Sepsali

Matiáš Blažek

a

František Bartoš.

Díl druhý: Skladba.

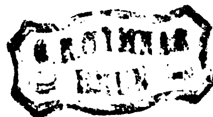

Skladba.

Sepsal

František Bartoš,

professor c. k. slov. gymnasia brněnského.

Vydání druhé, opravené.

v Brně.

Tiskem a nákladem Karla Winikera.

1880.

Předmluva k vydání prvnímu.

„Jazyk náš hojností tvarův a vyvinutou i přesnou skladbou dostihuje na mnoze jazyků klassických, ano v nejedné příčině i nad ně předčí. Kdyby se tato povaha našeho jazyka v náležitou úvahu vzala, kdyby naše studující mládež měla v rukou českou mluvnici složenou dle vědecké methody mluvnice řecké a latinské, kdyby stejné úkony mluvnice české, latinské a řecké týmiž slovy v pravidla shrnuty byly, bylo by věru mládeži naší pravou hračkou naučiti se mluvnici jazyků klassických. Mládeži gymnasijní nebylo by vše, čemu se v mluvnici latinské a řecké učí, zjevem novým, neslýchaným, jí bylo by říkajíc všechno známo z mluvnice české. Mládeži škol jiných mluvnice taková nahrazovala by alespoň částečně nedostatek vzdělání klassického, pokud se týká stránky grammatické.“

Tak napsal jsem r. 1874 v úvodě ku svému článku „O infinitivě,“ uveřejněnému téhož roku v časopise „Komenském“ č. 38 nn., kterýžto článek, sepsaný zcela dle výborné mluvnice Niederlovy, jako praktickým dokladem býti měl slov na hoře položených. I dostalo mi se převzácného souhlasu našeho nezapomenutelného Jindřicha Niederle, kterýž dne 6. prosince r. 1874 mezi jiným takto mi psal: „Úvodní slova Vaše k „infinitivu“ jsou mně a snad i mnohým jiným jako ze srdce vzata, a dojde-li k tomu, že by kdo novou latinskou mluvnici spisoval aneb že by Kořínkova ve 2. vydání vyjíti měla, neopominu ničeho, aby se žádoucí shoda ta, pokud bude možna, stala skutkem.“ Zároveň svolil šlechetný ten muž se vzácnou ochotou k žádosti mé, abych mluvnice jeho použil „jakkoliv bych chtěl zcela dle potřeby své.“ „Vždyť víte,“ praví, že jsem ji psal pro bono publico, a nemůže lepší odměny se mi dostati, nežli když prací tou posloužím kruhům co nejširším.“

Měl jsem s počátku úmysl, pojednati o celé české skladbě v zevrubných monografiích a z nich pak teprve vybrati, co by se škole nejlépe hodilo; jsa však nejedněmi váženými hlasy povzbuzován, abych sepsal stručnější českou skladbu školám našim tak potřebnou, uvázal jsem se konečně v tu práci, obrav si za vzor, ovšem nedostižný, řeckou skladbu Niederlovu. Toliko některé části, jako o infinitivě, o přechodnících a j. jsem poněkud zjednodušil, prohlédaje k chápavosti žáků tříd nižších.

Mimo skladbu Niederlovu vděčně jsem též použil latinské skladby Kosinovy, z českých pak prací syntaktických jmenovitě skladby Zikmundovy a „Časoslova“ Týnova jakož i srovnávací skladby Miklosichovy. Že však přes všechny tyto výborné pomůcky vlastní moje práce nebyla tak nepatrna a snadna, jak by se na první pohled podobalo, toho netřeba tuším připomínati čtenáři soudnému.

Příklady vybral jsem většinou z pramenů původních za vzorné uznaných, a pokud možná bylo takové, které by i věcným obsahem mysl mladistvou jímaly a vzdělávaly; citovati jich však zevrubně neuznal jsem ve školní knize všude za potřebno. Komu by šlo o citáty takové, najde jich s dostatek v různých článcích a monografiích, jež jsem posud tiskem uveřejnil.

Odevzdávaje již dílko toto, jakkoliv nedokonalé, veřejnosti, prosím snažně pánů kollegův, aby všeliké opravy, jež by za potřebny uznali, buď veřejně buď soukromě se mnou sděliti sobě nestěžovali.

Na Mlatcově v měsíci srpnu 1878.

Spisovatel.

Předmluva k vydání druhému.

Chystaje druhé vydání „Skladby jazyka českého," použil jsem svědomitě jak úvah veřejných tak i rad a pokynů soukromě mne došlých. S velikým prospěchem novému tomuto vydání byla jmenovitě důkladná úvaha pana professora dra. P. Durdíka, uveřejněná v Listech filologických na r. 1879, za niž jemu buďtež díky nejupřímnější. Několika výbornými poznamenáními potěšil mne p. prof. Th. Vodička, jichž tolikéž vděčně použito. Mimo to pozměnil jsem i sám všelico dle svého nejlepšího vědomí a svědomí, abych svou knihu jak možná nejlépe spůsobil k potřebám školním. Podstatných změn týkajících se celé soustavy na ten čas předsevzíti jsem nehodlal, čekaje, až jaké změny by delší prakse školní za potřebny dovodila. I prosím z novu pánů kollegův, aby nabyté v té příčině zkušenosti se mnou sdíleti sobě neobtěžovali; při vydání příštím vynasnažím se, abych každému důvodnému přání dosti učinil.

V Brně dne 1. března 1880.

Spisovatel.

Obsah.

B. O slovese.

Časť II. O slovech neohebných.

Rozdil třetí. O vazbě vět.

Časť I. O větách samostatných.

Část II. O větách složitých.

Úvod.

O větě a její spůsobách.

1 Co myslíme, pronášíme slovy. Jako ze spojení představ vzniká myšlénka, tak ze spojení slov, ony představy vyjadřujících, vzniká věta.

Věta jest myšlénka slovy vyjádřená: Žák píše. Růže jest květina. Bůh jest věčen.

2 Každá věta skládá se ze tří podstatných částí, ježto jsou:

1. **podmět** (subjectum) čili slovné vyjádření toho, o čem se něco propovídá (žák, růže, Bůh).

2. **přísudek** (praedicatum) čili slovné vyjádření toho, co se o podmětě propovídá (píše, květina, věčen).

3. **spona** (copula), jížto se vzájemný vztah mezi podmětem a přísudkem označuje (jest).

Pozn. 1. V každé větě všecky tyto tři části zvláštními slovy označeny nebývají. Ve přísudku slovesním obsažena vždy zároveň i spona: žák píše = žák jest píšící; často spona i podmět: píš-e-me, píš-e-te; me a te, kmeny náměstkové prvé a druhé osoby množného čísla, jsou podmětem, slovesní kmen piš přísudkem, a spojovací hláska e sponou.

Pozn. 2. Přísudek se sponou jedním slovem nazýváme výrokem.

3 Věta, která mimo tři podstatné části jiných částí vedlejších neobsahuje, slove větou holou. Žák píše.

4 Věta, která mimo tři podstatné části ještě jiné vedlejší obsahuje, slove větou rozvinutou: Pilný žák své úlohy vždy pěkně píše.

Věta holá rozšiřuje se u větu rozvinutou činem trojím:

1. když neúplný pojem sloves a jmen přídavných doplňujeme, což se děje doplňkem (objectum) — úlohy;

2. když kterékoli podstatné jméno u větě určujeme přívlastkem (attributum) na otázku jaký? — pilný, své;

3. když výrok místněji omezujeme určením příslovečným — vždy, pěkně.

5 Je-li ve větě více podmětův o jednom přísudku, nebo více přísudkův o jednom podmětě, slove věta staženou (svinutou): — Stromy a byliny rostou (stromy rostou, byliny rostou). Růže kvete a opadává (růže kvete, růže opadává). — Týmž jménem označují se též věty, jež mají po více doplňcích nebo jiných částech.

6 Věty holé, rozvinuté a stažené slovou jinak větami jednoduchými.

7 Dvě věty jednoduché v jednotu myšlénkovou spojené nazývají se větou složitou. Ve větě složité buď obě věty jsou samostatny, vyjadřujíce myšlénku úplnou, v sobě dovršenou, tak že každá sama o sobě jest srozumitelna, na př.: Z pilnosti se štěstí rodí, lenosť holou bídu plodí; anebo jedna věta toliko jest samostatna, druhá na ní závisla, neobsahujíc než nějakou část větovou její a tím jí jsouc podřízena, na př.: Kdo chce mnoho znáti, nesmí mnoho spáti.

8 Skládá-li se věta složitá ze dvou vět samostatných, slove souvětím souřadným; pakli se skládá z jedné věty samostatné a druhé podřízené, slove souvětím podřadným.

9 Věta samostatná souvětí podřadného slove větou hlavní, věta podřízená větou vedlejší.

10 Skládá-li se věta složitá z více nežli dvou vět jednoduchých buď samostatných, buď hlavních a vedlejších, slove takový celek větový větou mnohonásobně složitou, na př.: Pracuj každý s chutí usilovnou na národu roli dědičné, cesty mohou býti rozličné, jenom vůli mějme všichni rovnou. — Přijde čas, že se zeptá zima, co's dělal v létě.

Rozdíl prvý. O částech věty a jich shodě.

Hlava I. O částech větu skládajících.

I. O podmětě.

Podmět věty se vyjadřuje: 11

1. nejčastěji jmény podstatnými:

Orel much nelapá. Pes štěká, vítr odnáší. Strom po ovoci poznán bývá. Hřích miluje tmu.

2. substantivně kladenými jmény přídavnými, náměstkami, přechodníky a číslovkami:

Nepotřebují zdraví lékaře. Dobrý i po suché kůrce tyje, a zlý ani masa nezažije. Dobré se daleko slyší, a zlé ještě dále. Tito jsou přátelé naši. Nikdo nemůže dvěma pánům sloužiti. Nic není před Bohem skrytého. Každý sobě nejbližší. Svoji k svému. Tonoucí i slámy se chytá. Kde dva mluví, tam třetí nepřistupuj.

3. infinitivy sloves:

Mluviti stříbro, mlčeti zlato. Slíbiti a dáti jest dvojí. Sloužiti Bohu celým srdcem ne práce jest, ale rozkoš.

4. každým slovem jakéhokoli tvaru ano i jednotlivými syllabami a zvuky, pokud nehledíc k významu právě jen o tvaru jejich výrok nějaký pronésti se má:

Lepší jedno dnes než dvoje zítra. Lepší počkej než bych. Kněh-li správno, či knih? Ach jest citoslovce. **V** jest předložka.

5. Druhdy podmětem bývá celá věta:

Darmodej umřel, kupsobě nastal. Umřel dávno, co dával darmo. Kdo se povyšuje, bude ponížen, a kdo se ponižuje, bude povýšen. Co datel kluje, na prsy mu padá.

Pádem podmětovým je z pravidla nominativ; bývá jím 12 však někdy (výpustkou) též genitiv vlastnosti neb i pád předložkový:

Nahodí se opilec, mrhač aneb jiných zlých obyčejův. Blaženi jsou čistého srdce, neb ti Boha viděti budou. Napřed jeli stavu rytířského. Pravili, že by z rytířstva ty věci nésti měli.

13 Podmět se nevyjadřuje, je-li jím náměstka osobní (já, ty, on), leč když toho žádá důraz; neboť původem už obsažen jest ve slovese, jako: volá-*m*, volá-*me*, volá-*te*.

Kromě toho nevyjádřen bývá podmět neurčitý při třetí osobě, a to:

1. osobní množný (lidé):

Ptáka oklamávají zobem a člověka slovem. Učinili cikána králem, a on nejprve svého otce oběsil. Vám zpívají, a na nás nota padá. Na ostrově Cypru sejí bavlnu. Do toho rybníka vedou vodu po troubách.

2. osobní jednotný:

Hýřil za mladu a pod starosť umírá z hladu. Začal na zlatě a skončil na blátě. Za peníze všecko dostane. S poctivostí nejdál dojde. Do toho kopce nevyjede. Bylo dosti vína dobrého a silného, tak že, když polovici k němu vody přilije, ještě silné jest (Pref. 98). Jest tu dřevo přiložené, aby tam nemohl vejíti (Pref. 200). Stoje dole v kostele může do kaply na horu hleděti (Pref. 212). Bolesť přestala, jak by uťal. Co by pět napočítal, byl jsem na místě.

Pozn. Neurčitý podmět označuje se též druhou osobou jednotného čísla: Koně suchopárného se nedokrmíš, a mošny žebrácké nedoplníš. Zahyneš-li na moři, nevíš, kam se tvé tělo dostane.

3. neosobní a) při slovesech zjevů zvláště přírodních:

Rozednilo se. Zahřmělo a zablesklo se. Z čista jasna uhodilo. Házelo jím po kostele od oltáře až ke stěně (Suš. 28). Bylo k večeru. Na jednou zaťukalo na okno. Chtěl si utrhnouti jedno jablko, ale z toho pně naň volalo. Jim o statky a hrdlo běželo.

b) při slovesech zvratných a trpných:

Jak se do lesa volá, tak se z lesa ozývá. Za moje žito ještě mě bito.

c) při neosobních slovesech s genitivem:

Peněz přibylo, ctnosti ubylo. Napadlo sněhu. V tu hodinu hospodáře doma nebylo.

d) při neosobních slovesech s dativem:

Událo se jemu jeti tady. Stojmírovi knížeti se stýskalo ve vlasti. Rozleželo se mu. Komu se nelení, tomu se zelení. Dobře mi sedlo.

e) při slovese *jest* se příslovci a se jmény podstatnými, jež mají téměř význam příslovcí:

Dobře vám bylo. Pršelo, bylo tma. Počalo zima býti. Nebylo vám toho třeba. Nebylo tě hanba? Již čas obědu bylo.

Radosť bylo patřiti na tu krásnou úrodu. Bylo by hřích ublížiti mu. Nebylo možná. Již veta po mně bylo. A od té chvíle bylo tomu strašidlu konec (Kulda Poh. II. 251).

f) při slovese *jest* s infinitivem možnosti a nutnosti:

Bylo všecko viděti i slyšeti. Tu horu z daleka viděti. I bylo Tatarům ustoupiti (Srovn. §. 407).

g) při akkusativě počtu určitého od pěti počínajíc i neurčitého a při pádech předložkových počtu přibližného a podílného:

Čtyři sta jich zbylo. Sotva čtvrtý díl živých zůstalo, ostatek pobito. Téhož léta vypáleno jest Roudnice větší díl. Stojím, jakoby mne umřelo půl. Okolo nás nesčíslný počet lidu šlo. Soudcův větší počet se sjelo. Masa bylo hojnosť. Bylo nás hromadu. Polovici nás nespalo. Předně šlo okolo třicet vojáků. Za trubači jelo do tří set husarů. Po pěti vězních na jedné lavici sedělo.

Pozn. 1. Některá substantiva kolikosti pojí se též v nominativě se slovesem neosobním. Hromada jich tu bylo. Na stromě sedělo kopa ptáků. Veliká síla lidu se sešlo.

Pozn. 2. Starší řeč užívá tytýž nominativu o počtu určitém i neurčitém, pojíc jej se slovesem osobním: Těch sedm svatých, na zemi se poklonivše, duše své pustili. Král rozkázal, aby devět měšťanův postavili se na hradě. Mnoho pánův českých smrtelně jsou raněni. Pět tisíc lidu na víru křesťanskou se obrátili.

II. O přísudku.

Přísudek věty vyjadřuje se: 14

1. slovesem:

Slunce svítí. Voda hučí. Pokora všude projde.

2. jménem podstatným:

Hlad je nestyda. Oči jsou podvodnice.

3. jménem přídavným, pokud možná, zakončení neurčitého, určitým přechodníkem a příčestím:

Kdo nevěren Bohu, nevěren také lidem. Buď lehek proti chudému. Ani studen ani horek jsi. V nebi i jeden chud není, ani slep, ani belhav, ani kterým neduhem nezdrav. V tom tvrda jest má náděje. Známo a zjevno buď všem. — Bratr jest dobr*ý*, ale: sestra jest dobr*a*, bratři jsou dobř*i*, sestry jsou dobr*y*, jablka jsou dobr*a*. — Vše na světě jest pomíjející. Plátno je steřelé.

Pozn. Rozeznávati jest: Žák jest hod*ný* — žák jest hod*en* pochvaly. Řeka zamrzlá — řeka jest zamrzlá. Všickni členové toho spolku jsou činn*í*, naproti: jsou činn*i*.

4. náměstkou:

Já jsem to. Kniha jest tvá.

5. číslovkou:

Jsme čtyři. Slíbiti a dáti jest dvojí.

6. infinitivem:

Loupiti není koupiti. S otevřenou hubou obcházeti není ještě dům spravovati.

7. celou větou:

Bůh jest, jenž stvořil tento svět. Nejsi, jak se děláš.

15 Sloveso přísudkové druhdy se vypouštívá:

Na bílý chléb máslo, na černý hlad. A tak slovo ke slovu, až se servali. Oč, že to dokáži? Komu Pánbůh, tomu všeci svatí.

16 **Pádem** přísudku jmenného bývá:

1. *nominativ*, když vypovídáme, čím anebo jakým podmět jest svou podstatou, svými neměnivými vlastnostmi:

Já jsem anděl boží. Myš je malé zvíře. Jordan jest řeka neveliká. Pokora jest dobrovolné mysli ponížení. Duše lidská jest nesmrtelna.

2. *instrumental* a) když vypovídáme, čím anebo jakým podmět dle své měnivé spůsoby, dle svých měnivých vlastností býti se jeví:

Kůň jest jednou hříbětem, člověk dvakrát dítětem. Býval volem, a nyní nechce ostati ani koněm. Kdo nikdy nebyl poddaným, zřídka bývá dobrým pánem. Český jazyk od 14. až do 17. století doma i vně váženým, v okolních zemích dobře známým a vůbec užívaným byl. Byť sova pod nebe létala, sokolem nebude. Buď za mladu starcem, abys byl ve starosti mládencem. Ach kýž jsem slavíčkem, tím malým ptáčíčkem. Nebyl bys pánem, kdyby nebyl chlap chlapem. V cizím domě nejlépe býti poloněmým, polohluchým, poloslepým.

b) když vypovídáme, čím podmět jest vzhledem k jiným osobám nebo věcem:

Spitihněv knížetem v Čechách byl. Po smrti krále Davida byl králem Šalomoun. Běda ovcím, kde vlk soudcem. Kdokoli přišel, byl bratrem a sestrou. Tělo nejen stánkem, ale i nástrojem jest duše rozumné. Učení vnadou a libostí jest lidské mysli. Václav z Budova byl obzvláštní vlasti své ozdobou.

3. *genitiv vlastnosti:*

Proč se bojíte, snad malé víry jste? Milý kníže, buď dobré mysli.

4. *pád předložkový:*

Budete mi za lid, a já vám budu za Boha. Upřímný přítel za bratra. Byl jsem ve mlýně za práška. Opatrnosť jest za statečnosť. Chtícímu nic za těžko. Zdejší každé utěšení jest s nedostatkem. Co by vlasti této s největším užitkem a s nejmenší škodou býti mohlo, uvažovati měli. Takové dílo se vším dobrým a užitečným země této bude. To mi netoliko s podivením, ale i s lítostí jesť. Bůh bez počátku jest a vždy bez konce bude. Není dudka bez chocholky a hlupce bez pýchy. Posel pravil, že při penězích není. Učiň to jsa při paměti. Chlapec byl ve dvanácti letech. Umřel Thales, když byl v sedmdesáti letech a v osmi. Stavení hradu o trojím ponebí bylo. Ty jsi z učedlníkův člověka tohoto. Některé věže již na zboření jsou. Jest od slova. Není od řeči.

III. O sponě.

Vztah mezi podmětem a přísudkem jmenným vy- 17
řizuje se sponovým slovesem býti:

Žák jest pilen. Šalomoun byl králem.

Má-li se podmětu nějakému toliko jsoucnosť přisouditi, obsahuje *býti* přísudek plný a přestává tudíž býti pouhou sponou:

Jest Bůh. Byla svornosť, už jí není.

Spona býti zhusta bývá *nejvyjádřena:* 18

1. v soudech obecných:

Bez ochoty zlé roboty. Jaký pán, taký krám. Pěšky jako za vozem.

2. v soudech nutnosti, povinnosti, slušnosti, možnosti a pod.:

Tu slyšeti dusot koní, tu viděti hrozné krupobití. Znáti víno po octě. Tobě zbitu býti. Třeba opatrnu býti každému. Hřích, lakotnu a obžernu býti. Po práci milo odpočinouti.

3. při participii trpném na označenou minulosti:

Ni semo ni tamo ustoupeno, i váleno zde i váleno tamo. Utonul a více potom nenalezen.

4. ve spojeninách téměř v jedno splynulých:

Kde který žebrák přišel. Kde jaké poleno jsme spálili. Málo který den, aby nepršelo.

O shodě přísudku s podmětem.

A. *O shodě při jednom podmětě.*

19 **Pravidlo.** Přísudkové sloveso shoduje se s podmětem v čísle, a když se příčestím opisuje, tehdy i v pádě a rodě:

Lampa hasne. Páry vystupují. Větrové přestali, moře se utišilo. Zpustly stodoly, zbořeny jsou obilnice.

20 **Úchylky** od pravidla vznikají tím, že za shodu grammatickou nastupuje logická; zvláště pamatovati jest:

1. Při jednotném podmětě bývá leckdy přísudek ve množném čísle, je-li podmětem jméno hromadné:

Jeho lid čtyři veliké koráby pobrali. Co chudina po mnohá léta byli jsou nachovali, to vydati musili. Za císaře Decia křesťanstvo velikou trýzni trpěli. Dotazovali se o mé čeledi, kde jsou? Obec volili sobě jiné úředníky. Stav panský ráčili se snésti. Praha sobě konšely znovu sadili.

2. Při jednotném podmětě bývá druhdy přísudek ve množném čísle, jsou-li podmětem náměstky každý, žádný, někdo, který, kdo:

Každý, kamž mohl, utekli. Kdybych si zapřáhl sto padesát vozů, mou ztracenou mladosť žádný nedovezou. Nikdo nejsme bez chyby. Ztratil jsem prstýnek, který jste ho našli? Kdo jsou kolivěk na mne to pravili, v hrdlo lhali. Pospícháš-li zle činiti těm, kdož tobě dobře činili jsou?

3. Při jednotném podmětě bývá přísudek ve množném čísle, je-li podmětem osoba, k níž s úctou mluvíme. O ženských osobách užívá se ve příčině té jména přísudkového, v rodě mužském:

Příteli můj milý, přál bych Vám, byste se dobře měli a zdrávi byli. Pane mistře Václave! Vy jste nebyli zde při tom, co se jest mluvilo. Matičko milá, také-li jste zdrávi?

Pozn. Řeč lidu též o třetí, nepřítomné osobě, o níž s úctou mluví, množného čísla užívá: Tatíček jsou nemocni. Matička zdrávi byli.

4. Při titulatuře rodu ženského přísudek shoduje se s podmětem z pravidla podle pohlaví přirozeného:

Tomu se Jeho Milosť podivil. Jeho knížecí Jasnosť ten soud podstoupiti jest povinen. Vaše Milosť, Pane milostivý, netoliko pošli jste z rodu knížecího, ale také předků svých ve vší cti a šlechetnosti následovati ráčíte.

5. Sponové sloveso spravuje se někdy ne podmětem, nýbrž jménem přísudkovým:

Rci, ať kamení toto chlebové jsou. Chytrosť nejsou žádné čáry.

B. *O shodě při dvou nebo více podmětech.*

1. **O osobách** platnosť má *pravidlo přednosti,* dle něhož prvá osoba přednější jest nežli druhá, druhá přednější nežli třetí: 21

Otec tvůj a já hledali jsme tebe. Ty a bratr tvůj mluvte ku skále této. Toho vy a váš rod budete užívati.

2. **O čísle a rodě** pamatovati jest: 22

Přísudek buď a) spravuje se v čísle i rodě podmětem *nejbližším nebo hlavním,* buď

b) vyjadřuje se množným číslem vztahem k soujmu jich; v rodě pak spravuje se při sourodých rodem společným, při různorodých rodem přednějším:

a) Toto jest otec a máti mého hospodáře. Přijeli jsme k moři mrtvému, kde Sodoma a Komora se propadla. Trest a kázeň ukládá se lidem nezbedným. Ten den bude země i nebe obnoveno. Duše i tělo zdrávo bylo.

b) Saul i Jonata, syn jeho, zabiti jsou. Země česká i Morava válkami obtíženy byly. Pán i paní zdrávi byli. On a jeho čeleď pobrali mi zboží.

Pozn. I když podmět druhý připojen jest předložkou **s**, bývá přísudek z pravidla ve množném čísle, někdy též v jednotném: Josue s archou Páně a lidem israelským suchými nohami přešli přes Jordán. Vévoda Jan s velikými zástupy leželi u Budějovic. Smiřický s mnohými jinými panošemi jat jest.

Hlava II. O částech větu rozšiřujících.

I. O přívlastku.

Přívlastek vyjadřuje se: 23

1. přídavným jménem určitým i přisvojovacím, určitým přechodníkem a příčestím:

Pěkné slovo železná vrata otvírá. Lepší smrť než hanebný život. Sousedova kráva více mléka dává. Dnové naši jsou jako stín běžící po zemi bez zástavy. Viděl jsem národy vešlé do svatyně mé. Lakomec statku nashromážděného neužívá.

2. číslovkou a náměstkou adjektivní:

Dva obědy se nervou. Karel Čtvrtý vystavěl most pražský. Naši dnové jsou sčítáni.

3. jménem podstatným souřadným. Ve spojení tomto vyskýtá se:

a) jméno rodové a druhové:

Ptáka výra nad sebou uzřel. Vylovil rybu štiku. Okázala se kometa hvězda. Žala trávu metlici. Turci mnoho křesťanů kupců do vězení vzali. Sletěl pták bezperák na náš strom bezlisták.

b) jméno obecné a vlastní:

Bilina město od Pražan dobyto jest. Táboři hradu Žlebův dobyli. Odtud jsme jeli k Jordanu řece.

Pozn. Druhdy užívá se za jméno vlastní příslušného adjektiva: Táborští město Pražské chtěli jsou ztéci. Žižka z města Plzeňského měl mnoho válek. Ratolesť upadla mi jest uprostřed Jordanské řeky.

4. pády prostými:

a) Nejčastěji genitivem:

Sláva národů, měst a osad toliko na lidech moudrých a rozumných záleží. Toho času bylo zatmění slunce. Priamus byl řečí spravedlivých milovník. Míti přátel zásobu není na škodu. Konali slavnosť stánků. Stojí lipka, stojí, dřeva vysokého, listu širokého.

b) dativem:

V Budči veliké učení literám latinským bylo. Lakomstvo je služba modlám. Svět ne pro jiné jest než pro službu lidem. Starý vlk psům zábava. Hannibal byl nepřítel Římanům.

c) instrumentalem:

Cesta životem není procházka polem. Vydán zákon k nové světem pouti. Víno má chuť sudem.

5. pády předložkovými:

Cestu do svaté země vykonali mnozí Čechové. Já jsem anděl s nebe. Ústí nad Orlicí, Týn nad Vltavou. Do Selebrie, městečka u moře, jsme přišli. Petr Boubinský z Újezda a na Střízeli. A to bylo tu středu po sv. Václavu. Dvéře od té kaplice jsou zazděny. Nalezli jsou zámek od truhly otevřený. Klíč ode vrat pan písař odevzdal. Máme od piva bečky. Potom poslal do Prahy k Šimonovi od bílého lva. Pepíčku od koní, kam jsi dal podkovy? Nejedni z řemesel i od knih přistupovali. Šelma od kosti. To je pán od stavu. Nástroje od železa. Buděť za to dána odplata od peněz, stříbra i od zlata. Kapky od kolery, prášek od kašle. Sv. Florian, patron od ohně. Byl udatný střelec z luku. Po vodě kytice plyne z viol a růží. Daniel vězel u krále z Babylona.

Michal dal otci svému toho ovoce ze zahrady v kopci. Na štítě byl orel o jedné hlavě. Měl jsem já píšťalku o devíti dírkách. Osiřelo dítě o půldruhém létě. Byl to člověk starý s hlavou šedivou. Na stole stál džbán s vínem. V zahradě bylo plno stromů s ovocem překrásným. Opat byl člověk beze vší zlosti. Trh na dobytek. Šaty na všední den. Škoda nemalá stala se na lesích. Příbuzní po meči a po přeslici. Statek po panu Bohušovi. Smrť pro vlasť mila i pochvalna. Láska k poli krmí voly.

6. infinitivem:

Moc a právo měl je trestati. Udělá mi se chuť podívati se do světa.

7. příslovkami:

Uměti v čas mlčeti není leda umění. Pro ledas při půhony činili. Žádného sem a tam toulání nebylo. Sv. Arnulfus byl biskupem za času čtyř pořad*) papežů. Kašpar Šlik byl tří pořad císařů kancléř.

O přístavce.

Zvláštní spůsobou přívlastku substantivního jest přívlastek dodatečný, tak řečená přístavka (apposice): 24

Svatopluk, král Moravský, od sv. Cyrilla víře křesťanské byl naučen. Doubravka, dcera Boleslavova, vdala se za Měčislava, kníže Polské. Na té nejvyšší hoře Pán Bůh ukázal Mojžíšovi, služebníku svému, zemi zaslíbenou.

O shodě přívlastku se jménem určeným.

1. Přívlastek *adjektivní* shoduje se se jménem určeným v *pádě, čísle i rodě*. — Avšak při jménech půl a čtvrť přívlastek *nepojí* se se jmény těmito, nýbrž se závislým na nich *genitivem:* 25

Dobré půl hodiny, dobré čtvrť míle. Celého čtvrť léta jsme čekali. V každém čtvrť létě služba se platí.

2. Přívlastek substantivní souřadný shoduje se se jménem určeným *v pádě*, ale ne vždy v čísle a rodě:

V časopise „Světozoru,“ od spolku „Besedy,“ v městě Litoměřicích, do vsi Biskupic. Je tu šelma člověk. Sirotek dcera díl míti měla.

*) Vlastně pád předložkový = po řadě.

3. Když se ku jménu obecnému přikládá jméno vlastní, může se to i učiniti přičiněním výrazů *řečený, jménem*, ve kteréžto pak příčině jméno vlastní v nominativě jest, anebo činí se to větou vztažnou:

Člověk ten měl své obydlí ve vsi, řečené Vřešova. Na tom místě stojí ves, jménem Vlastislav, blízko hradu, který slove Skalka. Potom přijel k veliké řece, jíž jméno Ráb. Kovkopové do jedné hory, kteráž Borovka slula, se vebrali.

4. Když se ku jménu podstatnému pojí více přívlastků, z nichž se každým *jiná* osoba nebo věc vyrozumívá, jméno podstatné vyjadřuje se číslem množným:

Tehdy počínala se bitva mezi králi franským a anglickým. Avšak: Ludvík, král český a uherský, zahynul u Moháče. Konšelé Velikého i Nového měst Pražských. Hora Gibon strměla od Jerusalema na západ slunce mezi branami rybnou a starou.

Naopak také přívlastek substantivní (i přístavka), táhne-li se k více jménům, vyjadřuje se číslem množným:

Na den svatých Šimona a Judy apoštolův sešly se obce Pražské. Dobroslav mezi Labem a Orlicí, řekami prudkými a velmi rybnými, se usadil. Kneus a Publius Scipionové.

5. Přívlastek genitivní *spodobuje* se druhdy *k pádu* jména řídicího:

Vstavše k svatému Pankráci hrobu šli. Nech šije ve středu při slunečku východu, nech šije v sobotu při slunečku západu. Před sluncem východem. Slíbil mi to rukou dáním (= dáním ruky).

6. Sloveso určité shoduje se druhdy s nominativem přístavkovým:

Mládež, stromkové ráje božího jsouce, nemohou jako plané v lese dříví sami růsti.

7. Udává-li substantivum přístavkové vlastnosť nahodilou, pomíjející, přičiňuje se ku svému jménu přechodníkem *jsa, jsouc, jsouce.* Přístavka taková slove příslovečnou a lze ji rozvésti větou příslovečnou (časovou, příčinnou, podmínečnou):

Sv. Jeronym, malým pacholetem jsa, do Říma běžel. Kristus jsa Bohem věčným, chtěl býti člověkem časným. Sv. Martin, ještě nekřesťan jsa, mě v toto roucho oděl (= když ještě byl). Jsouce synové jedné matky milujte se vespolek (= poněvadž jste). Jsa tvým přítelem něco jiného bych ti poradil (kdybych byl).

Pozn. Nečeské jsou vazby, jakých nyní mnozí užívají: **co** malé pachole, **co** nekřesťan, **co** synové jedné matky, **co** tvůj přítel.

II. O doplňku.

Doplněk jest dvojí: 26

a) buď se připojuje pomocí slovesa, jež doplňuje, k podmětu neb i k jinému pádu věty za přísudek, ve kteréžto příčině slove doplňkem (pádem) přísudkovým,

b) aneb jest pouhým doplněním slovesa nebo jména přídavného, a pak se nazývá předmětem.

a) O doplňku přísudkovém.

Pádem doplňku přísudkového bývá: 27

1. *nominativ* (nejčastěji jmen přídavných):

Tělo, když jest mrtvo, slove mrcha. Můj dvůr ležel pust. Co tak smutna sedíš? Kůň doma velmi teskliv stojí. Dítě z nemoci zdrávo vstalo. Dědiny pusty zůstaly.

2. *instrumental:*

Kristus se narodil člověkem. Učinil se ďábel hadem. Apoštolé sv. Juliana biskupem ustanovili.

3. *akkusativ* (obyčejně jména přídavného), v záporných větách genitiv:

Odplaty účastna mě učinil spasitel. Nalezl jeskyni se všech stran ohrazenu. Sv. Štěpán viděl nad sebou nebesa otevřena. Kroupy málo kterého skla celého nechaly.

4. *dativ* (toliko jmen přídavných):

Sluší každému skromnu býti. Třeba opatrnu býti každému. Bůh dej zdrávu býti.

5. *pády předložkové:*

Kazimír korunován za krále polského. Sloužil u něho za pacholka. Kdo tě napomíná, měj ho za přítele. Prach jsi a v prach se obrátíš. Lavice na kusy se zlámala.

b) O předmětě.

Předmět vyjadřuje se: 28

1. *akkusativem:*

Ctnosť umění převyšuje. Starý hřích činí novou hanbu.

2. *genitivem:*

Sv. Prokop tohoto světa nenáviděl. Obžerstvo života ukracuje. Bezpečně čekej dne soudného. Zapomenuli jsme Boha svého.

3. *dativem:*

Bohu a svým očím se důvěřuji. Doufal své síle. Přítel příteli hrad staví, a nepřítel nepříteli rakev teše.

4. *instrumentalem:*

Marná chvála i peciválkem pohne. Malý jazýček, ale vším tělem vládne. Srdcem skroušeným a pokorným Bůh nezhrdá.

5. *pády předložkovými:*

Mysli často na přítele, ale častěji na nepřítele. Dáš-li mu drozda, za bažanta tě požádá. Kdo po čem dychtí, potkává se s tím. Učiňte nade mnou, co chcete. U zlatníka se zastav o svícny.

6. *infinitivem:*

Kdo nezná mlčeti, nezná i mluviti. Sotva jsem uhýbati stačil.

III. O určení příslovečném.

29 **Určením příslovečným** omezujeme výrok dle místa, času, způsobu a příčiny.

1. **Příslovečné určení místa** na otázky: *kde? kam? odkud? kudy?*

a) kde?:

Všude dobře, doma nejlépe. Pán modlíval se v chrámu i vně chrámu. Slavíček u oběda, a vrabec krom oběda. Šťastný na koni, nešťastný pod koněm. Kdo nad sebou seká, třísky mu do očí letí. Snadno za křovím střileti. Král před městem se položil. Město Jerusalem leží mezi horami. Nepřátelé okolo Hradce plenili.

b) kam?:

Kázal všem v les vejíti. Jak se do lesa volá, tak se z lesa ozývá. Rytíř bral se k hradu královu. Na skálu vystoupil silný Záboj. Slunce nad horu vyšlo. Podejděme pod tuto horu. Víra za moře zaletěla. Mudrci před krále šli. Šli mezi lid.

c) odkud?:

Ze skály vyprýštila se voda. Červivá jablka se stromu letí.

d) kudy?:

Poutníci svou cestou šli. Lesem šel a stromů neviděl. Po pěšinkách blíže. Vše se hnalo přes bouřící řeku. Král mimo Žitavu jel.

30 2. **Příslovečné určení času** na otázky: *kdy? jak dlouho? dokud? od které doby?*

a) kdy?:

Dnes mně, zítra tobě. Měsíc osvěcuje svět nočního času. Sedláci každý den tu bývají s obilím. Na sv. Řehoře plove led do moře. V horku vez plášť s sebou, v dešti sám pojede. Na lože o deváté, s lože o páté. Za zdravého života dobře činiti, po smrti času nebude. Ostříhej česť z mládí a zdraví pod starosť. Za mladu učiti se jest. S východem slunce hnuli jsme se z přístavu. Žádal, aby se to ke druhé hodině s poledne stalo. Při ostatku masopustu král Vladislav do Prahy přijel. Okolo desáté hodiny jsme vyjeli.

b) jak dlouho?:

Postál malou chvíli tiše. To se několik let dálo. Za dlouhou chvíli ve mdlobě byla. Po ten všecken čas pracemi zanešen byl. Ptáček přes celou noc zpíval.

c) dokud?:

Můj otec dosud žije. Dotud vlk nosí, až ho samého ponesou. Seděli do noci. Toho jest neukázal po dnešní den.

3. **Příslovečným určením spůsobu** označujeme a) jakosť 31
děje na otázku: *jak? kterak?* b) kolikosť na otázku: *kolik? kolikrát? zač? po čem?* c) vztažnost *k něčemu*.

a) Jakosť děje:

Draho nekupuj, a darmo neber. Bezpečněji krokem než skokem. Musíte preč s hanbou jíti. Nikdo bez práce nejí koláče.

b) Kolikosť:

Chlouby s pytel a lži se dva. Jez do polosyta, pij do polopita, vyjdou ti na plno léta. O živý svět bych to neučinil. Ani za mák si neublížil. Ptají se po čem vlna: ta bílá po tolaru a ta černá po krejcaru. Roh divokých oslův toliko pídi zdýlí jest.

c) Vztažnosť:

Josef byl tělem v Egyptě, ale myslí v zemi svaté. Různí rodem, různí hovorem národové pod orlím se pojí praporem. Žižka byl slep na obě oči. Vím, že jsi po letech mlád. Kvapný v řeči, kvapný ve všem. Dával jsem jemu o to výstrahu.

4. **O příslovečném určení příčiny.**

Příčinu neboli to, čím nějaký účin podmíněn jest, rozeznáváme trojí:

I. Příčinou skutečnou označujeme: 32

1. osobní původ děje trpného (původce) na otázku: *kým? od koho?:*

Věc Bohem souzená nemíjí. Udatný Alexander a od špatného chlapa zhynul.

2. **věcný původ** děje nebo stavu nějakého (příčinu) na otázku *proč?*:

Vlasy se mu hrůzou ježily. Maria hořem plakala. Od radosti dal se do zpěvu. Nemohu mluviti od lítosti. Boha chval z darův jeho. Hladoví se i o mouchu svadí. Nebe pro prach bylo neviděti. Po domácím zelí břicho nebolí.

3. **prostředek, nástroj a prostředníka činnosti:**

Věčně vlkem orati nebudeš. Koho Bůh chrání svým štítem, nezahyne v boji lítém. Na zlatou udici snadno ryby chytati. V karty nehraj. Oznámeno jest to po osobách dvou stavu našeho. Starý zákon dán skrze sluhu, nový skrze syna.

4. **látku**, a to a) **látku výrobní**, ze které co zhotoveno jest:

Císař kázal drahým kovem slunce a měsíc a množství hvězd po vší věži zříditi. Vím já zahrádečku trním pletenou (Suš. 48.) Bůh člověka z hlíny stvořil.

b) **látku obsahovou:**

Naplnil džbán vínem. Oči sobě kouřem napustil.

Pozn. Obojí látka jak výrobní tak obsahová může býti u větě též přívlastkem, určuje-li místněji jméno podstatné: Nádoba z hlíny. Džbán vína.

5. **pohnutku**, čím puzen jsa podmět děj podniká, a **účel**, za kterým se co děje:

Boháč dává pro pověsť, chudý pro česť. Kain ze závisti bratra svého usmrtil. Na česť sv. Marka krásný kostel jsou učinili. Šla děvčátka na jahody. Kůň k tahu, pták k letu a člověk ku práci. Budu choditi po koledě.

6. **důvod poznatku, dle čeho co poznáváme, posuzujeme:**

Ptáka poznáš po peří, vlka po srsti a člověka po řeči, kroji a chodu. Z palce obra poznáme.

33 II. **Příčina možná neboli podmínka označuje to, bez čeho by něco jiného nebylo:**

Oheň bez podnětu nehoří. Při svorné vůli jde vše do hůry.

34 III. **Příčina připuštěná neboli připustka:**

Přes naši zápověď do města se vrátil.

Pozn. Podmínka i připustka z pravidla vyjadřují se větami podmínečnými a připouštěcími.

Rozdíl druhý. O významě slov u větě.

Část prvá. O slovech ohebných.

A. O jménech a náměstkách.

Hlava III. O rodě a čísle. O výpustce jmenné.

Ku jménům osob mužských v—a vyzvukujících ve starší řeči přívlastek pojívá se dle rodu *grammatického* (t. ženského), jméno přísudkové však z pravidla dle pohlaví *přirozeného* (t. mužského): 35

Urozené vládyky! (Arch. I. 111.) Starosty židovské (Pass. 598). Byl čistá hrdiňa (Žer. Listy I. 67). Některá rada královská řekl svým spolutovaryšům (Blah. Gram. 186). Tehdy se židovské starosty sebravše, radu o Ježíšově smrti vzali. (Anth. I. 49).

Jména osobní *kníže, hrabě, markrabě* i přívlastek i přísudek buď dle rodu grammatického, buď dle pohlaví přirozeného k sobě přibírají: 36

Alexander, kníže Římské. Kníže milé! Kníže Kouřimský. Markrabě Braniburský. Ten dům koupilo někdy Filip, kníže Burgundské. To když se stalo, nedlouho meškali knížata Slovanská. Oldřich, hrabě Cilské, jat byl od Polákův.

Množné číslo jmen národův a obyvatelův označuje zemi nebo bydlisko: 37

Toho času byl jeden starý král v Recích. Syna Jana dal do Němec. Do Turek jat jest a byl v Turcích uvězněn. Čechové jeli jsou do Mišně a do Srb. V židech zhořeli tři domové.

Některá substantiva mívají platnosť jmen hromadných označujíce číslem jednotným mnohosť věcí: 38

Na poli máme pěkný strom. Žito má drobný klas, ale pěkné zrno. To je drobný kámen.

Jména *odtažitá* pronášejí se množným číslem: 39

1. má-li mluvící jednotlivé případy nebo spůsoby na mysli, kterými abstractum se *jeví* (množné číslo rozdružné):

Clověk rozličnými smrtmi hyne. Od dešťů, sněhů, slot, metelic, zim, hork rozličná nepohodlí snášeli.

2. když se množným číslem pojem jména odtažitého *vzmocňuje* (množné číslo vzmocňující):

Strachy se třásl. Lidé hynuli hlady. Smíchy se válel. Rozpálil se hněvy.

3. když se naznačuje, že věci po *jedné* několika osobám náležejí (množné číslo podílné):

Chceme přeradi dnes své životy dáti. Syny své k tomu vedu, aby tak činili do smrtí svých. Ženy v náramných žalostech i pláčích zůstaly.

Pozn. Hlavy a nohy znamená při posteli místo, kde člověk hlavou a nohama léhává: Stojí satan v nohách, stojí anděl v hlavách.

40 Jména látková pronášejí se druhdy množným číslem, aby buď jednotlivé *druhy* neb i jednotlivé *kusy* látky se označily:

Uherská vína. Zastavená stříbra. Kupovali obilí rozličná. Tu ryžovníci drobná zlata z pískův prali.

41 Substantivum s adjektivy, číslovkami a náměstkami *stále* spojované se vypouštívá, odkudž vzniká *výpustka* (ellipsa) jmenná:

Ťal do živého. Byli jsme v úzkých. To je jiná. Jakou budu pískati, takovou musíš tancovati. Takovou zpívá zde každý (= tak si naříká). Nevěděl jsem, že na takovou přijdu. S takovou málo pořídíte. Myslil, že nějak s chytrou vyvázne. S dobrou se potázal. S jakou přicházíš? S dobrou. Kmotr šel s veselou domů. Večně jest ve psí (kůži) býti. Vyplatil jej hotovými. Odejel 3ho (dne) června. Hleď svého (díla). Jednej podle svého (rozumu). Každý svou hude. Pořád vede svou. Jdi na své. Stál na svém. Jdi po svých. Nebude ani po mé ani po tvé (vůli). Umeť nejprve přede svými. Seděli jsme až do čtyř. Na lože o deváté, s lože o páté. Na most čtyřmi, a s mostu po hlavě. Budeš se míti po pěti. Nemá všech doma.

Hlava IV. O pádech.

I. O nominativě.

42 **Nominativ** jest pádem podmětu a v jistých případech i pádem přísudku jmenného. (§. 16.)

II. O vokativě.

43 **Vokativ** jest pádem *volání* neb *oslovování*, jenž jako citoslovce u větě jest bez spojení:

Svatý Prokope, pomoz mi! O bratře milý! proč tak činíš? Ó lidská mrzká závisti! Jak se máš, můj milý pane? Když liška dříme, hleď se, kohoute! Svěť, měsíčku, pěkně s večera.

III. O akkusativě.

Akkusativem se označuje předmět, jejž činnost slovesní zasahá, a to tak, že buď 44

a) naň přímo působí, trpným jej činíc (akk. předmětu přímého č. trpného, akk. předmětný, objectivus), anebo

b) po něm se prostírá, rozsahá (akk. rozsahový, extensivus), anebo

c) činem toliko nepřímým k němu se vztahuje, přibírajíc jej za určení příslovečné (akk. volný, adverbialis).

A. O akkusativě předmětném.

a) O akkusativě jednoduchém.

Akkusativem předmětným se vyjadřuje předmět dvojí, buď

1. **vnější**, kterýž, jsa hotov už dříve činnosti slovesní, touto jest zasažen (akk. předmětu vnějšího n. zasaženého), j. krájím kůži, rozbíjím nádobu, slibuji dar; buď 45

2. **vniterní**, kterýž není hotov dříve činnosti slovesní, nýbrž touto teprve vzniká, v ní obsažen jest (akk. předmětu vniterního n. obsaženého), j. krájím řemeny, rozbíjím stany, slibuji slib.

1. O akkusativě předmětu vnějšího.

1. **Akkusativem předmětu vnějšího** se doplňují slovesa přechodná: 46

Povolnosť přátely činí. Hlava vše tělo vede. Ctnosť člověka šlechtí. Nepřátelé město spálili.

Pozn. 1. Ve větách záporných akkusativ ten se zaměňuje genitivem (§. 105.)

Pozn. 2. U vazbě trpné mění se akkusativ v nominativ (podmětu) a podmět v instrumental nebo v genitiv s předložkou od: Bůh dal vítězství — vítězství jest Bohem (od Boha) dáno. Král nebeský je odtad vyvedl — králem nebeským (od krále nebeského) odtad vyvedeni jsou. Nesmírné vedro řeku vysušilo — nesmírným vedrem (od nesmírného vedra) řeka vysušena jest.

47 2. Jako slovesa přechodná zhusta bývají bez předmětu (včera jsme žali, dnes vážeme, zítra budeme mlátiti, t. obilí), tak zase některá, obyčejně nepřechodná přibírají k sobě předmět v akkusativě, a to:

a) slovesa *propadnouti* a *mříti:*

Žádný Arab nesmí do Kaira kupectví vésti, leč chce svá hovada propadnouti. — Často: propadnouti hrdlo své, statek, pokutu, sto hřiven. — Sám druhdy hlad mra jiným jísti dával (vedle: hladem, hlady mříti).

b) slovesa *boleti, svrběti, svěděti, mrzeti:*

Koho oči bolí, nechoď do mlýna. Svrbí mě levé oko. Uši mě svědily. Mrzí mě ten život.

c) některá substantiva i adjektiva spojená se slovesem *býti:*

Co tě toho tak píle. Není-li tě leň slyšeti, budu ti vyprávěti. Nebuď tebe po tom touha. Učinil skutek, o němž mě hanba mluviti. Strach mě je velmi. Strach mě odjeti. Teskno mě doma. Nepochybuji, že vás rovně tak veselo jako mne.

Pozn. Teskno a veselo pojí se též s dativem ethickým (§. 117.)

d) slovesa nepřechodná, jež složením přechodnými se stala:

V tom jej smrť *nade*jde. Oklekli hrob do kola. Letěl sokol, letěl, třikrát Krakov *ob*letěl. Dobří pokojně a libě smrť podstupují. Čechové Poláky bojem *pode*jdou. Manželka *pře*byla muže svého. Zimu v Italii přebyl. Tu jsme noc přeleželi. Až své přestojíme, i z nás lidé budou. Měkce spal, kdo na lavici celou noc přespal. Překvílili noc. Přeplakal celý den. Ten již bratra svého přerostl. Jazyk rozum *před*skočil. Noc nás v lese *za*šla. Víno svou horkostí člověka *roze*jde. Všecka místa svatá jsme schodili. Táboři *z*lezli město Boleslav v noci.

48 2. O akkusativě předmětu vniterního.

Akkusativ předmětu vniterního se vyskýtá zhusta při slovesech *přechodných,* zvl. činění, tvoření a působení:

Kolo rozstoupiti, tábor, stany rozbiti, kotrlce metati, převraceti, kořeny pouštěti, pupence hnáti, ovoce zakládati, oheň páliti, mši sloužiti, zradu složiti, mír, pokoj, příměří uložiti, rok, sněm položiti, vítězství, pole, boj, vrch obdržeti, nouzi a bídu tříti.

Páni čeští proti Jindřichovi těžké války bouřili. Nepřestávali vojny troubiti, až ji stroubili časem svým. Hektor zdvih se na Achilla, mečem udeří na přilbici jeho silné tři rány.

Avšak někdy i ku slovesům **nepřechodným** přistupuje akkus. předmětu vniterního, ale to z pravidla jen s přívlastkem (akk. vniterní v užším smysle). 49

Dle **obsahu** akkusativu naskýtá se tu případ dvojí:

1. **Akkusativ bývá se slovesem soukmenný:** 50

Boj jsem bojoval, běh jsem dokonal. Já jsem to, otec duchovní, který slouží služby boží. Pán poslední a hrozný soud souditi bude.

2. **Akkusativ bývá se slovesem souznačný:** 51

Kolik vlásků přeložila, tolik slzí uželila. Tři útoky v té jeho nemoci přece hnali.

Pozn. 1. Častější bývá v obou těchto příčinách instrumental (§. 155).

Pozn. 2. Sem též slušejí akkusativy rodu středního při těch slovesech, kteráž se obyčejně pojí s pády jinými: Chceš nic nebojuje zvítěziti, chceš nic nepracuje své protivníky přemoci. Nedbám nic, aniž se co bojím. Nic pravého doptati se nemohou. Dá mi, což poprosím koli. Povězte mi, co vás budu tázati. Otázal jich trojí věc. Kdo nic nemá, přeje si něco, kdo něco má, přeje si všecko. Co matka boží na synu svém prosí, to vše obdrží.

b) O akkusativě dvojím.

1. O akkusativě předmětném a přísudkovém.

Jméno přídavné *tvaru neurčitého,* **kteréž jest doplňkem přísudkovým k akkusativu předmětnému, pronáší se za příčinou shody též akkusativem.** 52

Přídavné jméno *tvaru určitého* a jméno podstatné vyjadřuje se v té příčině z pravidla *instrumentalem přísudkovým.*

Odtad jej zdráva domů přivedl. Mohl mě chuda učiniti. Šlechetnosti ctna člověka činí. Když tak přísahal, jeho prosta pustili. Naha jej ostavivše, pryč zašli. Chtěl toho sirotka jista toho statku učiniti. Biskup ji skroušenu a pokornu uzřel. Staří Čechové své zboží obecno měli. Vidíš nás živy při sobě. Své nepřátely, ač je sobě protivny mají, milují. Ani prosta ani svázána mne vésti moci budete. Sudí taková pacholata zapsána má.

Pozn. Zvratná slovesa: činiti se, viděti se, ukázati se mají přísudek adjektivní z pravidla v nominativě a jen málokdy v akkusativě: Chtěl se jim mil učiniti. Činil se něm. Svat se činí. Zvěř pitoma se učinila. Vida se tak oblouzen, velmi se zarmoutil. Ďábel se uzřel přemožen. Ukázal se křiv. Tak ihned Syzimus ohlechl a oslnul. Protož vida se tak slepa i hlucha, vece (Pass. 1070).

2. O akkusativě předmětném a kolikostném.

53 Slovesa *státi* a *ceniti* pojí se se dvěma akkusativy, z nichž jeden jest předmětný, druhý označuje kolikosť (cenu):

To mě stojí tři sta hřiven. To tě život stane. Cenil nám toho koně čtyři kopy.

B. O akkusativě rozsahovém.

Akkusativem rozsahovým označujeme:

54 1. Rozsah, neboli míru prostorovou na otázku *kolik? jak daleko?*

To jezero jest široké tři míle. Ta jeskyně jest zdýlí asi tři kročeje. Asi dva kroky od toho místa jest jakýs oltářík. To místo míli vlaskou od Betlému leží. Loď stává druhdy míli českou od kraje. Ten vršek od Betanie může býti asi čtvery hony.

Pozn. Míra prostorová vyjadřuje se častěji genitivem (§. 69, b, c, d).

55 2. rozsah časový na otázku *jak dlouho?:*

Sv. Jeronym v Betlémě drahný čas bydlel. Lidé všechnu noc bděli. V tom městě jsme dva dni zůstali. Čtyři dni tři noci město hořelo. Žito dvě neděle se metá, dvě neděle odkvetá, dvě neděle se zamlečuje, dvě neděle usychá.

C. O akkusativě volném.

Akkusativu volného rozeznáváme několikero druhů:

56 1. Akkusativ místní na otázky *kde? kam?:*

Slovutný byl až kraj světa. Konec té vsi u stodoly jsme se zastavili. Šli jsme bok lesa. Češi střed hradu stáli. Král kázal dělati chrámy prostřed města. Již přišli vrch hory vysoké. Západ slunce jest krajina jedna. Tam tvá matka leží druhý hrob od dveří.

57 2. Akkusativ časový na otázku *kdy?*

Užívá pak se v té příčině:

a) akkusativu pouhého, nejčastěji jmen: *den, hodina,* a *názvů denních:*

V pátek den sv. Diviše sjížděla se karavana. Ráno asi hodinu přede dnem vyšli jsme z Betléma. Slyšán byl hlas jakýsi dvě hodiny přede dnem. Stalo se čtvrtek před sv. Šimonem.

Pozn. Za prostý akkusativ užívá se též pádů předložkových: o dvou hodinách, ve tři hodiny, ve čtvrtek.

b) akkusativu určeného přívlastkem, buď ukazovací náměstkou nebo číslovkou:

Stalo se tu neděli po sv. Alžbětě. Císař kázal dívku před se přivésti tu chvíli. Kochan zbyl smrti tu hodinu. Tu noc třikráte hřmělo. Ty svátky král do Prahy přišel. Kde jsi ty časy býval? Host první den zlato, druhý den stříbro a třetí den měď: honem domů jeď. Kristus třetí den vstal z mrtvých. Druhou noc přišli jsme k nějaké řece. Není každý den posvícení. Jeden čas zjevil se sv. Martinu ďábel.

Pozn. 1. Akkusativ tento střídá se s genitivem časovým bez patrného rozdílu, jmenovitě je-li určen číslovkou, nebo přičiňuje se k němu předložka v.

Pozn. 2. Druhdy užívá se též nominativu na označenou času s výpustkou slovesa býti: Co den dějí se věci nové. Včera týden pohřeb měla. Bývá u nás co chvilka. Tak týden. Dnes rok.

3. Akkusativ podílný (distributivný), jenž jest akkusativ prostý spojený s pádem předložkovým téhož slova, na označenou celé řady předmětů zasažených činností slovesní: 58

Stravu sobě, dům od domu zpívajíce, vyžebrávají. Běhali dům od domu, kvas od kvasu. Běhala místo od místa. Krám od krámu chodí a klevety dělá. Den ode dne přibývalo nepřátel. Bouřky den po dni se množily. Chvíli od chvíle toho odkládali. Všemu slovo od slova z paměti se naučil. Z činů svých počet kus od kusu učiniti musíš. Slovo do slova všecko mu pověděl. Aj Záboji bratře, ty pěješ srdce k srdci! Skok na skok vše se bralo přes bouřící řeku. Pokryli se přední štít na štít. Sekl mě jest ránu na ránu.

4. Akkusativ způsobový na otázku *jak?*: 59

Císař ku Praze líc horou jel. Položili ho znak na trávě.

5. Akkusativ kolikostný na otázku *kolik?*: 60

Kapku je to lepší. Trochu poodstoupil. Drobet váhavě sobě počínal. Sešli jsme se něco pozdě. (Jiné příklady tohoto akkusativu viz v §. 13, 3. g.)

6. Akkusativ příčinný: 61

Co se lekáš? Co pláčeš? Co mu toho bylo třeba? Plačte oči, plačte, máte co plakati. To on tak utíkal, to on se tak zapálil a p.

7. Akkusativ vztahový: 62

Tehdáž v této naší krajině všecko ještě pohané byli. Na tom ostrově jsou všecko Řekové. Kámen vše okrouhlý.

8. Akkusativ vzvolací: 63

Kýho výra! Ďasa! Ba hroma, ba peklo, ba věru.

IV. O genitivě.

64 **Genitiv** označuje jednak spojitosť dvou předmětů, jednak vycházení jednoho předmětu ze druhého čili odluku v širším slova smysle. Dle toho rozeznáváme celkem genitiv dvojí:

a) genitiv vlastní čili genitiv spojitosti,

b) genitiv ablativní čili gen. odluky v širším smysle.

A. O genitivě vlastním.

1. O genitivě přisvojovacím.

65 **Genitiv přisvojovací** (possessivus) značí osobu nebo věc, kteréž co buď hmotně nebo mravně přísluší; jest pak v obyčeji:

a) při substantivech, jsa jim přívlastkem (v §. 23, 4. a):

Kůň dvou pánů hubenec. Malých ptáků malá hnízda. Nikdo není tak svatý, aby ho sladkosť slávy nepodjala.

66 b) při slovesech býti a slouti, jsa přísudkem:

Ne toho pták, kdo ho škube, ale toho, kdo ho jí. Vždyť jsi ty jako já chudobných rodičův. Kostel slove sv. Jakuba. Klášter slul panny Marie.

Pozn. Za genitiv přisvojovací nastupuje z pravidla přídavné jméno přisvojovací, není-li jméno vlastníka označující opatřeno přívlastkem: Libuša byla nejmladší dcera Krokova. Peršané přišli v moc Alexandra, syna Filipova. Zdali budou maso volové jísti nebo píti krev kozlovou. Divil se chrámové okrase. V tom ihned dvéře hradové jsou otevříny. Z toho přišla by zemská věčná nehoda. Po výmolech horských hledali jsme cesty. Mnoho psů zaječí smrť. Psí hlas do nebe nejde. Obyvatelé té krajiny krmí se masem jelením a jiných zvířat. Abraham seděl ve dveřích stánkových. Snáze jest velbloudu projíti skrze jehelné ucho, než bohatému v království boží.

Je-li jméno vlastní opatřeno přívlastkem substantivním, vynáší se a) jméno první genitivem a druhé adjektivem přisvojovacím, b) obě jména adjektivem, c) obě jména genitivem:

a) Tělo krále Václavovo na Vyšehrad jest přineseno. Pověděli řeč krále Priamovu. To byla Helena s dcerami krále Priamovými. Řeč Isaiáše prorokova.

b) Sluhy Deciovi císařovi. Bořivoj do Moravy ke dvoru královu Svatoplukovu přijel. Tvrz páně Michalcova.

c) Syn krále Václava.

Je-li jméno vlastníka označující určeno větou vztažnou, užívá se buď genitivu nebo adjektiva přisvojovacího:

Anděl Boha, jemuž já sloužím. Milosrdenství boží budiž pochváleno, kterýž mně oči otevřel.

Zvláštní druhy genitivu přisvojovacího.

1. Zvláštní druh genitivu přisvojovacího jest tak řečený **genitiv činný** (čili podmětný) a **trpný** (předmětný), jimiž označuje se vlastník činný a trpný; od sebe nijak se neliší, nýbrž teprve z řeči spojité se rozeznávají. 67

a) **Genitivem činným** (g. subjectivus) označujeme osobu nebo věc, která, proměníme-li substantivum, k němuž genitiv se druží, ve sloveso rodu činného, podmětem věty bude:

Znamenejte příchod pána Krista. Budete viděti západ slunce. Úroda byla žita, ječmene i ovsa. Tu slyšeti zvuk trub a třeskot bubnů. Živi býti mohli bez překážky každého člověka. Pro nebezpečnosť nepřítele té cesty jsme před sebe vzíti nemohli.

b) **Genitiv trpný** (g. objectivus) označuje osobu nebo věc, která, proměníme-li substantivum, k němuž genitiv se druží, ve sloveso rodu činného, předmětem věty bude, obyčejně v akkusativě, ale i v jiných pádech prostých i předložkových:

Ctěte Boha, dárce dobra všeho, světa tvůrce, světa hospodáře, leč i soudce skutku nepravého. Není pamětníka takové zimy. Pověr všelikých byl nepřítel. Oniť jsou světa vítězitelé. Známosť cizích věcí užitek přináší. Bolesť těch slov paměť zhladila. Nižádný nevydá se na smrť bez naděje užitku velikého. Láska nepřátel jest zvláštní křesťanská ctnota. Co jest nám prospěla chlouba našeho bohatství?

Pozn. 1. Za příčinou větší určitosti často bývá za genitiv pád předložkový: láska k vlasti, zpomínka na rodiče a p.

Pozn. 2. Za genitiv náměstek osobních bývá náměstka přisvojovací: Vysvoboditel náš jest Pán. Čiňte to ku paměti mé. — Genitivu se užívá ve spojení nás všech, vás všech.

Pozn. 3. Zvláštního povšimnutí zasluhuje trpný genitiv náměstek toho a čeho, jehož starší jazyk spisovný z pravidla užívá za nynější pády předložkové: Toho nám mají na nové léto odpověď dáti. Turci nám toho zprávu dávali. Bože, dej toho odplatu velikou. Sluší se s přátely, kteří rozum toho mají, raditi. Jistotu toho míti chtěl. Račiš mi psáti, abych toho měl shovění. Toho všeho dostatečné důvody mám. Toho plnou moc máte. Toho vůli máte. Křesťané mají toho svobodu od starodávna. Jest toho již veliký čas. Jakož toho od starodávna obyčej jest. *)

---

*) Jiného poněkud významu jsou tyto genitivy: Nevím jaký zisk toho míti budete (Žer. L. I. 150). Malé škody jak veliký zisk (Žal. 130). Který toho užitek má člověk? (Pass. 511). Nyní ku genitivům takovým obyčejně předložku z přičiňujeme.

68 2. Ku genitivu přisvojovacímu náleží též **genitiv vlastnosti** (lat. genitiv a ablativ qualitatis), jímž se vyjadřuje obor, ve který co vlastností svou některou náleží. Genitiv tento žádá k sobě z pravidla přívlastku.

Genitivu vlastnosti užívá se přívlastkem i přísudkem, zřídka podmětem (v. §. 12):

V tom ihned nevím kde se vezme člověk jakýsi křepkého chodu, obratného vzhledu a řeči hbité. Všickni v rouše bílé barvy byli oblečeni. Jenom člověk slabých zraků libuje si v temnu mraků. Drobného peří ptáci k sobě se táhnou. Hektor byl veliké síly, křepkosti a udatnosti. Sv. Vincenc byl rodu znamenitého. Víno před sv. Havlem odkvetlo a někde vzrostu bylo jako hrách. Učte se ode mne, neb jsem úklidný a pokorného srdce. Milý kníže, buď dobré mysli.

Pozn. 1. Ku jménu vlastnímu přímo genitiv vlastnosti pojiti se nemůže, nýbrž přístavkou jména obecného: Ulisses, král převýborné výmluvnosti, přivedl padesát lodí. Tu Zdislava zemře, svatého života žena.

Pozn. 2. Vedle genitivu starší jazyk též instrumentalu vlastnosti užíval: Sv. Prokop byl jest člověk urozením vysokým, v pleci i v těle stavem širokým. Sv. Bartoloměj vždy jasné tváři a myslí veselou býval. Dobře jest panně od žádosti roucha krojem příliš lepým pustiti.

69 3. Odrůdou genitivu vlastnosti jest **genitiv míry**, jehož se užívá:

a) pouhého, týmž spůsobem jako genitivu vlastnosti:

Těžko je mi na srdečku, jak by na ně vložil sedmi centů kámen. Vrať se do svého domu, nalezneš syna sedmi dnův.

b) ve spojení se substantivy: *zdélí, zšíří, zvýší, zvící, ztloušti, ztíží, zhroubí, zhloubí, zdálí:*

Ryba delfin bývá sáhu zdýlí. Král Ptolemaeus udělal strouhu sto střevícû zšíří. Tu stojí sloup člověka zvýší. Viděli jsme ptáka zvící kosa. Udělal koláčky dvou prstů ztloušti. Rusové slévali ze stříbra kousky ztíží ruble. Děla nesla koule kamenné dvou pěstí zhroubí. Díra jest zhloubí čtvrť lokte. Betania od města Jerusalema vzdálí můž býti malé míle české.

c) ve spojení s přídavnými *dlouhý, široký, vysoký, hluboký, tlustý:*

Přišli jsme do jedné jeskyně dlouhé čtyř krokův a tří široké. Bylo blízko dveří množství kříčků sotva lokte vysokých. To koryto může býti hluboké dlani nebo víc.

d) pouhého genitivu míry beze jména podstatného nebo přídavného, na otázku *jak daleko?*:

Od toho kamene skoro kročeje jest obezděné místo. Od té díry asi kroku stojí výstupek v zemi asi lokte. Než ujdu čtyř kroků, div se mi srdce nerozpučí. Koráb od nás asi trojích honů byl. Tří pídí pod vodou dno se nalezlo.

4. Ku genitivu vlastnosti pojí se též **genitiv určovací** (definitivus), jímž se vyjadřuje jméno, které je zvláštnějším názvem téže věci, kterou jméno s genitivem spojené názvem obecnějším označuje: 70

Královna ze Sáby králi Šalomounovi bylinu balsamu darem přivezla. Duch můj strom olivy vidí vzrůstající. V Tatrách stříbra kov se ukrývá. Nástrojové bubnův a píšťal připraveni tobě byli. V čas pršky lidé se schovávají. Právě hodina obědu byla. V tom přišla slavnosť dne božího těla.

Pozn. Za genitiv tento druhdy nastupují adjektiva: Trhový den hleď každý svého. Připluli jsme beze vší korábné přípravy. — Sr. s ním gen. vysvětlovací §. 84.

2. O genitivě celkovém.

Genitiv celkový (dělivý, partitivus) značí celek, k němuž kdo nebo co jako člen nebo část náleží. Místo má 71

1. při jménech a příslovcích:

a) při substantivech:

Půl světa skáče a půl pláče. Větší díl města Benátek u vodě a na kolích stojí. Zastavil hřivnu platu. Lepší u přítele do úst vody, než u nepřítele velké hody. Při hostech lepší jest za tolar škody než za haléř hanby. Roboty do soboty a peněz do neděle.

b) při adjektivech v superlativě: 72

Zvěděl, že jest všech nejsilnější. Thales první všech mudrcův poznal jest, že duše jsou nesmrtelny. I povstali přední otcův z pokolení Judova.

Pozn. Nyní ku genitivu předložku z přičiňujeme.

c) při náměstkách tázacích, neurčitých: 73

Zdali kdo vás pochybuje? Každý nás umra vstane z mrtvých. K některému svatých se obrať.

Pozn. I tu nyní ku genitivu předložku z přičiňujeme.

d) při příslovcích měrových: 74

Hladu, bídy a psoty hojně jest u nich. Války drahně času trvaly. Dá Hospodin všeho dobrého dosti. Strom vláhy a tepla dosti maje, spanile roste. Pokud víry, potud člověka.

2. při slovesech.

75 Genitiv tento v češtině jest velmi hojný; má-li se ho však správně užívati, třeba pamatovati:

a) sloveso musí označovati nějakou dělivosť; přibývá vody = nová časť po části jistou měrou k celku se přilučuje; ubývá vody = část po částce jistou měrou od celku se odlučuje.

b) celek musí býti dělitelný, nebo takový, jehož přimnožiti i umenšiti lze. To jsou předkem jména látková a hromadná, ve druhé pak řadě odtažitá a plural.

Jiná podstatná toliko při slovesech přibývati a ubývati a p. genitivem celkovým se vyjadřují, na označenou částek, o které celek vzrůstá nebo se umenšuje: Stromu přibývá. Ubylo tebe po té zimnici.

c) třeba rozeznávati, míněn-li předmět všecek čili jen nějaká neurčitá částka jeho, neboť celek nedělený vyjadřuje se akkusativem:

Naložil na vůz seno, t. j. všecko, co tam bylo, neb určité seno, které odvézti chtěl; naložil na vůz sena, t. j. nějakou neurčitou časť většího celku, ostatek nechav tam.

76 Slovesa, se kterými genitiv celkový se pojí, jsou tato:

1. přibývati a ubývati, přidati a ubrati a těm podobná:

Stromu jak vzrostem přibývá, dívaje se naň, neuhlédáš. Ve starosti rozumu a paměti ucházi a ubývá. Přidej, Bože, trpělivosti. Bůh přidával jim darů svých. Žalosť a hněv jemu síly přimnožovaly. Křesomysl kázal zdi městské přistavěti. V kalné oči písku nepřisypuj. Mladí sobě let přičítají a staří ujímají. Ukropil vody do másla. Uskrovni smutku svého.

2. slovesa s předložkou *na* složená, když jest předmětem děje výsledek jeho, spůsobený po částech:

Když sněhu napadá, cestička zapadá. Do sklepa nateklo vody. Kázal nám otec a máti trávy zelené nažati. Nasela jsem majoránky. Nazvali si hostí. Nabývám nové síly. Voda solné chuti nabyla.

Pozn. Sem připočísti sluší genitiv při slovesech nadávati a spílati: Sova sýkoře hlavatých nadává. Vlastní svědomí jim hubenců spílalo.

3. okusiti, zakusiti, zkusiti, užiti, požiti, pocítiti: Boháč vína okusil. Kdo chce užiti sladkého, musí okusiti kyselého. Oheň zkušuje zlata. Zkusil světa. Užij té rady. Kdož

obecné krmě požívá, spíše dojde plného věku. Též toho neštěstí pocítil.

Pozn. Pojísti něčeho (větší nebo menší, neurčitou měrou), něco (všecko sníst): Odpočívali jsme a pojedli chleba. Chleba, sýra posvačíme. Již jsme pojedli (= snědli) koláče.

4. dáti, půjčiti, přinésti, poslati, koupiti, vzíti:

Dej, Bože, deštíčka, tichého větříčka. Bůh dal zuby, Bůh dá i chleba. Páni se budou rváti, sedláci půjčte vlasův. Arab přinesl ráno v koši nových fíků. Chtěl jsem chleba koupiti. Vezmi si jablek.

5. Některá slovesa složená s předložkami *po*, *na*, *při*, *od*, částečnosť děje znamenající, přibírají k sobě předmět v genitivě:

Postoupil jim pokoje svého. Jakož tělesný pokrm posilňuje života tělesného, tak nevidomá moc této svátosti posilňuje života duchovního. Povýším sluhy spravedlivého nad krále nepravého. Hlavy naklonil. Číhali, kde co písklo, ucha nastavujíce. Boha vzývej, sám ruky přikládej. Přizdvihnu hlavy a hledím. Odloženo jest té věci do pondělka.

3. O genitivě vztahovém (čili předmětném). 77

Genitiv vztahový (relativus) čili **předmětný** (objectivus) označuje osobu nebo věc, k níž se činnosť jaká vztahuje tak, že na ni jako na předmět přechází.

V obyčeji jest

a) při slovesech:

1. pomnění: pomněti, zapomněti, vzpomínati, pamatovati, dbáti, napomínati, všímati si, vážiti si:

Pomněte všichni slova mého. Zda nepomníš slibu svého? Stojmír byv v Němcích třináct let vší řeči české zapomenul. Zapomněla jsem věnečka zeleného na stole. Pán Bůh nezapomene svých. Loňského sněhu nevzpomínej. Já, vida jámu, počal jsem některých pamatovati. Darius nedbal vojen. Napomenul jsem stavu panského. Nidko si dýmu nevšiml. Své přátely množ, a otcových si važ.

Pozn. Pomněti, zapomněti, vzpomínati, pamatovati též na koho, na co, zapomenouti se nad čím, dbáti o co, o čem; napomínati též s akk. — Vážiti, jehož se užívá vedle vážiti si, pojí se s akk.: Předkové staří užitky cizí vážili více nežli své vlastní.

2. krýti, chovati, hleděti, stříci, šetřiti, opatrovati, brániti, chrániti, hájiti, zastávati:

Němci hlav kryli po křoví. Zbožný čistě chová srdce svého. V každé věci hleď konce. Oči hospodářovy střehou domu. Času

šetřiti za největší prozřetelnosť se pokládá. Velbloudův a mezkův opatrovati musejí. To jsem učiniti musil, bráně svého života. V pranici bohatý chrání úška, a chudobný rouška. Bůh zaslíbil vyvolených hájiti jako zřetelnice oka. Neviny své zastával.

3. ptáti se, raditi se, tázati se, poslouchati, následovati, zasluhovati:

Nemocných se ptávají, zdravým dávají. Bylo se ti raditi dobrých lidí. Počal se mistrův tázati. Poslouchejte těch novin, jež vám povím. Mé rady poslouchej. Břetislav následoval svého otce skutkův. Tvé skutky chvály zasluhují.

Pozn. Ptáti se a tázati se mají ještě tyto vazby: Na dívce všeho vytázal. Tážete mne o stvoření božím. Na to se moudrých lidí ptej. O tom nejsem tázán.

4. tajiti, zapírati, svěřiti, ubezpečiti, zpraviti:

Toho všeho před ním tajili. Učiněn zrádcem, své jsi zapřel vlasti. Popíral toho všeho, co prve vyznal. Král nás ubezpečil své milosti. Pak tě všech těch věcí i jiných zpravíme. (Též: o všech těch věcech).

78 b) při jménech přídavných se slovesy vytčenými příbuzných: pamětliv, svědom, povědom, zběhlý, dbalý, milovný, poslušen, tajen, opatrn, zpraven, zkušen:

Pamětliv budu slibu svého. Svědom jsem obyčejův a zvyklostí starodávních. Svých věcí nedbanliv byl. Soused jest těch věcí zběhlý. Buďte dbali svých povinností. Holubice jest čistoty milovna. Poslušen byl zákona Páně. Takový úklad tajen nebyl krále Václava. Tomu, kdož své věci jest opatrn, právo jest pomocno. Skrze něho byl zpraven všech běhův. Toho všeho jsme my dobře zkušeni. Někteří odkladu netrpělivi byli. Almužny nebuď skoupý. Nespravedlný jsi a všech svých činův ješitný (Pass. 667).

4. O genitivě dotykovém.

79 S genitivem předešlým těsně souvisí **genitiv dotykový**, jímž se vyjadřuje předmět, jehož se činnosť jaká dotýká, a to tak, že s ním ve spojení přijíti se snaží aneb už přichází. V obyčeji jest

a) při slovesech:

1. při slovesech ruchu složených s předložkou *do:* **dojíti**, dostoupiti, dojeti, dobyti, dorůsti a p.:

Došli tmavých lesů. Dojdeš veliké cti. Krále došla taká řeč. Kdy žalosť vrchu dostupuje, už se radosť ohlašuje. Liška nemohla klobás doskočiti. Dopadnuv já jedné bystře znějící píšťalky,

podal jsem příteli svému. S velikou nesnází koně dosedne. Dojeli jsme Jericha. Živá hlava klobouku dobude. Egyptský žoldán ostrova Cypru dobýval. Prostě-li žiješ, sta let dožiješ. Býlí dorostlo toho obrazu. Toho sv. Augustin dovodí a dolíčuje.

Pozn. Vedle genitivu bývá též pád předložkový: Dojíti k lesům. Dosednouti na koně a p. Slovesa dovésti, dochovati pojí se s akk. osoby a genitivem věci, dopomoci a pomoci s dat. osoby a s genit. věci: Doveď mě toho svatého otce. Ta cesta dovede nás blaženosti. Dcera otce svého dochovala smrti. Dopomoz mi zraku mého. Kdo nám pomůže toho plotu plésti.

2. při slovesech činicích, která složena byvše s předložkou *do* a stavše se zároveň zvratnými, významu ruchového nabývají:

Dodělal se chalupy. Cizím volem chleba se nedoořeš. Ten se zlého dosváří. Sladkosti se nedobírej až do hořkosti. Nyní se všudy domnívají války. Kdo mluví, co ví, svých vad se doví. Kliment sv. Petra se doptal. Chleba se nedospíš. U studénky spočívali, večera se dováhali. Dozpíval se chrapotu. V tom se dokládají desk. To se doneslo Křesomysla.

3. při prostých slovesech zvratných, jichž povšechný význam jest „chopiti se, chápati se čeho“: **chopiti se**, chytiti se, ujati se, zmocniti se, držeti se, dotknouti se, táhnouti se:

Nechopiv se sekery chaloupky nesroubíš. Žádná rána se jich nechytila. Jazykem nemlať, chceš-li, ujmi se cepův. Brzo se hřích přijme člověka jako rez železa. Turci se Budína a Pešti zmocnili. Kdo se dvou břehův drží, oba se s ním snadno utrhnou. Dvojího toliko dotknu. Arnošť odepřel, že jest stál na soudě zemském, a toho se táhl na pány. Vedu se toho na pány.

4. při slovesech žádosti, čáky a snahy: **žádati**, prositi, ptáti, žebrati, volati, lákati, hledati, píleti, čekati, naditi se, chce mi se, lačněti, žízniti, sahati, snažiti se:

Já jsem těchto krmí dávno žádal. Prosím vaší rady. Prosíš mošny od žebráka a holi od ovčáka. Noclehu ptala. Slepý almužny žebře. Dcera volala pomoci. Zlý duch láká křesťanských duší. Hledejte království božího. Čekáme sluníčka z oblaků. Učiniv příteli dobro, naděj se téhož. Ufám toho Pánu Bohu. Když se ti hry nejvíce chce, tehdy přestaň. Blaženi, kteří lačnějí a žízní spravedlnosti, neboť oni nasyceni budou. Dávno jste krve naší žíznili. Hleď, aby sahaje vína, nerozlil piva. Vždy se toho snaž.

Pozn. Slovesa prositi a žádati mají tyto vazby: 1. čeho od koho: Pros od Boha milosti. 2. čeho, na kom: Sv. Václav ruky sv. Víta na císařovi poprosil. Libuše Přemyslu dobrého a stálého zdraví na bozích žádala. 3. čeho, u koho: Jde před krále a prosí u něho daru. 4. koho (genitiv) za něco, o něco: Všech mimo jdoucích*) za pomoc prosil.

*) Genitiv tento jest ablativní = ode všech.

80 b) **při jménech přídavných se slovesy vytčenými příbuzných: mocen, žádostiv, chtivý, lačen, hladovit, žízniv, pilen, bedliv, snažen, hoden, důstojen, účasten, přítomen, jist, bezpečen:**

Bůh mocen jest všech věcí. Hektor žádostiv byl boje. Mnoho hluchých jest a zimomřivých, málo synů blaha vlasti chtivých. Lačni a žíznivi jsou spravedlnosti. Kdožkoli nebude poddán práci, dám jej v hlad, že bude hladovit všeho dobrého (Štít. Erb. 262). Pravdomluvnosti napřed pilen buď. Čím kdo pluhu bedlivější, tím zisk hotovější. Vlasti své pilnější, nežli včela medu svého býti se snažili. Toho úřadu snažen byl. Hoden jest dělník své mzdy. Almužna důstojna jest veliké odplaty. Modlete se, abyste účastni byli věčného života. Sněmu toho nebyl jsem přítomen. Priamus byl jist síly i hrdinství Hektorova. Bezpečni byli svých životův i statkův.

Pozn. Jist a bezpečen pojí se též s instrumentalem vztahovým a s předložkou **od** v §. 150. **Chybno**: jist a bezpečen **před** něčím.

81 5. O genitivě časovém.

Genitivem časovým se označuje doba, do jejíž některé části děj nějaký padá, na otázku *kdy?*

Za genitiv časový užívá se obecných názvů: čas, doba, chvíle, a názvů, jimiž se určité míry časové označují: hodina, den, noc, měsíc, léto, rok a p., a genitiv z pravidla opatřen jest přívlastkem:

Času jarního potok velmi se rozvodnil. Té chvíle bylo v Praze všecko lacino. Hosť a ryba třetího dne smrdí. Těch dní císař se vrátil. Studená rosenka té noci padala. Měsíce máje půjdem do háje.

Pozn. 1. Vedle genitivu vyskýtá se akk. buď pouhý buď s předložkou **v** (v. §. 57 b).

Pozn. 2. Letopočty takto se vyjadřují: Léta od narození božího tisícího čtyřstého čtyřicátého druhého. Léta tisíc tři sta padesátého šestého. Léta od n. B. po tisíci po třech stech desátého.

B. O genitivě ablativním.

1. O genitivě látkovém.

Genitiv látkový (materiae) označuje látku, a to

82 1. látku výrobní, z níž co jest nebo se robí:

Kdyby byly zámky železa štýrského, žádný nezabrání do dvora panského. Žádný nepřišívá laty sukna nového k rouchu vetchému. V pátek naše hody úkrop studené vody. Uzřel prsten nebeského zlata.

Pozn. Ku genitivu tomuto nyní z pravidla se přičiňují předložky z a od, v. §. 183 a 196, nebo se zaň užívá adjektiv: Vidím ocelová pouta, železné řetězy, olověnou nebo hliněnou nůši.

2. látku obsahovou čili obsah; genitiv tento v obyčeji jest:

a) při substantivech hromadných, pokud se jimi míní celek o sobě a ne část proti širšímu celku: 83

Toho léta Pánbůh dal hojnost obilí, ovoce a vína. Lepší doma krajíc chleba, než v cizině kráva celá. Kde hostí hromada, nechutná rozprava. Lepší stádo jelenů pod vůdcem lvem, nežli houfy lvů pod vůdcem jelenem. Z pouhé skály vyskakuje pramen sladké a čisté vody. Lepší hrst jistoty, nežli pytel naděje. Na Slavkovském poli rozmarýnu hory.

b) při číslovkách základních od pěti počínajíc, 84
druhových (v rodě středním) i neurčitých:

Co prošlo devět zubův, projde také devět vrchův. Sedmero jídel, a samé houby. Mnoho řeči, málo skutku. Co chleba, to v něm, co roucha, to na něm. Co jsme hrdla měli, křičeli jsme.

Pozn. 1. Se slovy vytčenými i přídavná jména přísudková v genitivě se pojí: Já rád ke všemu svolím, což jest slušného. Učiním velmi rád, co mého možného. U Boha nic není nemožného.

Pozn. 2. Je-li logický podmět všeobecný, neurčitý (= lidé), přičiňuje se ku slovům dotčeným genitiv „jich“: Přemnoho jich se světa provodil. Kde jich mnoho velí, tam se mysli dělí. Nemnoho jich o tom vědělo. Potom i více jich se v to vydávalo. Kolik se jich tebe bojí, tolik jich o život stojí.

c) výpustkově, ve větách srovnávacích, výsled- 85
ných a u vzvolání na označenou úžasu a podivení:

Přátel u boháčů jako plev okolo zrní. Je tam fialy, až leží. Tam je pokladů, pro pána krále!

d) při výrazech plnosti a nedostatku: 86

Své lodi všeho nakládali (Star. Skl. 4, 55). Nabita byla tato kola všady železných hřebův (Leg. Kat. 2774). Veškeren příkop umrlých nametán (Pass. 365). Svět lstivý a vší zlosti naplněn (Pass. 700). Škola má býti místo veselé, plné pastvy očím. Svět plný jest nástrah též osidel divných. Nikdy nejsi syt chleba. Syt sem dnů, vezmi ode mne ducha mého. Ne vše doma máš, také lidí potřebuješ. Vtipu třeba časem, ale rozumu vždycky. Jak rybám rybníkův a štěpům štěpnic, tak mládeži škol potřebí. Jsme potřebni peněz.

Pozn. 1. Výrazy plnosti pojí se též s instrumentalem (§. 133 P. a §. 138 P.)

Pozn. 2. Sem přísluší též genitiv při slovesech zvratných s předložkou na složených, označující, že se podmět dějem slovesním něčeho jistou měrou naplnil, nasytil: Nikdy se člověk po poslech nenají koláčův. Ti sedláci ubozí, což se oni navozí kamene. Dost jsem se nachodil, tmavých nocí nabloudil.

2. O genitivě vysvětlovacím.

87 **Genitiv vysvětlovací** (explicativus, exegeticus) přičiňuje k pojmu obecnému pojem zvláštní (místo očekávané přístavky vysvětlovací):

V nebi jim položena koruna slávy. Hospodin sv. Petru dal moc klíčův. Mzdou zlata a stříbra zajatí vysvobozeni byli. Mučedlníci pokutu smrti udatně podnikali. Poskvrna hříchu na nich shledána jest. Kníže Boleslav rozkázal, aby křesťané znamení sv. kříže nosili na svých oděních. Byl vzat na závazek cti a víry.

3. O genitivě příčinném.

88 **Genitivem příčinným** označujeme osobu nebo věc, která jest původem a podnětem našeho citu buď blahého buď (a to častěji) neblahého. V obyčeji jest

a) při slovesech, a to:

α) při slovesech lítosti a nevole: plakati, kvíleti, želeti, žalostiti, teskliti, žalovati, stěžovati si, litovati, toužiti, pykati, káti se, zželelo mi se, slitovalo mi se, jest mi líto, žel, hněvno:

Neplačte, mamičko, neplačte vy toho. Knížete Čecha všickni jak otce svého plakali. Kassandra kvílí smrti všech svých. Boháč želí korábu a žebrák mošny. Ale vizmež také čeho žalostí Jeremiáš. Udá-li se vám zhřešiti, teskli duše vaše vašeho života. I přijížděli mnozí ku králi, žalujíce jemu svých nehod. Arcikníže neráčil míti čeho si stěžovati. Šla dušička plakající a svých hříchů litující. Toužím toho, že ne svou vinou zahynu. Počal toho rytíře srdečně pykati. Kajte se hříchův. I zželelo se toho panu Jiříkovi. O Bože, slituj se tobě toho! Nebude vám toho líto. Buď toho Bohu žel a dobrým lidem. Až mi té nedbalosti hněvno bylo.

Pozn. Plakati, kvíleti, lkáti též o něco, nad něčím, stěžovati si do něčeho, na něco, káti se z čeho a čím.

β) při slovesech závisti, pomsty a odplaty:

Žebrák žebráku mošny závidí. Bůh ne ihned mstí každé viny. Toho se vám přátelsky odměníme. Já se tobě vším dobrým toho odsloužím.

Pozn. Sloveso mstíti, pomstiti (se) má tyto vazby:

1. mstíti bezbožné = trestati, pokutovati. 2. mstíti křivdy, křivdě, nad křivdou, z křivdy. 3. mstíti křivdy nad nepřítelem, na nepříteli. 4. mstíti svých přátel nad nepřátely = zjednati mstou náhradu. 5. pomstiti se komu zač. — Slovesa odměniti se, odsloužiti se též: komu zač.

b) při adjektivech: radosten, zarmoucen, vděčen: 89
Toho byli velmi radostni. Jsme toho nemálo zarmouceni. A to se stalo proto, že jsou učitelův a kazatelů věrných nebyli vděčni. Vděčni budeme té milostivé lásky. Toho Bohu vděčni buďte.

Pozn. radosten a zarmoucen též: čím, z čeho; vděčen: zač, z čeho.

c) při podstatných: strach, bázeň, tesknosť, lítosť, 90
žalosť, radosť:

Pro strach svých vrchních nic proti nám před se bráti nesměli. Strachem smrti zmámeni byli. Ani bázeň ztráty ani náděje zisku má soudcem hnouti. Velikou tesknosť toho jest měl. Lenivý a prázdný člověk sám sebe má tesknosť. Paňoše lítosť měl svého přirozeného jazyka českého. Toho velikou žalosť otec a matka měli. Velikou toho radosť mám.

Pozn. Za příčinou větší určitosti přičiňuje se ku genitivu předložka **z**; za genitiv při podstatných strach a bázeň bývá též jméno přídavné: Pro strach židovský vycházeti nesměli. Bázeň boží počátek moudrosti.

d) při citoslovcích, i bez nich u výkřiku a vzvolání: 91

Ó té nehody! Aj té lahody toho světa! Ach muže hanebného! Ach nastojte mého hoře! Vizte světa obludného! Běda mně tebe, synu můj milý! Škoda krásy, kde rozumu není! O žel radosti! Ó milý Bože! blázna takového!

4. O genitivě odluky.

Genitiv odluky (separativus) označuje předmět, **od něhož** 92
kdo nebo co se odlučuje neb odloučeno jest, a to

I. pouhý genitiv odluky:

a) při slovesech:

1. **ujíti, odejíti,** ubíhati, ustoupiti, odběhnouti, odstoupiti, odvyknouti, odumříti:

Přítele s tákavou hlavou ubíhej, s přímým čelem objímej. S ohněm nehraj, chceš-li ujíti škody. Okolo močidla chodě neujdeš nádchy. Napomenut byl, aby bludu ustoupil. Šťasten, kdož mohl useděti toho nečasu pod střechou. Syt chleba neodcházej ani v horko šatův. Musil jsem pluhu na poli odběhnouti. Odstup, Lazare stolu. Nebudou odpuštěni hříchové, neodbude-li hříšný zlé vůle. Otcovské země odumři, ale neodcházej. Rodiče mne odumřeli malého. Čeho jste navykli, toho odvykejte *).

*) Ve starší řeči také slovesa sníti (sejíti) a běhati s genitivem odluky se pojí: Vratislav tohoto světa snide = zemře), a Kosmas na stolec vznide (Dal. 94). Této chvály neběhajmy (Štít. Erb. 100). Člověk vezdy dobrého spieše poběhne, ve zlém jsa pak sě nehne (Výb. I. 1106).

93 2. **vzdáti se,** pustiti se, zdržeti se, odepříti se, odříci se, chybiti (se), zblouditi, ostati, přestati:

Mnozí výhod a prospěchů se vzdávají pro Krista. Kdo se dobytka spouští, chleba se spouští. Sotva jsme se smíchu zdrželi. My tisíc smrtí raději chceme podstoupiti, nežli pravdy boží se odepříti. Kdo se zlého odříká, ničeho se neleká. Odpověz se bludu svého. Chybil jsem cesty. Snadno pravé cesty zbloudí, kdož více sobě lidí váží nežli Boha. Všeliké řeči nepotřebné a šeredné přestaňme. Sluší přestati vší žalosti i tesknosti. Ta nemoc mne přestala.

94 3. **vzdalovati se,** ciziti se, krýti se, chovati se, varovati se, straniti se, hleděti se, stříci se, vystříhati se, šetřiti se, štítiti se, brániti se, chrániti se, hájiti se, zpěčovati se, zdráhati se, ostýchati se, styděti se, hanbiti se:

Neřestmi a hříchy se Boha cizíme a vzdalujeme. Kdo zle činí, ten se kryje světa. Zde se Pražan ukryjete. Varuj se příliš zdravých krmí, příliš velikého štěstí a příliš dobrých lidí. Zlého se straň a jak hada chraň. Hleď se lstivých pochlebníkův. Střez se hříchu. Ty se hluku šetři. Kdo je v neštěstí, všickni se ho štítí. Toho se zdráhal a zpěčoval. Dítě má se starších ostýchati. Kdo se Boha nebojí, ten se lidí nestydí. Divno mi, že se toho nestydíš. Všeho se ostyděl jako hanebný pes*). Hanbím se zítřejší soboty.

95 4. **zbaviti se,** zbýti, zniknouti, zhostiti se, zprostiti se, očistiti se, zhojiti se, zléčiti se, otaviti se, vyznati se, zpovídati se:

Bez boží pomoci člověk hříchu zbýti nemůž. Kdekoli budeš, sebe nikde nezbudeš. Nemohl jsem toho zniknouti. Zlého se zprostíš a i smutku se zhostíš. Kdož se které viny očišťoval, ten ruce umyl. Zhojil se nemoci. Tu byl s nimi, až se těch ran zléčil. Lidé se těch všech škod dobře otavili. Ludmila se Pánubohu hříchů svých vyznávala. Užitečno jest zpovídati se i všedních hříchův.

96 5. **báti se,** lekati se, strašiti se, strachovati se, hroziti se, děsiti se, užasnouti se:

Cikánovy děti nebojí se jisker. Všichni podle přirození lekáme se protivného. Žádný ať se nestraší práce těžké a nesnadné. Strašný mnohým, strachuj se mnohých. Hodné děti ani cvičení ani cvičitele děsiti se nebudou. Tak velikého bohatství se užasl.

*) t. j. nestydí se ničeho již.

Pozn. 1. Za příčinou větší určitosti většina těchto genitivů přibírává k sobě předložku **od** nebo **z**, tuto jmenovitě slovesa: zhojiti, zléčiti, vyznati se, zpovídati se.

Slovesa: ujíti, utéci, odběhnouti, odvyknouti, brániti se, pojí se též s dativem v. §. 109. h. P. — Zblouditi též od čeho, ve smysle přeneseném (zmýliti se), v čem. Zpěčovati se též čemu, proti čemu. Oloupiti z čeho.

Pozn. 2. Slovesa styděti se, hanbiti se, pojíme s genitivem, znamenají-li tolik co ostýchati se, straniti se. Má-li se naznačiti příčina studu našeho, pojí se slovesa ta s instrumentalem aneb s akkusativem s předložkou **za**, v. §. 133 a 325.

Pozn. 3. Že genitiv při slovese báti se odluku znamená, to ozřejmuje předložka **od**, která se druhdy ku genitivu tomu přičiňuje: Učini to Tristram, boje se od zlých zrad (Star. Skl. 4, 39). — Zcela špatna jest vazba sloves styděti se, báti se a p. s předložkou před; i při slovesech brániti, chrániti za příčinou větší určitosti lépe jest přičiňovati předložku **od**, nežli je pojiti s předložkou před.

b) při jménech přídavných: dalek, dílen, blízek, 97
prost, svoboden, prázden, pust, nah, čist:

Člověk všeliké poskvrny má býti dalek. Byli tři bratři, a byli jsou dílni sebe. Již byl blízek svého skončení. I byla prosta Haná Tatar vrahův. Svoboden jest viny. S tím buď mého domu prázdna. S takovou podmínkou ho propustil, aby do třetího dne města prázden byl. Uděl, ať jsem svých hříchů prost. Pozdě dáno chleba zhusta, když už huba zubův pusta. Jeho vlásky svítí vší poskvrny nahé. Sám se suď každý, chce-li prázden býti božího soudu. Roucho jest čisto všech poskvrn.

Pozn. Ku genitivům těmto přičiňuje se druhdy předložka **od**.

II. Genitiv odluky a předmětný akkusativ osoby nebo věci, kterou od něčeho odlučujeme, vzdalujeme, při slovesech:

1. **odloučiti**, odsouditi, odučiti, odbyti, odhroziti: 98

Všichni zlí jsou Boha odloučeni. Odsoudili ho cti, statku i hrdla. Vojtěch chtěl lid pohanských obyčejův odučiti. Mám k němu více mluviti, když mě toho odbude. Toho mi jest odhrozil mé kupce.

2. **zbaviti**, zprostiti, obloupiti, obnažiti, omyti, oči- 99
stiti, zhojiti, uzdraviti, rozhřešiti:

Zbav nás nouze této. Zprosť nás vrahův, zprosť nás stíhajících. Spasitel ďábla vší moci obloupil. Cti a víry obnaženi jsou. Duše bude omyta všech hříchů křtem. Kristus svůj lid hříchů vyhojí a uzdraví. Papež každého může rozhřešiti všech hříchův.

3. **zachovati**, uchovati, ostříci, vystříhati: 100

Bůh nás zachoval smrti nenadálé. Ohně a povodně uchovej nás Pane. Ostříhej nás, Bože, všeho zlého. Chtěl jej vystříci škody.

101 *III. Genitiv odluky a dativ osoby* při slovesech bràniti, hájiti, odříci, odepříti:

Každý hospodář má brániti vší necti i všeho zlého své čeledi. Chtěli mu toho pole brániti. Libo mi jest tak živu býti, aniž rozumím, co by mi toho hájilo. Slepým žádný Turek almužny neodpoví. Odepřel nám své pomoci.

5. O genitivě srovnávacím.

102 **Genitiv srovnávací** (comparativus) označuje předmět srovnaný, od něhož se druhý uchyluje tím, že jej převyšuje vlastností označenou komparativem jména přídavného nebo příslovce.

Genitiv srovnávací v obyčeji jest

a) s komparativy jmen přídavných:

Každá moc dvojitá silnější jest jednostejné. Kdožby, lečby pohana lítější byl, neželel? Vrána jest mdlejší sokola. Laskavé slovo jest kyje silnější. Přátelská láska lepší kamenných hradeb. Dnes člověk pevnější kamene, a zítra vody slabší. Deštivé léto horší podzimku. Každý aby tak bydlil s vyšším sebe, jako by chtěl, aby s ním bydlil jeho nižší. Zlý duch pojma s sebou sedm horších sebe vejde v ten dům. Den byť sebe déle trval, přece přijde po něm noc. Bůh jest nevypravná věc svrchovaná, jehož nic lepšího, nic velebnějšího nemůž býti pomyšleno. Kupec dal mi okusiti malvazí starého, jehož jsem ještě jak živ lepšího nebyl pil.

103 b) s komparativy příslovcí: dříve, déle, výše, níže, více, méně:

Napomínán byl, aby dříve soudu ze země neodjížděl. Já jsem dříve vás byl. Turci k jízdě dříve čtyř let koní neberou. Dříve času stařec ze mne bude. Poutníci povinni budou žádného světla na lodi nepáliti déle hodiny na noc. Výše lbu uši nerostou. Už je žito zralé níže Bělehradu. Žádný méně koruny nedal.

Pozn. 1. Genitiv tento nastupuje z pravidla za nominativ s částicí **než**, zřídka za jiné pády: Trapněje zhynúti žízňú meču (R. K. = nežli mečem).

Pozn. 2. Za genitiv nastupuje též pád předložkový **od**, **nad**, anebo nominativ s částicí **než**: Uzře chudšího a snad urozenějšího od svých předků (Štít. Nauč. 92). Kdež ten je ode mne starší! Jeho slova dražší jsou nad zlato, sladší nad med, ostřejší nad meč. Lepší jest moudrosť než všecky nejdražší věci, než zlato a kámen drahý.

6. O genitivě záporném. 104

Genitiv záporný v obyčeji jest

a) při záporném slovese *býti* a některých jiných slovesech podmětných za podmět věty kladné:

Není koňům ovsa, není sena. Dobrý chléb, kdy koláčův není. Při tom přístavě není žádného městečka ani vsi ani jakých domečků. Ni mi bratra, ni mi sestry. Na kouli počátku ani konce není. Není ho doma. I slunce se někdy dvojí a tam se ukazuje, kde ho není. Ujel preč, když mne doma nebylo. V tu hodinu hospodáře doma nebylo. Kdyby nebylo oráče, nebylo by boháče. Nestalo se ani jednoho ani druhého. Až mne nestane (= nebude), jak s tebou bude! Takových věcí ať se neděje. Ve všech východních krajinách neroste lepší bavlny jako na tomto ostrově. V Egyptě deště žádného neprší. A nezůstalo ve zdi žádné mezery. Neostanet žádné krávy na dvoře.

Pozn. Je-li sloveso býti sponou, vyjadřuje se podmět i ve větě záporné nominativem: Není učeník nad mistra, ani sluha nade pána svého. Ten člověk není od nás.

b) při záporných slovesech přechodných za akkusativ předmětný věty kladné: 105

Hladovitý žaludek uší nemá. Jak za humna vyjeli, nikde cesty neměli. Chudoba lichvy nezná. Otče milý, nečiň mi té křivdy. Já jsem svátků nesvětila ani pátků nepostila.

Pozn. Genitiv při záporných slovesech přechodných jest **pravidlem** i ve starším jazyce spisovném i v neporušené řeči lidu i v ostatních jazycích slovanských!

c) Za akkusativ rozsahový ve větách záporných: 106
Jeden bez druhého nemohl býti dne celičkého. Ani dvou celých let nekraloval. Nemohli jste jedné hodiny bdíti se mnou? Kázali jim, aby šli z Prahy a tří mil blíž města aby nebývali.

Pozn. 1. K záporným slovesům přísluší též: *ne*chati, *ne*náviděti, za*ne*dbati, jež tolikéž pojiti jest s genitivem: Nechejme všech nových nálezův. Zanechal po sobě dvou dcer osiřalých. Zanechal díla svého. I podnes pes nenávidí kočky. Priamus pochlebníkův nenáviděl. Zanedbali vhodné příležitosti.

Pozn. 2. Smyslem druží se k větám záporným neskutečné věty podmínečné a řečnické otázky, v nichž se druhdy genitivu užívá: Kdyby bylo mouky, napekli bychom koláčů (= není mouky). Může-li býti bídnějšího tvora nade mne? (= nemůže býti).

Pozn. 3. Přísudkové adjektivum družící se ku genitivu zápornému, vynáší se tolikéž genitivem: Ani jednoho okna nezůstalo celého. Ani jednoho hradu nenalezli svobodného. Muž nechal dveří nedovřených.

Pozn. 4. Druží-li se ku genitivu zápornému jeho protiva, uvedená částicemi *než, jenom, toliko, ale,* pak se protiva tato, jsouc kladna, vyjadřuje nominativem neb akkusativem: Hereš na statku nemá než věnnou zástavu. Nemám peněz jenom trojník. Za stravu nám nic jiného nedávali toliko chléb. Nezov k sobě neznabohův, ale dobré a šlechetné.

Žádá-li však sloveso i bez záporu genitivu, pak ovšem i ve druhé části genitivu se užívá: Nic jiného nepros než hlavy sv. Jana (Pass. 758).

V. O dativě.

107 **Dativ** označuje předmět, k němuž činnosť nějaká se kloní nebo lne.

I. O dativě předmětu nepřímého.

108 **Dativ předmětu nepřímého** čili prostě **předmětný** označuje předmět, jehož činnosť nějaká nezasahá přímo (jako při akkusativě), nýbrž jen nepřímo se týká, ale tak, že už závislým se jeví na svém slově řídicím.

Dativ ten velmi zhusta se sbíhá na otázku *komu?* při rozličných slovesech i příslušných k nim adjektivech, zvláště:

1. při slovesech přechodných (obyčejně vedle akkusativu předmětného) jako: slíbiti, dáti, poslati, ukázati, chystati, učiniti, vypravovati a mnohých jiných podobných:

Vodu rybám dal Bůh. Všickni česť mu prokázali. Přítel příteli hrad staví a nepřítel rakev teše.

Pozn. Jiného poněkud významu jest dativ předmětu věcného při slovese učiniti: Žádný nemohl tomu nic učiniti. Nevěděl, co tomu učiniti (= nevěděl tomu rady).

109 2. při slovesech nepřechodných:

a) dívati se, diviti se, klaněti se, modliti se:

Králová té kratochvíli se dívala s pannami svými. Sv. Helena dělníkům se dívati obyčej mívala. Nechtěl se dívati tomu. Fortuna nic se osobám nevzhlédala*). Podivoval**) jsem se tomu dílu. Pohané modlám se klaněli. Bohu živému, nebe i země pánu, modliti se budeme.

Pozn. Dívati se, též na něco.

b) učiti, učiti se, zvykati, rozuměti, stačiti:

Naučí nouze práci. Kristus učil své učedlníky modlitbě. Učili se cizím jazykům. Zvykej dobrému. Přivykej hospodárnosti za mladu. Nic na tom světě těžšího není jako navyklostem odvykati. Mojžíš vší moudrosti egyptské vycvičen byl. Sytý lačnému nerozumí. Oni tomu nemohli vystihnouti. Já sám všemu nestačím.

---

*) Pamatuj: vzhlédati se komu, hleděti, zříti, zření míti, prohlédati k čemu, místo špatného rčení „ohled bráti na koho!“

**) Pamatuj: *po*divovati se, nikoliv *ob*divovati se!

c) těšiti se, radovati se, rád býti:

Těšte se nebeské rose, ježto padne u vaše srdce. Lidé se radují létu a včelky květu. Kdo nic nového nevídal, ten i starému rád.

Pozn. Těším se příchodu otcovu = že otec přijde; těším se z příchodu otcova = že otec přišel. — Raduji se něčemu, z něčeho a čím šp. nad něčím.

d) doufati, nadíti se, chtíti:

Doufejme Bohu a králi svému. Neměl na sobě mnoho železa, doufaje své síle. Nadál jsem se hojnějšímu jídlu. Bůh od vás chce pokoře. Kdo chce pokoji, hotov se k boji.

Pozn. Doufati též: v někoho, v něco, nadíti se čeho, chtíti čeho; tak nyní jest pravidelný genitiv jmen látkových a hromadných: chci vody, vína, chleba, jablek.

e) obcovati, žehnati, mluviti:

Ke kněžstvu pod jednou neb pod obojí se obrátili a jich službám obcovali. Požehná tobě duše má. Mluvil Pánbůh Adamovi.

Pozn. Požehnati pojí se též s genitivem i s akkusativem: Požehnal Bůh dne sobotního. Matouš královnu Epigenu požehnal. Obcovati s někým.

f) souditi, panovati, vévoditi:

Jednomu každému souditi chtějí spravedlivě. Peníze jedněm panují, druhým slouží. Muž trpělivý panuje mysli své. Každý otec své čeledi vévodí.

g) říkati, převzdívati, s nominativem jména nebo převzdívky:

Perla mi říkají. Jak tobě říkají? Alexander vzděli jemu. Soběslav dva syny měl, jednomu Boleslav bylo, druhému Přemysl děli; těm Němci převzdívali: prvému Bedřich říkali, Přemysla Kunratem zvali.

h) ujíti, utéci, uhnouti, schovati se, brániti, brániti se, překážeti:

Ujíti ruce jeho nemožno. Letům ani cvalem neutečeš. Hospodáři, uhněte mi! Každý utíkal, aby se ukrutné bouři schoval. Bránil tomu poručník. Čechové s Boleslavem v radu vešli, mají-li se císaři brániti čili se jemu pokořiti. Obecnému dobrému překážel. Žádná rada a opatrnosť lidská nemůže překaziti osudu a uložení božímu.

Pozn. Slovesa ujíti, utéci, brániti se pojí se též s genitivem odluky (§. 92 a 94). Dativem označuje se osoba činná, jež má účasť v ději, jíž na odpor se co děje; genitivem odluky označuje se předmět trpný, od něhož se podmět vzdaluje; pročež předmět věcný obyčejně bývá v genitivě.

Jindy zase dativ mívá význam ethický: „Odběhl nám", a rádi bychom, aby šel s námi; „odběhl nás", je před námi, šel dříve nás.

Sloveso **brániti** pojí se též s **genitivem**. Brániti **komu, čemu** = nedati, nepovoliti; brániti **koho, čeho** = šetřiti, opatrovati.

110 3. **při slovesech neosobních: udá se, přihází se, dostává se, sní se, stýská se a pod.:**

Rozkacen hnal jako lev, když mu teplou krev se udá zříti. Potom událo se jemu jeti rovnou cestou. Snilo mi se ve sně. V ty mi se lesy jíti žádá. Stojmírovi knížeti stýskalo se ve vlasti. Dobře mi sedlo. Rozleželo mu se.

111 4. **Dativu předmětného vymáhají mnohá adjektiva tvořící ve spojení se sponou větovou** *býti* **výroky rovnající se slovesům nepřechodným; jako na př. užitečen jest někomu = prospívá. Toho způsobu jsou adjektiva označující prospěch a potřebu, snadnosť a libosť, známosť, smýšlení přátelské a nepřátelské, podobnosť a rovnosť, poddanosť a p.:**

Voda jest dobra hlavě. Sv. Prokop byl štědrý hostem. Nezdárný syn rodičům laje, že mu hned nejsou hotovi. Dlužna oběť bohům. Sv. Martin všem lidem byl milostiv. Buď chudým milostiv. Buď chudým milosrden. Zlým byl hrozný, chudým ochotný.

112 5. **Dativem předmětným jeví se též býti dativ vzvolání:**

Běda nám i tobě! Blaze jinochu dobrému! Hoře mně, matičko milá! Buď toho Bohu žel a dobrým lidem!

II. O dativě předmětu dotčeného.

113 **Dativ předmětu dotčeného** označuje předmět, jehož se děj nebo stav nějaký dotýká, ale tak, že ještě není závislý na slovese příslušném, čímž jediné se liší od dativu předešlého:

Podejdeme pod tuto horu, dětem, skotu odpočineme. Pohovte zemdleným údům. V noci kámen hlavě založiv, na zemi léhal. Žala kravám travičku. Nezdá mi se, by zlé bylo psáti Čechům české knihy. Novým strojům jména shledávali.

Pozn. 1. Zhusta dativ tento s živostí poetickou nastupuje za genitiv přisvojovací; dativ tu náleží k celé větě, genitiv ku jménu: Jarota mu z žhavých zraků plála. Stojí hruška v poli, vrch se jí zelená. Štít daleko mu zaletěl. Ještě vlka nezabili, a již mu na kůži pili. Do koutů se tiskli jiným s očí.

Pozn. 2. Týž dativ sbíhá se při slovesech: **věděti, viděti, slyšeti, pomněti**: Chtěl tomu jistotu věděti. A tu jest zbito Čechův, sám Bůh ví jim počet. V tom údolí jest jezero veliké, že mu konce neviděti. Nikdy jsem jemu jiného jména neslýchal než Vejhák. Druhý syn byl mladší, tomu jména nepomním.

Zvláštní druhy tohoto dativu jsou:

1. **Dativ prospěchový** (commodi a incommodi), jímž se pronáší osoba, jejíhož prospěchu děj nebo stav nějaký se týká, na otázku komu? pro koho? (komu ku prospěchu, na škodu, ke cti, vhod? . .): 114

Všemť se jest narodil Kristus. Bohu živ jsem byl, Bohu i umru. Ne sami sobě, ale všem vůbec pracovali. Musejí těžce robiti světu. Sobě vlk ostronos, sobě ježek kadeřav.

Pozn. „Byl jsem vám na hrušky", dat. commodi = natrhal, koupil jsem vám (pro vás) hrušek. „Byl jsem vám na hruškách", dat. incommodi = trhal jsem sobě vaše hrušky.

2. **Dativ přisvojovací** (possessivus), kterýž se vyskýtá obyčejně se třetí osobou slovesa *býti* na označenou osoby, kteráž co u sebe (ku své službě) má nebo čeho nabývá: 115

Tenť jest jedinký syn své matce. Toho zvěděti nemohu, kdo jemu otec. Radosť jest andělům i všem, když se hříšný člověk pokaje. Již nám nedaleko hory. Co mi nemělo býti, není mi. Ni mi bratra, ni mi sestry. Ani mně ani tobě tento mlýn bude. Tuť bude hrdým nemalá žalosť. Podle srsti psu jméno. Jeden švec měl dva chlapce, jednomu bylo Josef a druhému Jan. Však není ještě všem dním večer. Čemu jest ti to? Tomu jsou již tři léta minula. Tomu synovi dochodilo dvacet let. Jde mi na třicátý.

Pozn. Téže platnosti jest dativ, když za nominativ jména podstatného nastoupí infinitiv. Již nám v té propasti zahynouti (§. 402).

3. **Dativ vztahový**, jímž se vyjadřuje osoba, jejíhož soudu se týká výrok činěný; může pak to býti 116

a) vztah k soudu a poznání:

Ty rci svému ukrutníku, že dýmem jest nám velení jeho. Mrzkosť jest poroba Hospodinu. Hladovému vždy poledne. Hříšni a vždy Bohu vinni jsme.

b) vztah k místu nebo času:

Jdoucím od Vladiměře k východu slunce leží krajina Novogrodská dolejší. Vezli jsme se mimo malý ostrov, který nám ležel po levé straně. Ryby metáním se velikou libosť patřícím činí.

4. **Dativ sdílnosti** (ethicus), jímž se vyjadřuje osoba, jejíž sdílnosti se týká výrok činěný: 117

Neníť mi to máma, a je to macecha. Kdybys ty mi onemocněl a umřel, kam bych se ubohý poděl. Pracuj mi o to. Jak

jsem ti cestu ukázal, tak mi kráčej. Nejsem já vám dřevo, jsem já krev a tělo. V čas ti mlčeti neškodí.

Pozn. 1. Původní dativ ti seslabuje se v pouhé ť příklonné, jež také ve spojce ať téhož jest původu; ti sesiluje se v tě: Všemť jsou divni skutkové boží. Tvá tě prosba uslyšána. Bůh tě s tebou.

Pozn. 2. Častý jest v té příčině dativ sobě, si, jímž se označuje, že podmět sobě k libosti co koná, že stav nějaký toliko k podmětu se vztahuje: Nesteskni sobě, milá dívko. Vedl sobě pansky. Spatřím, ani sobě skáčí. Krkavci sobě litají, holubi v léčkách váznou. Stáli sobě nebo chodili. Když naši mlátili, já jsem si ležel. Jel jsem lesem, zpíval jsem sobě. V té vsi bydlel starý kmet, ten sobě měl mnoho let.

III. O dativě směrovém.

118 **Dativ směrový** označuje cíl, k němuž činnosť jaká směřuje nebo lne. Dativu toho v nynější řeči jen skrovné stopy zbyly, v řeči starší v obyčeji jest při slovesech ruchu i některých klidu, jež lze pokládati za passiva k oněm:

Totě ten apoštol sv. Petr, ježto jest Jesu Kristovi po moři stoupaje šel. Počal spáti dřevu se kloně. Britanii se blížil. Potom se Bohu dostali. Přistoupiv tomu knížeti, poprosil na něm listův. Ti trůnu královskému vždycky přístojí. List provolací dává se do toho města, kterému nejblíže příleží to zboží. Klášteru připojen neveliký kostelík. Přivedli Pánu hluchoněmého. Přísahám na tom svému Bohu. — Pojď domů, dolů (stč. domóv, dolóv = domovi, dolovi).

IV. O dativě účelném.

119 **Dativ účelný** označuje, k jakému konci děj nějaký se koná. Dativu toho jen skrovné zbytky se nalézají:

Rozkázal svému rovu důl vykopati. Ach ty růže, čemu jsi raně rozkvetla? Čemuť mi jsou hrdá roucha? Položili rok, ustanovili den rozmluvě.

V. O dvou dativech.

120 Někdy naskytují se dva dativy závislé na jednom a témž slovese, a to:

1. Dva dativy předmětné, jeden osobný, druhý věcný:

Aleš jim té smlouvě odpíral. Tomu jí povolil. Snažně se svým bratřím modlitbě poroučel. Věř mi tomu zajisté. Nechtěj i vrahu té škodě. Napomínal jsem jeho, aby mi slibům svým dosti učinil.

Pozn. Za dativ věcný vyskýtá se druhdy genitiv: Račte mi toho věřiti. Povolil jim té smlouvy.

2. Jeden dativ jest ethický, druhý pak přímo závislý na slovese:

Když jsem já jel kolem Prostějova, klapala mi klisence podkova. Tu mi mým chudým lidem pobrali koně.

VI. O lokale.

Lokal jest nyní až na nepatrné zbytky **pádem předložkovým.** 121
Ve starší řeči užívá se ho častěji bez předložky na označenou

a) místa na otázku *kde?*: Pavel dal jest Ploskovicích zemiu. Vlach dal jest Dolias zemiu. Na mostě Praze. Jakžto lěsě drvěném sěkyrami vysěkli sú vrata. Jakožto Jan řecký čtvrtých knihách píše (Pass. 918). Zle porobenstvě žíti (leg. Kat. 139).

b) času na otázku *kdy?*: Létě oráčové se smějí (Pass. 1013). Zimě ležíš na kamnách (Výb. I. 951). Snažně prosím vás, abyste noci se mnú měli kvas (Star. Skl. IV. 323). Vidím, že boj jutře ztratím (Výb. I. 1083). Synové zákonníci duchovní budúcích časích býti měli (Pass. 721).

c) spůsobu na otázku *jak?*: Jsú mnozí obyčeji, s nimiž nelze čistotě býti (Štít. Erb. 75). Říkal žalm latině (Pref. 87).

Nyní lokalu bezpředložkového velmi po skrovnu užíváme a to příslovečně: Hluboko dole jest studánka čisté vody (Har. I. 206). Hrob boží byl za městem vně (Pref. 299). Kole Dunaje chodila (Suš. Pís. 156). Stojí tyčka prostřed dvoře (Suš. Pís. 749). Slunce vše dělá jedním a týmž pořádkem, jak loni, tak letos, tak přes sto let (Kom. Did. 113).

Významu spůsobového jsou příslovce v *ě* (dobře, zle), jež jsou tvarem lokaly.

VII. O instrumentale.

Instrumental označuje prostředek, jímž činnosť slovesní nebo stav jakostný podmíněn jest. Dle různé povahy těchto prostředků podmiňovacích rozeznáváme různé druhy instrumentalu. 122

1. O instrumentale prostředkovém.

Instrumental prostředkový označuje 123

a) prostředek, jímž činnosť podmětová podmíněna jest, se uskutečňuje. V obyčeji jest při slovesech nepřechodných:

1. **zaměstnávati se,** zanášeti se, obírati se, zanepražďovati se, zacházeti, obchoditi se, hráti:

Mysl několika věcmi zaměstnaná roztržita bývá. Stavitel, když stěny pořádá, střechou se nezanáší. Vyššími věcmi se obírají. Král Ludvík se příliš divadly, kolbami a jinými podobnými věcmi zaneprazďoval. Čím kdo zachází, tím také schází. Zlý neví, čím se dobrý obchodí. Tím lidé nehrají, od čeho umírají.

Pozn. K instrumentalu tomuto přičiňuje se druhdy předložka s na označenou ne tak prostředku, jako společnosti.

124 2. **spravovati se**, říditi se, káti se, kázati se:

Turci ve dne sluncem, v noci měsícem se spravují. My se chceme vámi spravovati. Právem se řeď a po něm jdi. Blaze tomu, kdo se cizím neštěstím kaje. Kaž se lidmi, ať se nebudou tebou kázati.

125 3. **vymlouvati se**, osvědčovati se, přísahati, zaklínati, slíbiti:

Vymlouval se zlou cestou. Neučinili toho, jeden druhým se vymlouvaje. Bohem i slávou jeho se osvědčovali. Ale já pravím vám, abyste nikterak nepřísahali, ani nebem, anoť trůnem božím jest, ani zemí, ana podnožím jest nohou jeho; ani hlavou svou nebudeš přísahati. Bohem tě zaklínám. Slíbil za ně hrdlem i statkem.

Pozn. Vymlouvati se z čeho (vinu se sebe svalovati), na koho (vinu na jiného sváděti), čím (na omluvu své viny něco uváděti). — Přísahati též nač, při čem, skrze co, šp. u čeho; strč. též na čem: Přísahají lidé na kříži, na čtení, na slunci a jiných věcech. (Hus I. 103).

126 4. **hýbati**, kývati, třásti, chvěti, klátiti, točiti, kroutiti, hoditi a p.:

Hýbali jsou hlavami svými. Rukama na ně kývali. Král kynul hlavou. On už leží nohou třasa. Mrazná bázeň tělem chvěje. Posaď blázna vysoko, bude nohama klátiti. Na koníčka vyskočím, bílým šátkem zatočím. Kroutí očima a vztekle sebou zmítá. Do řídkého bláta neházej kamenem.

Pozn. U větě instrumentaly tyto mají platnosť předmětnou, původní však jich význam jest prostředkový; neboť točiti, hýbati, kývati něčím znamená tolik co: točení, hýbání, kývání působiti něčím, pomocí čeho.

127 5. vládnouti, pohrdati, pýchati:

Pravou rukou nic nevládne a nohou málo. Kníže několikými vlastmi vládl. Mnohý chlebem pohrdal a suchou kůrkou za vděk vzal. Kdož pýchá přikázáním, pýchá tím, jenž přikazuje. (Hus I. 75) *).

*) Starší řeč dle obdoby sloves vytčených pojí s instrumentalem také slovesa klamati, lháti, louditi, posmívati se: Muž nepravý klamá svým přítelem. Aby Vašimi Milostmi nelhal, jak mnou lže. Ďáblové lidmi obluzovali. Netoliko sami sebou, ale i cizími křesťanská čeleď nemá se posmívati.

Pozn. Osobní instrumental znamená činného prostředníka činnosti: Věna ručí se rukojměmi. Řekové Priama obeslali svými posly. Oznamováno biřicem.

b) prostředek, jímž podmět na zevnější předměty 128
působí, jenž jest **nástrojem** jeho činnosti. V obyčeji jest při četných slovesech přechodných:

Starého vrabce plevami neošidíš. Ohně ohněm neuhasíš ani olejem. Hedbávnou rukou přítele vybírej, a železnou třímej. Čelem zeď proraziti chtěl.

Pozn. Instrumental prostředkový označuje druhdy **cenu**, t. j. věc, kterou dáváme výměnou za věc jinou:

Laciný přítel, jejž dobrým slovem a kloboukem koupiti můžeš. Vykoupil nás syn boží ne zlatem ani stříbrem, ale svou svatou krví. Dvěma sty dukátů mohli jsme svobody dojíti.

2. O instrumentale příčinném.

Instrumental příčinný označuje 129

a) vnější původ děje nebo stavu trpného:

1. při slovesech tvarem nebo významem trpných:

Králem nebeským odtad vyvedeni. Na hoře stojí dřevo velmi krásné, sv. Arnulfem vsazené. Pány Moravskými byl obeslán. Tebou nám všem ráj otevřen. Mnou to není *). Řádem všecky věci stojí **). Jednou ranou dub nepadne. Horkem lidé mřeli. Válkami měst ubývalo. Tráva vyschla horkem a velikým suchem. Vojnou jeden zbohatne, a sto jiných schudne.

Pozn. Za instrumental nastupuje tu často genitiv s předložkou **od**.

2. při jménech přídavných významu trpného: 130

Město Alexandria pevno bylo svým bezpečným a místným položením. Kdo není málem spokojen, více není hoden. Dobrou rukou dobra zbraň. Krásný páv peřím, a člověk učením. Potem, krví svatá země!

b) vniterní původ stavu trpného: 131

Hořem smyslu pozbyl. Mnozí velikým hořem omdlévali. Srdce žalostí rozpuknouti se mohlo. Artuš hněvem zbledl. Vladislav hněvem a žalostí byl všecek bez sebe. Naše srdce strachem ustávalo. Popukala bych se smíchy.

Pozn. Za instrumental tento nastoupiti může genitiv s předložkou **od**.

---

*) t. spůsobeno, já tím vinen nejsem.

**) = upevněny jsou.

132 c) vniterní překážku ve větách záporných:

Žalostí na mne dívati se nemohli. Mdlobou Bohu sloužiti nemohli. Hořem sám sebe nečiji. Jedni náramně plesali, radostí kam se díti nevědouce. Hladem sotva očima blyštěli.

Pozn. Za instrumental tento nastoupiti může genitiv s předložkou **od**.

133 d) vnější původ pocitů:

1. při slovesech: **radovati se**, veseliti se, **rmoutiti se, starati se, chlubiti se**, chváliti se, velebiti se, honositi se, **styděti se**:

Dotud může se člověk radovati odpustěním hříchův, dokud želí hříchu. Vaší leností oni se veselili. Jakož se církev sv. Pavlem často zamucovala, tak jeho obrácením obveselena byla. Milujte své rodiče a vděčni buďte, že se vámi starají. Nechlub se pradědy, sám jsa škaredý. Smrť nebojí se bohatého ani stydí se chudým. Kdo se mnou styděti bude před lidmi, budu se jím styděti před anděly božími. Tou vojnou počal se král styděti. Tím se Hektor velice zastyděl.

Pozn. Radovati se, též: čemu (§. 109, c), radovati se, veseliti se, rmoutiti se: z čeho (§. 199), starati se: o koho; styděti se: zač a koho (§. 96, P. 2).

134 2. při jménech přídavných: radosten, vesel, zarmoucen, žalostiv, teskliv, hněviv, hrd:

I byl tím král radosten. Že Tristram přišel, tím byl vesel. Jeho smrtí byli všickni Řekové zarmouceni. Mnesteus žalostiv byl záhubou svých převelikou. Duch můj tím jest často teskliv. Král počal tím hněviv býti. Jak hrd jest svými štěpy!

Pozn. Za instrumental tento nastoupiti může genitiv s předložkou **z**.

135 e) vniterní původ jednání, pohnutku dějě činného:

Koně hladem řehotají. Bujností řehcí a skáčí, výskají a pískají. Všickni obyvatelé hrůzou i strachem velikým se rozběhli. Lidé strachy z města ven utíkali. Král hněvy vzhůru vskočil. Zdeněk bil mou čeleď pychem a hrdostí.

Pozn. Za instrumental pohnutky bývá též genitiv s předložkou **od** při slovesech nepřechodných a s předložkou **z** při slovesech přechodných: Koně od hladu řehotají. Zdeněk bil mou čeleď z pychu a hrdosti; — anebo přičiňuje se k instrumentalu vhodné příčestí: strachem, hrůzou, bázní zděšen, zmámen, obklíčen, pojat, podjat jsa (n. byv), hněvem rozpálen, roznícen, rozlícen jsa (byv), lítostí hnut jsa (byv), žádostí veden, puzen, podjat jsa (byv) a p.: Strachem zděšeni jsouce utíkali. Strachem sebe necítíce do příbytku jsme chvátali. Boleslav přílišnou prchlivostí se rozlítiv, vytáhl svůj meč. Ďábel pýchou se popiav, chtěl býti Bohu roven.

f) různé okolnosti příčinné, jež jeví se býti buď 136
vnější pobudkou k nějaké činnosti buď její podmínkou. Toho spůsobu bývá instrumental substantiv slovesních spojený s genitivem osoby nebo s přisvojovacím adjektivem:

Kázáním krále Václava přivěsili jsme svou pečeť. To nebylo lidským chtěním, než božským řízením. Ponuknutím Přemyslovým muži z lesa vystoupili. Císařová Helena příkladem syna svého místa svatá navštívila. Nákladem krále Vladislava slit jest zvon. My příčinou svou trpíme, hřešivše proti Bohu svému.

g) důvod poznatku: 137

Přítele poznáš tím pravého, miluje-li tebe více, než co tvého. V Asii dvoje léto a dvojí zimu mají, kteréžto se ne zimou nebo teplem rozeznávají, ale samými prškami a jasným časem.

Pozn. Za instrumental tento bývají pády předložkové podle, po, z.

3. O instrumentale látkovém.

Instrumental látkový označuje 138

a) látku obsahovou, která činem vnějším k nějakému předmětu se přičiňuje, zaujímajíc jej tou měrou a tím spůsobem, jak děj slovesní k tomu ukazuje.

V obyčeji jest

1. při slovesech značících vyplnění prostoru prázdného: naplniti, naložiti, napustiti, nadchnouti, zaplaviti a p.:

Návěští nám dávali, abychom tím vínem džbán jejich naplnili. Těšinskými jablky měšec nacpává. Mnohý kupec v Indii má lodí třicet i víc a časem všecky naloží rozličným zbožím. Šest velikých lodí obilím nasutých odsud se plaví. Oči sobě kouřem napustil. Tou vodou zapouštějí pole a zahrady. Cesta je zaváta sněhem.

Pozn. Sloveso naplniti a p. starší řeč pojí též s genitivem látky obsahové, v. §. 86.

2. při slovesech značících zhyzdění, zhoršení stavu 139
prvotného činem hmotným i mravním jako: pokáleti, pošpiniti, zhyzditi, nakaziti, nakvasiti, nařknouti, viniti:

Hříchem pokálena byla prvorodá pouhosť duše lidské. Neušpiní se saze uhlím. Jak se zhyzdíš jednou vadou, nesmyješ se žádnou vodou. Hadi ránu jedem napustí a nakazí. Tím bludem Turci všickni jsou nakvašeni. Ti křesťané ani jakou úhonu měli

ani jakým nešlechetným a ohavným hříchem na soudě naříkáni a smazáni byli. Nikoho bez příčiny křivdou neobviňujte. Nešťastník ten, kterého tím zločinem vinili, potom za živa čtvercen. Adam vinil Evu svým hříchem, a Eva hada.

Pozn. Viniti pojí se též s předložkou z, nařknouti s předložkou z i v: Prve nás z ničeho nevinili a nenaříkali. V nevěře a necti narčeni byli.

140 3. při slovesech: nabubřeti, napáchnouti, načpěti, navříti, zapadnouti, a p. na označenou látky, kterou podmět ponenáhlu v sebe nebo na sebe pojímá, kterou se naplňuje:

Houba nabubřela bahnem. Ohavnostmi napáchla nevinné mládeže srdce. Láhev načichla olejem. Šaty nadchly kouřem. Čím hrnec za nova navře, tím zapáchá, až se rozbije. Zaběhly mu oči slzami. Když oko prachem se zapráší, nemůže jasně hleděti. Kov ten zachází rzí. Sena vodou podešla. Višně se lahodou nalívá. Povětří počernalo dýmem. Všecky cesty, chodníčky sněhem zapadaly. Zarostl mi chodník ořeším. Kámen často hýbaný neobroste mechem. Země česká zlatem a stříbrem nad míru bohatla. Proč, kalino, neprokvetáš, malinami nezasedáš? Však jsem byla zarodila červenými malinami.

141 4. při jménech přídavných: hojný, pln, bohat, nadšen a p.:

Duben hojný vodou, říjen pivem. Košík stříbrný šefránem plný. Ten peň byl plnučičký plný včelami. Bůh bohat milostí. Kromě apoštolův také jiní byli duchem svatým nadšeni.

Pozn. Plný pojí se s instrumentalem jen ve smyslu hmotném, když znamená tolik co naplněn, nacpán; pakli znamená tolik co „něco hojně obsahující", pojí se s genitivem. Tímto pádem vyjadřují se z pravidla jména odtažitá, v. §. 86. Bohat též „od čeho" a „na něco": Země jest bohata od kamení, stříbra i zlata (Star. Skl. 4. 364). Domaslav byl zeman na dobytek bohatý. — Hojný též od něčeho: Cyprus jest hojný od chleba, masa, vína i rozličného ovoce i od dobytka.

142 b) látku obsahovou, která s předmětem spojena jsouc dějem slovesním od něho se odlučuje, nebo v ději slovesním bytně (immanentně) jsouc obsažena, z něho vyplývá, prýští. V obyčeji jest při slovesech značících:

1. hojnosť, oplývání: téci, přetékati, oplývati, plýtvati, pršeti, prskati, chumeliti, potiti se a p.:

Byl žídlo, živnou tekouc vodou. Čím srdce jest přeplněno, tím ústa přetékají. Kdo štěstím oplývá, na mnohé nepamatuje. Pršelo kamením, krví. Vynalezena střelba ohněm, kamením,

železem prskající. Na poušti pískem chumelívá. Kristus krvavým potem se potil.

2. zápach, chuť: páchnouti, voněti, raziti, čpěti, 143
smrděti, dýchati, chutněti:

Hospodář má páchnouti větrem, a hospodyň dýmem. Zdá mi se, že mu mysl nábožností zapáchá. Ne všecko pižmem a kadidlem voní. Sám každý uzří, že vonějí něco tyto knihy písmem svatým. Víno sudem smrdí. Smrdí čertem, kozlem, dudkem (čertovinou, kozlovinou). Tu mouku cítiti stuchlinou. Jazyk náš český nebeskou dýše svobodou. Víno chuť má sudem.

Pozn. Téhož významu jest instrumental při slovesech kaditi, smraditi, kouřiti, dýmati čím.

3. kmit, lesk: hořeti, pláti, planouti, plápolati, 144
hárati, sálati, zářiti, svítiti, třpytiti se, stkvíti se, lesknouti se, blyštěti se, rdíti se, pýřiti se, běleti se, zlatnouti, kvésti, prokvítati, hemžiti se:

Jezero ohněm a sirou hoří a vře. Hoří vroucí láskou k národu. Srdce naše láskou plápolá. Zrak temným ohněm sálá. Zlatem jen se svítí stěny. Prokop počal se ctnostmi třpytiti. Lilije na východě rozličnými barvami se stkvějí. Tvář jeho rdí se ruměncem. Sněhem se bělí krajina. Hory zlatnou jitrem řeřavým. Tváři má, tváři má, kvitni mi růžičkou. Zakvitla třešně samým bílým květem. Louka rozličným kvítečkem prokvítala. Konstancie počala se hemžiti hostmi všelikého stavu.

4. zvuk, hlahol: zněti, zvučeti, ozývati se, rozléhati 145
se, hlaholiti, hučeti, hřměti:

Jak by ty kraje naše plesáním nezněly? Město hudbou zvučelo. Ozvěte se nářkem, hory doly. Město všecko rozléhalo se jásotem nevýslovným. Tisíce uvolněných hrdel skřivánčích zahlaholí plesem blaženým. Zahučela hukem zlatá hora. Severní hřměly kraje radostným hlaholem.

Pozn. 1. Od instrumentalu příčinného tento instrumental tím se liší, že v téže větě látka obsahová i podmětem býti může, aniž se smysl pozmění: V Praze pršela síra (= pršelo sirou). Fuj ženo, člověčina tu páchne (= páchne tu člověčinou). Jarota mu z žhavých zraků plála (= žhavé zraky plály jarotou). A ta tvoje falešnosť blyští se ti z očí (= oči blyští se ti falešností). Úpění jich po lesích se rozléhalo (= lesy se rozléhaly jich úpěním). S instrumentalem příčinným takové změny předsevzíti nelze: Les zahučel náhlým pádem obrovského dubu.

Pozn. 2. Vedle instrumentalu látkového bývá též srovnávací *jako* s nominativem, avšak rozdíl obou vazeb jest patrný. Řekneme-li: „Tu páchne kadi-

dlem" pravíme, že tu cítíme skutečně kadidlo; pakli řekneme: „Tu páchne jako kadidlo", pravíme toliko, že vůně, kterou tu cítíme, podobá se kadidlové.

Také předložka *od* bývá druhdy vedle instrumentalu a to s rozdílem nepatrným, v. §. 184. Avšak hrubého barbarismu se dopouštějí, kdož po slovesech zápachu, chuti a p. užívají předložky *po*.

146 4. O instrumentale vztahovém.

Výrok o podmětě proslovený bývá druhdy mnohoznačen a tím neurčit. Někdo se může někomu rovnati, podoben býti postavou, duchem, rouchem atd. Na nějakém místě můžeme býti domovem, bytem, hospodou. Obrátiti můžeme se někam tváří, týlem atd. Na odvarovanou takové neurčitosti, na označenou vztahu, kterým výrok platnosť má, užíváme instrumentalu. Jen tímto omezujícím (limitativným) významem liší se instrumental vztahový od obyčejného instrumentalu prostředkového.

Instrumental vztahový určuje:

147 a) věc, s strany které výrok o podmětě proslovený platnosť má

1. při slovese býti a jiných slovesech podmětných:

Ve světě buď tělem, v Bohu·srdcem. Jsem v tomto království bytem svým. Pověděl, že tam bydlem bydlí. Je všady domem. Tehdáž král Václav dvorem byl na Vyšehradě. Zloděj u lháře rád hospodou stává. Všichni lidé svými těly z mrtvých vstanou. Chceme podle vás hrdly i statky státi. Kristus, ač tělem v nebe vstoupil, však svým božstvím všudy jest přítomen. Jak okusil, líčkem zblednul. Kain nyl srdcem, závidě bratru. Vstonal svým bokem. Ač kdy tělem odpočine, v srdci mu tesknosť nemine. Ten smyslem se pominul a od zdravého rozumu odstoupil.

Pozn. Vztahové instrumentaly jménem a rodem mívají u větě platnosť přívlastku: Měl Machomet otce Araba, jménem Abdela. Sv. Matouš byl rodem žid.

148 2. při slovesech: bezpečiti se, ujistiti se, chvátati, prodlévati a p.:

Císař jej hrdlem i zdravím ubezpečil. Dobře se tím člověkem ujistí. Žádají vás, abyste tou věcí nekvapili. Svou věcí snažně pílil. Nebudu prodlévati příjezdem svým. Hoře mně, že jsem tak dlouho dlil svým polepšením a tak jsem váhal svým spasením. Zůstali na tom, aby do jitra bitvou prodlili. Ve své horlivosti nemohl bojem ustati. Tou modlitbou dospěvši, před obrazem usnula. Dojdeš se mnou dnes do ráje, svým životem dokonaje. Lépe jest potknouti se nohou nežli jazykem.

3. při slovesech: prospívati, rovnati se, převyšovati: 149

Spasitel náš prospívaje věkem a postavou, prospíval také moudrostí a milostí u Boha i u lidí. Sedláci nemají se rovnati rouchem, stravou nebo čeledí vladykám. Visla svou spanilostí a prudkostí všecky řeky převyšuje. Krok všecky jiné v lidu Čechově moudrostí a vtipem daleko přesahal. Libuša věštbami své sestry daleko předešla. Ženy české mužností, statečností i silou ve válkách mužům napřed nic nedaly.

4. při četných jménech přídavných: 150

Vidím některé věkem, stavem a jinak sobě podobné. Kdož snažen jest toho, co sluší ku světu, jest rozdvojen srdcem. Kterýž jest lety nejstarší, ten se napřed posaď. Blaženi chudí duchem. Šest set zlatých dobrých, zlatem i váhou spravedlivých. Spanilý a krásný tělem bez umění co jest, než papoušek peřím okrášlený? Osobou svou přítomen nebyl. Hrad byl posádkou valný. Kdož koli ve svém pokolení osobou, věkem nebo mravy vzácnější byl, k němu jsou útočiště měli. Přednější časem, bližší právem. Zlodějstvem jest vinen. Hrabinka těmi škodami ani pokutou povinna není. Jsem jist od Pána Boha odplatou. Lidé příliš nejisti bývali svými hrdly i statky. Buď tím bezpečen. Kterak my máme svými statky bezpečni býti? Svým statkem svoboden nebyl.

Pozn. Jist a bezpečen pojí se též s genitivem vztahovým (v. §. 80) a s předložkou od na označenou osoby nebo věci, od které nehrozí žádného nebezpečí: host od hospodáře není bezpečen.

b) směr, kterým osoba nebo věc někam obrácena jest, vytýkaje tu část, která vlastně směrem naznačeným se chýlí: 151

Zástup obrátí se týlem v předek. K penězům všecek svět tváří obrácen. Kníže nachýlil se k vám láskou a milostí svou. Bohatci srdcem přiléhají ku statkům. Velmi ulnul srdcem ku světu. Na zemi jsme se uchem položili a poslouchali. Lípa temenem svým strmí do výsosti. Sám bych byl lehl hlavou na kamení, nohama do trní. Seděl při večeři hlavou k okenečku. K vám tváří v tvář mluviti budu.

Pozn. Instrumentalem vztahovým omezujeme druhdy obsah celé věty, přičiňujíce: mým vědomím, mým soudem, mým rozumem a p.

5. O instrumentale rozdílovém.

Instrumentalem rozdílovým se značí míra rozdílu při slovech smyslem srovnávacích na otázku oč? o kolik? (l. abl. mensurae): 152

Pohnaný má list šesti lety starší nežli původ. Bratr jest ode mne starší pěti lety. Paní Jitka umřela jest prve několika lety nežli bratr její. Král nebeský sv. Martě rokem napřed skončení zjevil. Dohoniti jeho nemohli, nebo před nimi třemi noclehy napřed byl. Počet apoštolský se jedním apoštolem umenšil. Málem smysla nezbyla. Jich jest mnohem více nežli nás. Dobrý, čím povýšenější, tím lidu milejší.

Pozn. Míra rozdílová vyjadřuje se též předložkou **o** s akkusativem.

6. O instrumentale spůsobovém.

153 **Instrumentalem spůsobovým** označujeme spůsob, jakým se co děje, na otázku jak?

Za instrumental spůsobový užívá se:

a) substantiv, jichž instrumental jest významu příslovečného:

Pojď honem. Hupkem běžím. Velké řeky tokem plynou, malé šumem běží. Stříbro obihem (= hojně) budou mívati. Omatem jako slepí všecko dělají.

154 b) substantiv, jichž instrumental jest původně významu příčinného nebo prostředkového:

Nešetrností prach se zapálil. Přišel jsem k tobě dobrým úmyslem. Král pevnosť zradou dostal. Potkali se bojem silně. Dvěma vojsky vtrhl do Uherské země.

155 c) substantiv se slovesem soukmenných nebo souznačných:

Dlouhým tahem Němci táhnou. Matka často pravým snem pro děti nemůže usnouti. Kterým soudem soudíte, souzeni budete, a kterou měrou měříte, odměřeno bude vám. I zastenal pláčem holubiným. Nech vše jíti svým chodem.

156 d) jiných substantiv toliko, jsou-li opatřena přívlastkem:

Některá věc několikerým spůsobem vidína býti mohla. Nepřátelé během ukrutným zemi hubili. Uhři velmi silnou mocí vtrhli do Moravy. Svou ztrátou marnému pánu sloužíte. Přivykl jsem otevřenýma očima spáti. Bosýma nohama chodil. Seděl rukama založenýma. Král veselou tváří je přivítal.

7. O instrumentale přísudkovém.

Instrumental přísudkový označuje doplněk přísudkový. 157
V obyčeji jest při slovesech:

a) zdáti se, jeviti se, ukázati se, prokázati se, učiti se:

Sově soumrak svítáním a tma noční polednem se zdá. Kristus zjevil se člověkem i Bohem pravým. Lhářem se ukáže. Za nevděčníky Bůh se prokazuje vděčným. Bratr učí se ševcem, kupcem, kovářem.

b) zůstati, potrvati, naroditi se, umříti: 158

Kdo pravdu zastává, vítězem ostává. Vlasti naší české potrvej okrasou nevadlou. Nikdo se nenarodil mudrcem. Kdo se narodil vlkem, tomu liškou nebyti. V zárodě ptačím, co se začalo zakládati hlavou, nohou, křídlem, to se již nemění. Neznamenitým se narodil a neznamenitým umřel. Narodil se boháčem, umřel žebrákem.

Pozn. Při slovese umříti přičiňuje se druhdy k instrumentalu příčestí *jsa*: umřel jsa kmet osmdesátiletý, jsa farářem ve svém rodišti. — Nečeské rčení jest: narodil se co boháč, umřel co žebrák!

c) jmenovati, nazývati, křestiti, slouti, jmenovati 159
se, psáti se:

Němci Vojtěcha Adalbertem jmenují. Kristus učedlníky své nazval světlem světa. Bůh kázal nám, abychom jej vzývali otcem. Pozval mne hostem. Zlodějem ho naříkali. Dorotou's křtěna. Zrno tone, pleva pluje, proto přece plevou sluje. Zahálka matkou a chůvou všeho zlého jmenuje se. Moudrým ten se darmo slove, kdo neumí radiť sobě. Matyáš králem Českým i Uherským se psal.

Pozn. Skutečné, stálé jméno vyjadřuje se při slovesech slouti, jmenovati se, nominativem: V tom městě, ježto Velehrad slove, Bořivoj a Ludmila sv. křest přijali.

d) učiniti, stvořiti, vychovati, vyvoliti, ustanoviti, 160
provolati, potvrditi, korunovati, posvětiti:

Učinili cikána králem, a on nejprve svého otce oběsil. Ruka Páně stvořila člověka mužem a ženou. Mládenec, že křesťanem vychován jest, odpověděl. Čechové Bořivoje knížetem zvolili. Bratří Víta opatem zvolili. Čech Kroka po sobě soudcem a správcem ustanovil. Císař Vratislava králem českým a polským korunoval a provolal. Sv. Prokopa hospodářem potvrdili a k tomu opatem světili. Sv. Petr jednoho měštěnína Akvilejským biskupem posvětil.

161 e) míniti, pokládati, pamatovati, zastati, shledati, vítati:

Ohněm míní prorok světlo pravdy. Bláto zlatem, mláto kladeš chlebem. Pamatuji ho malým chlapcem. Syn zastal otce svého již vetchým starcem. Mikuláš nikda nebyl bludným člověkem shledán. Vítal mě kmotrem.

162 f) žádati, dáti, poslati, přijati, vzíti:

Libuša tě mužem, česká země knížetem žádá. Zdráv buď, dobrý muži, kteréhož nám bohové dali knížetem. Ulyxes poslán do Troje řečníkem. Králem ho přijmou mile. Vzal od něho ctí a darem koně.

163 g) při některých slovesech podmětných na označenou spůsoby, ve které podmět se objevuje. Poněvadž instrumental tento často nahrazován bývá srovnávací částicí *jako* s nominativem, slove též **instrumentalem srovnávacím**:

Oči mu sloupem stály. Pole úhorem, ladem leží. Co někdy z úst vrabcem vyletí, zase toho nevtáhneš čtyřmi koňmi. Nade stříbrem po levici lunou oheň vzhůru plane, nade zlatem po pravici sluncem pláti neustane. Hrozné tělo jeho osykou se třese. Poustkou leží niva naší duše. Rakem zpátky jdeš. Leželo mu to kamenem na srdci. Všecky vody tam plynou křištálem, každá krůpějka spadá perličkou.

Jiný druh tohoto instrumentalu označuje se jmény hromadnými:

Šli jsme do ulice, kamž po chvíli valil se lid zástupem. Hejnem se ptáci sletovali. Na máku rojem usedli motýli.

Jindy opět instrumentalem tímto vyjadřuje se spůsoba, které podmět následkem děje slovesního nabývá:

Město Jeruzalem po několikráte rumem a popelem lehlo (t. j. město bylo vypáleno tak, že nezbylo z něho než rum a popel, rumem a popelem jevilo se bývalé město). Vojsko položilo se táborem. Rozstoupili se kolem.

Pozn. 1. Jako instrumental srovnávací, tak i přísudkový znamená původně spůsobu, ve které podmět dle svých měnivých vlastností se objevuje, na př.: učinil se ďábel hadem = proměnil se v hada, vzal na se podobu, spůsobu hadí. — Člověk se časem mění, jest dítětem, jinochem, mužem, starcem; vše to jsou různé spůsoby, ve kterých se jeho bytosť objevuje.

Pozn. 2. Instrumental přísudkový nahrazuje se často předložkou **za** s akkusativem; klásti zaň **co** jest hrubý barbarismus: do spolku přijati jsou, přihlásili se **co** údové (= za údy); **co** praemii dostanou odběratelé krásný obraz (= za praemii), **co** farář ustanoven, zvolen (farářem, za faráře) atd.

Pozn. 3. Za instrumental srovnávací nastupuje druhdy částice *jako* s nominativem aneb i jiné opisy, jako: ve způsobě, v postavě, v podobě, na způsob a p.: Ajta Jaroslav jak orel letí. I vyrazí Záboj v před jak krupobití. Duch sv. se ukazuje v holubí tváři (= podobě). Vyletěl z toho člověka čert v černého ptáka postavě.

8. O instrumentale místním.

Instrumental místní označuje 164

a) místo, kde co jest nebo se děje, na otázku *kde?*

Toho způsobu jest jen několik instrumentalů téměř příslovečných:

Vrchem jest půda sucha, spodem mokra. Strom byl prostředkem práchnivý. Potok byl krajem velmi hluboký. Tu polem leželi, čekajíce jiných vojsk. Trhem volejte, ať všichni vzhůru jsou. Svým místem bude o tom povědíno.

Pozn. Instrumentaly místem a místy mají význam podílný (distributivný), znamenajíce tolik co „zde onde": Místem studénka byla. Místy draho bylo veliké.

b) prostor místní, kterým pohyb se děje buď smě- 165
rem přímým buď různými směry:

Jdou kravičky, jdou z pastvy dědinou. Leť sokole vrchem, a já půjdu dolem. Klidně řeka krajem plyne. Když jde nouze dveřmi do domu, přátelé skáčí okny ven. Naříká si cestičkou (t. jda). Starší bratr chodil sem tam hustými horami. Hlas křepelčin rozlíval se osením.

9. O instrumentale časovém.

Instrumental časový označuje

a) dobu časovou na otázku *kdy?* 166

Člověk časem se mění. To sám Bůh souditi bude časem svým. Vše časy svými. Nočním časem v lese čekali. V neděli přijeli jsme ranním jitrem k městu. Večerem dochodili vrchu. Slunce, měsíc i planety od počátku všemi lety vždy se drží svého běhu. Ustanovil, kterou dobou se sejíti mají. Druhým noclehem byli ve Březnici. Mžikem padli věčných do mraků. Přemyšlovati budeš dnem i nocí.

b) prostor časový, kterým pohyb jistým směrem 167
se nese:

Nocí pod lunou za nimi lito, dnem pod sluncem za nimi lito, i opěty temnou nocí a po noci šedým jitrem. My táhli čirou tmou. Výhoň chvátal temnem nočním.

168 c) jednotlivé doby podílné (distributivné), kterými děj slovesní se buď vzmáhá neb umenšuje. Distributivnosť označuje se z pravidla číslovkou *každý:*

Aj tam sličná zahrada každým jarem omladá. Nesčíslné zástupy každým okamžikem se množily. Vody každou hodinou ubývalo.

10. O dvou instrumentalech závislých na jednom slovese.

169 Jsou-li dva instrumentaly závisly na jednom slovese, mají se k sobě poměrem podřadnosti. Sloveso napřed pojí se s jedním instrumentalem, přirozeným vztahem sobě bližším v jeden celek, ku kterémuž pak druhý instrumental se druží:

Nedejte sebou točiti vlnami tohoto světa. Osobami svými tím povinni nebyli. Hrobovým stínem hlubokého lesa dvé poutníků se cestou ubírá. A sám potom zlou smrtí hořem umřel.

Hlava V. O pádech předložkových.

170 **Pády předložkové** vyznačují jednak poměry tytéž jako pády prosté, ovšem živěji, jednak i mnohé jiné, jež označovati pády prosté buď

α) oslabením původní moci už nestačovaly (srovn. plášť aksamita, a pozdější z aksamitu), buď

β) za příčinou ostřejšího a rozmanitějšího odstiňování vůbec síly neměly (jíti v město, před město, za město).

Rozdělení předložek.

171 Předložky dělíme v pravé a nepravé. Pravé předložky jsou původu buď náměstkového buď temného (do, po, za a j.); nepravé jsou původem svým pády substantiv (nejčastěji akk. a lok. kolo, místo, kromě). Dle užívání svého s pády jsou předložky:

A) s jedním pádem:

a) s genitivem: *bez, do, od, u, z; dle (vedle, podle), kolo, kromě, místo, obapol, s strany.*
b) s dativem: *k, proti.*
c) s akkusativem: *mimo, pro, přes, skrze, vz.*
d) s lokalem: *při.*

B) se dvěma pády:

a) s akkusativem a lokalem: *na, o, v.*
b) s akkusativem a lokalem: *mezi, nad, pod, před.*

C) se třemi pády:

a) s akkusativem, dativem a lokalem: *po.*
b) s akkusativem, genitivem a instrumentalem: *s, za.*

I. O předložkách s genitivem:

1. Předložka **bez** (prot. **s**) označuje odloučenost od něčeho: 172

Není dudka bez chocholky, a hlupce bez pýchy. Nepouštěj se bez vesla na moře. Oheň bez podnětu nehoří. Chci vám beze lsti raditi. To mi učinil bez Boha a bez práva. Těch zbojníků bylo bez jednoho šedesát.

2. Předložka **do** určuje: 173

a) místo, v jehož nitro pohyb se děje, jež jest cílem pohybu (prot. **z**):

Do vsi jsme dojeli. Dostaneme se do ulice. Odejdu někam do práce.

Pozn. Střídnou předložkou jest **v** s akk.

b) místo, až ku kterému se co rozprostraňuje, až po které co sahá (prot. **od**): 174

Boleslav Polany pobil, země do Krakova dobyl. Se mnou potkali se dva Turci zutí do kolenou. Len do kolen, konopě po uši.

Pozn. Střídnou předložkou bývá tu **po** s akk.

c) směr a vztah: 175

α) při slovese býti, na označenou činnosti, ku které kdo chuť a náklonnost má:

Co je vám do smíchu? Je mi do pláče. Není mi do zpěvu.

β) při slovesech: věděti, míti, chtíti, nadíti se, stěžovati si, a. p.:

Žádného bludu do sebe nevím. Sv. Václav všecky tiché a pokojné měl do sebe obyčeje. Co jsem do vás chtěl, doložil jsem. Nebyl bych se toho do vás nikdy nadál. Jiné náděje neměj do mne. To mi se do tebe nelíbí. Co dobrého do vás, žáci? Služebníci častokráte stěžují sobě do pánů svých. Zřejmo do opilců̊v, že paměť i rozum tratí. Zdali není zjevna zlosť do závistného?

γ) při slovesech dáti se, pustiti se, na označenou děje nastupujícího:

Kráva se dala do střečku. Dali se do řeči. Do čítání sv. písem se dal. Jen s chutí do toho. Dívky pustily se do prádla.

176 d) stupeň a míru děje:

Nahleděvše se do vůle, obrátili jsme se zase dolů. Ona mu řekla, že se do vůle boží*) nebojí. Letos máme ovoce do Pánaboha**). Najedli se do rozpuku. Hodují do němoty***). Mnoho jich netoliko do chromoty, ale i do smrti potlučeno. Bludům až do krve se zprotivili. Jez do syta a dělej do potu. Na nuzné a chudé do posledního haléře nakládal†).

177 e) způsobu, které co následkem děje slovesního nabývá:

Sedlák musil haluze porubati, do otépek svázati a drva do sáhů složiti.

Pozn. Střídnou předložkou jest *v* s akk.

178 f) počet přibližný:

Mnozí do některého sta psů loveckých měli. Janičárů bylo do mnoho set. Peněz bylo do devíti zlatých.

Pozn. Střídnými předložkami bývají **k** s dat., **na** s akk., **s** s akk., **za** s akk.

179 g) čas, až po který se co děje, kterým se co končí; dobu, prodlením které se co vykoná neb opětuje:

Svíčky netřeba než do dne. Zelený rozmarýn, budeš se zelenať jenom do nových vín. Štípají komáři do času. Vám je přisouzena psota, byste ji měli do života. Nepřijde-li do dne do roka. Do dvou neděl má jemu dosti učiněno býti. Do hodiny musila jíti z hradu pryč. Postí se dvakráte do téhodne. Vojáka chovali do roku (= rok).

Úsloví: Ta jablka krásná padla mu do oka (= zachtělo mu se jich). Do očí tak, krom očí jinak. Ty věci všecky do potazu vzaty (= jednáno o nich). Co je komu do toho? (= po tom). Sedlák se dal do pacholka, že je hrubá řezanka (= vadil se).

180 3. Předložka **od** určuje:

a) místo, odkud děj počíná, své východisko má:

Od lesa k lesu stála jeho síla. Bylo šest ulic, vše od východu k západu.

b) osobu nebo věc, od které se co vzdaluje nebo vzdáleno jest, při slovesech i adjektivech odluky:

Zabloudili jsme od cesty. Spasitel ji ode všech ran uzdravil. Zachraň nás, Bože, od náhlé smrti. Tím se od úrazu hájí. Dalek

---

*) t. j pokud vůle boží jest, aby se nebála.
**) kolik Bůh dá, dosť.
***) až jsou jako němá tvář.
†) ten v to počítaje.

od ohně, dalek od popálení. Od toho potoka blízko jest ves Stadice. Ale nyní skryty jsou ty věci od očí tvých. Nevinen já jsem od krve spravedlivého tohoto.

Pozn. Všecka tato a těm podobná slova pojí se též s genitivem odluky (§. 92—101). — Nevinen s instrumentalem vztahovým (§. 150). Při slovesech brániti, chrániti, hájiti místo mívá též předložka před, avšak genitiv odluky buď pouhý buď s předložkou **od** jest správnější a pěknější.

c) původ děje nebo stavu trpného: 181

α) při slovesech:

Kdo se ku světlu obrací, od světla osvěcován bývá. Král Albrecht umřel od červené nemoci. Udatný Alexander, a od špatného chlapa zahynul. Od nemoci studené ležela. Na rukou puchýře od vesel se dělají. Tyť jsi tak šťastna od Pána Boha.

Pozn. S těmito slovesy pojí se též instrumental, v §. 129 a 130.

β) při jménech podstatných:

Nadejde nás veliká nenávisť od zlých lidí. Hřmot od lidu, leskot od mečův, dusot od koní daleko slyšán byl. Hrozná bouře s velikým zvukem od větru a jekotem od moře trvala celou noc. Mhla byla od prachu.

d) původ pocitů: 182

Více bolí od jazyka nežli od meče. Zlý pláče od závisti a dobrý od radosti. Od velkého žalu slzy mi kapají. Od radosti dali se do zpěvu. Od žalosti mluviti nemohl.

Pozn. Za tuto vazbu místo mívá též instrumental, v. §. 132.

e) látku výrobní: 183

Nástroje od železa. Klenoty ode stříbra. Chrám staven jest od kamene.

f) látku obsahovou při slovesech lesku, vůně a hlaholu: 184

Hermelinové ode stříbra a drahého kamení se stkvěli. Hora Olympus od sněhu se bělí. Od chutných jídel všecek zámek voněl. Lesina rozléhala se od zpěvu křepelek.

Pozn. S těmito slovesy pojí se z pravidla instrumental, v. §. 143—145.

g) celek, od něhož se částka stejnorodá odlučuje: 185

Mnoho pobráno od šatstva a od peněz. Nic více od stravy, toliko chléb a vodu nám dávali. Budeť za to dána odplata od peněz, stříbra i od zlata.

Pozn. Častěji v této příčině místo mívá pouhý genitiv, v §. 84.

186 h) **předmět, od něhož poměr odplaty původ béře:**
Dává se jim od míle groš. Sedlákům od vozů jsme zaplatili. Zaplatili jsme, co jsme dlužni byli, *za* stravu i *od* hospody.

187 i) **vztah, čili tu věc, s strany které výrok platnosť má:**
Od stravy se máme dobře. Měj se pěkně od koní a zbroje. Od jídla i od pití dobře uctěn byl. Od medoviny žízně nebylo.

188 k) **čas, od něhož děj počátek béře:**
Od jitra do večera mění se čas.

Úsloví: Od pěti zlatých toho nedám (= ne laciněji; šp. pod). Otec není od toho (= svoluje). Vojsko jest od toho, aby bránilo vlasti (= úlohou vojska jest). Věže vodná vyhořela ode dna (= všecka). Prokurator odpověděl, že on nemluví od Jičinských ani od Podstatského, než podle povinnosti své (= jménem, ve prospěch). Já také od osoby své za to žádám (šp. se své strany).

4. Předložka **u** označuje:

189 a) **místo, blíže něhož co jest nebo se děje:**
Pleje děva konopě u panského sadu. Vojáci u studně čekali. Do Selebrie, městečka u moře, jsme přijeli. Petr u ohně se hřál.

190 b) **osobu, u níž v domě, v kraji co jest anebo se děje:**
U skoupého tolary pláčí, a u štědrého i haléře skáčí. Ještě spali u kovářů. Stavil se u matky své. U nás je krajina hornatá.

191 c) **osobu, od níž se co béře, při slovesech prositi, hledati, kupovati a. p.:**
Prosí u něho daru. U moudrého hledej rady. U mne masti koupíte. Nevyloudíš u vlka kůže.

Pozn. Střídnou předložkou bývá tu **od**.

192 d) **osobu nebo věc, k níž co přísluší, jejíž co vlastnictvím jest:**
U blázna bláznovské řeči. U rolníka černé ruce, a chlebíček bílý. Brada jak u proroka, a ctnosť jak u drába.

5. Předložka **z** určuje:

193 a) **místo, z jehož nitra ven pohyb se děje** (prot. **do** a **v**):
Když jde nouze do domu, jde láska z domu. Vyletěla křepelenka z prosa.

b) stav, z něhož kdo vystupuje, věc, kteréž kdo zbývá: 194

Z poctivosti se obloupiti nedal. Báli se, aby jich někdo z peněz neobral. Vyprášil šat z prachu. Pleje pšenici z koukole. Zvlíkati tě budou z roucha. Vyzouvají se ze všeho, což českého jest. Oškube Hospodin hlavy dcer Sionských a oholí je z jich krásných vlasův. Propustil jej z půhonu. Hospodin chce nás z nedubu vyhojiti. Králové zléčeni dokonale z ran svých. Známí jej z toho rozbírali (= vymlouvali mu to). Poutníci zpovídali se z hříchů svých. V Alexandrii z peněz jsem se vydal. Kde pak ta smrť těch šípů tolik béře, že se z nich nikdy nevystřílí? Z proutku veliký strom bývá. Duch svatý z pyšných pokorné činí.

Pozn. Vyhojiti, zléčiti čeho (v. §. 99), od čeho (v. §. 180, b), zpovídati se čeho (v. §. 95).

c) celek, z něhož se co jako část vytýká: 195

Sami-li my ze všech národův budeme cizím jazykem mluviti? To z vás každý věz.

Pozn. Je-li celek předložkou z určený přísudkem, pomíjí se číslovka jeden: Ty jsi z učedlníkův člověka tohoto. Když všecky svůj svátek světily, nechtěla Madla býti z jiných.

d) látku výrobní: 196

Po vodě kytice plyje z viol a z růží. Bůh člověka z hlíny stvořil.

e) původ, odkud co vzniká: 197

Z pohrůžek hloupému strach. Já jsem synek z dobrého chování. Co se z kočky rodí, myši lapá.

f) příčinu věcnou při slovesech: láti, smáti se, žertovati, napomínati, viniti, naříkati, pohnati, žalovati, souditi, odpovídati, trestati, kárati, chváliti, děkovati, záviděti a souznačných s nimi substantivech i adjektivech: 198

Z toho králová jim nelála. Všeci se z Jana smáli. Přítele vždy ušetřuj a z něho nikdy nežertuj. Hospodář z těch peněz napomenut. Prve nás z ničehož nevinili a nenaříkali. Tu naň ze dvojí věci žalovali. V čem zastižen, z toho souzen. Bude odpovídati z toho, z čeho jej vinil. Svého tovaryše z křivého slova trestal. Kárali mne z chyb. Boha chval z darův jeho. Císař jim z toho poděkoval. Ó přeohyzdná smělosti, z toho záviděti, z toho reptati, že se Bůh pyšným protiví! Měli z toho kratochvíl a smích. Posměch sobě netrop z chudiny. Pánu Bohu jsme z té

šťastné cesty česť a chválu vzdávali. Jedni chtí mnoho uměti, aby z toho slovutni byli. Nebyl jemu vděčen z toho. Z toho před právem zemským práv býti chce.

Pozn. Viniti, naříkati čím (v. §. 139), trestati oč (v. §. 257) a zač (v. § 331).

199 g) původ stavu trpného:

Báli se, by z té mdloby neumřel. Ze mdloby veliké padal. Bylo veliké horko, že se z toho horka lesové zapalovali. Někdy z pýchy bývá, že člověk potupí Boha.

Pozn. Střídnou předložkou tu bývá **od** (v. §. 181). — V. též §. 129 a 130.

200 h) původ pocitů:

Maxencius hněval se z toho silně. Bude z toho žehrati na ně a hněvati se. Jeremiáš horlí z toho. Nermuť se z toho. Z dobrých skutkův netřeba se káti. Neradujte se příliš ze štěstí aniž se zarmucujte z neštěstí. Když se někomu zle vedlo, jiní z toho plesali. Hrabě byl velice potěšen z toho. Bude mi hněv z toho. Velikou radosť z té práce měla. Z malého pána malý strach. Pokání činil z bludův svých. Král radosten byl z toho. Zdá se, že's nerad ze příchodu mého. Ze svých skutkův se honosí (Hus III. 279).

201 i) původ činnosti, pohnutku:

Z velikého hladu syrové ryby jedli. Vlk loupí z přirození, a člověk ze závisti. Zlé bohdá z úmyslu nebude činiti.

202 k) důvod poznatku:

Z palce obra poznáme. Suď z podstaty a ne z pohledu. Otec měl z toho lepší rozum.

Pozn. Souznačné předložky bývají tu podle s gen. a po s lok.

203 l) předmět, z něhož poměr náhrady původ béře:

Z chatrného pokoje pět zlatých na měsíc dávali. Kolik platíte z toho krámu?

Pozn. Platíme z pokoje náhradou, že nám ho na čas postoupeno; od kabátu, mzdu od šití; za kabát, cenu.

204 m) přiměřenosť a spůsob:

α) Žádám i přikazuji z úřadu svého. Úředníkům z práva plná potřeba ve všem dána býti má. Z vnuknutí a rady mé ku stavům se utekl. Z roboty to dělati musejí. Já nesloužil z platu ze žádného.

Pozn. Týž poměr přiměřenosti označujeme předložkami podle a po.

β) Jaroměř vyhořela z kořen. Obořili město ze dna. Z moudra si vedeš. Z hrda si vyšlapuje. Hodiny z temna bijí. Kázal mi se z nízka pokloniti.

n) čas, od něhož děj počátek béře: 205

Však jsem to z mladosti slýchal. Trn se z mladu ostře pučí.

Úsloví: Malý strach šel z nich na Pražany. Kážete, co z víry není (= ve článcích víry není obsaženo). Dva ze sebe na radu vyslali. Radili se, koho by měli ze sebe voliti za vůdce (šp. „ze svého středu“).

6. **Nepravé předložky:** 206

a) **Dle, vedle, podle.** Dle jest lokal vyhynulého del — dla, souvisí se slovesem dlěti, odkud dlouhý (srov. längs); označuje:

α) místo, blíže něhož po boku, stranou co jest nebo se děje:

Srbové dle moře se usadili. Dle té řeky kůň běžel. Podle mne stůj.

β) společnosť:

On město vedle jiných řídí. Potom ty věci u veliké poctivosti vedle jiných klenotův chovány byly.

γ) přiměřenosť a spůsob:

Dle hvězd koráby plovou. Oděv, stravu podle stavu. Činí podle svého práva. Řád zachován býti má vedle obyčeje. Věrní ne vedle vůle a vzteklosti lidské, ale vedle vůle boží padají.

Pozn. Ve starší řeči předložka dle i za genitivem*) se klade, znamenajíc mimo to

δ) příčinu a účel:

Dle svých dobrých skutkóv u věčnú radosť pojdú (leg. Kat. 2033). — Chci smrť přijeti mile dle mého milého chotě (leg. Kat. 2708). — Nekřičte dle mej smrti (leg. Kat. 3281). — Zisku dle všady lécú (Výb. I. 156). — Kateřina kratochvíle dle na lov jela (Výb. I. 288). — Pec bieše pálena čtyři dni tři noci pravým súšem dle horkosti (leg. Kat. 2906).

ε) osobu, v jejíž prospěch se co děje:

Přimlouval jsem se podle tebe, jak jsem uměl nejlépe (Žer. L. I. 58). — Svědkové více proti panu maršalkovi svědčili nežli podle něho. (Žer. Záp. II. 129).

---

*) odtud „medle“ = mne dle.

207 b) **kolo**, kole, kolem, kol, kolkol, vůkol označuje:

α) místo, jež co obkličuje, v jehož okolí se co děje:

Kochan okolo sochy chodil. Roznosila se radosť kolkol Prahy. Všem vůkol sebe státi kázal. Krušina učinil veliký zájem okolo Hradce.

β) čas a počet přibližný:

Okolo desáté jsme vyjeli. Okolo tří hodin na noc veliká bouře povstala. Bylo nás okolo padesáti.

208 c) **kromě**, krom (lokal subst. *kroma* = *kraj*) označuje

α) odloučenosť místní:

Poustevník samotný kromě lidí bydlí. Krom vlasti jsou zemřeli. Slavíček u oběda, a vrabec krom oběda.

β) osobu nebo věc, která z čeho vyňata jest:

Krom nebe všude závisť. Všickni jsme se na jednom snesli kromě dvou nebo tří.

209 d) **místo** označuje osobu nebo věc, jež za jinou jest, platnosť jiné má:

Syn kraloval místo otce svého. Zlá žádosť místo rozumu platila.

210 e) **obapol** (= oba poly, obě strany), označuje osobu nebo věc, při níž s obou stran se co děje:

Oběsili dva lotry obapol jeho.

211 f) **S strany** označuje vztah volnější:

Neměli nedostatku s strany vody (= od vody). Bůh bude bíti hříšníka i s strany těla i s strany duše.

Pozn. Ku předložkám nepravým počísti lze též akkusativy místní (v. §. 56) příslovky pojící se s genitivem srovnávacím (v §. 103) a lokal vně: Vojsko stálo vně města.

II. Předložky s dativem.

212 1. Předložka **k** pojí se:

a) k dativu směrovému, označujíc místněji předmět k němuž činnosť nějaká směřuje nebo lne:

Poutníci plovou k božímu rovu. K nebi ruce spínali. Budeme volati k Hospodinu.

b) k dativu účelnému, označujíc místněji účel aneb úmysl, za kterým se co děje: 213

Ke škodě mu to nemá býti. To jim bylo k bezpečenstvu. Jedněm bude k úpadu jich mnohé umění, ale druhým k jich dobrému. Vše, co bylo k snědku, pobrali.

Pozn. Střídnou předložkou bývá tu na.

c) označuje příčinu činnosti, vzhledem k čemu se co děje: 214

Přátelství nedokonalé k malému větru štěstí se pohybuje a trhá. K jeho veliké prosbě to učinili. Teď jsme již přijeli k žádosti vaší. K rozkazu božímu obětovati chtěl Abraham syna svého. Budu troubiti, k troubě nemeškejte jíti.

Pozn. Střídnou předložkou bývá tu na.

d) označuje vztah a spůsob činnosti: 215

Člověk stvořen jest k obrazu božímu. Vše dělá lidem k oku a schlubu.

Pozn. Střídnou předložkou bývá tu podle.

e) čas, jemuž se děj blíží: 216

Té noci ke dni umřel. Kohout k ránu budívá. K večeru pryč se brali.

f) počet příbližný: 217

A tomu jest ke třicíti letům, ač úplně není.

Úslovi: To mi nesluší (= nesvědčí, není slušno); to ke mně nesluší (= netýká se mne); učinil jsem, co na mne slušelo (= co bylo mým úkolem, mou povinností). Něco stvořiti moci jediné sluší na nesmírnou moc (Hus. I. 13). — Podoben komu (= similis); zdá se jim k té službě podoben (= aptus); není to podobno k smíchu (= nesluší se k tomu smáti). — Každý souditi může, jak mi k mysli bylo (šp. „okolo srdce").

2. Předložka **proti** (protiv) pojí se k dativu směrovému označujíc místněji

a) předmět, k němuž co obráceno jest čelem, proti němuž činnost nějaká čelí. Předložka **k** označuje těsnější lnutí ku předmětu, předložka proti pouhý *směr*. „Postavil se ke zdi" (= blízko zdi, k samé zdi), „postavil se proti zdi" (= předem ke zdi, u vzdálenosti jaké koli): 218

Čtvrtá brána jest proti půlnoci. Připrav se, aby vyšel proti Hospodinu.

219 b) předmět, k němuž činnost nepřátelská čelí:

Lid proti svým nepřátelům na pole táhl. Proti ďáblu silně jsou zvítězili.

220 c) předmět, k němuž se co přirovnává:

Šlechetnosti jsou proti hříchům, jako černé proti bílému. Jako kamýnek pískový proti všemu písku, tak jsou mala léta proti věčnosti. Palmy jsme v Palcstině malé viděli proti egyptským. Stín jest všeliká světa radosť proti radosti nebeské.

Pozn. Špatně se v takových větách za prostou předložku proti říkává „u přirovnání“. Špatny jsou vazby: proti náhradě (= za náhradu), proti čtvrtletní výpovědi (= na výpověď), proti poštovní dobírce (= na dobranou).

III. Předložky s akkusativem.

221 1. Předložka **mimo** určuje

a) místo, jež činnosť pomíjí:

Král mimo Žitavu jel. Brali jsme se mimo samé kníže. Pusťte vši žalosť mimo se.

222 b) věc, s níž činnosť se nesrovnáva, na sporu jest:

Učinil to mimo právo a mimo panský nález. Přece ho potom mimo přísahu svou zabil. Konšelé k obchodníkům často přihlédati mají, aby obchodem svým lidí mimo slušnosť a spravedlnosť neobtěžovali.

Pozn. Střídnou podložkou bývá tu přes a proti.

223 c) osobu nebo věc, jež vyňata je z toho, co se o podmětě vypovídá:

Mimo tě není pána. Jestli že by mimo čtyři dni v zemi postižen byl, bude na hrdle trestán.

224 d) osobu nebo věc, nad níž jiná předčí vyšší měrou téže vlastnosti (= nad):

Mouřeninové od velikého horka nejčernější a nejopálenější mimo jiné lidi na světě jsou. Alcibiades mimo jiné zběhlý byl ve věcech válečných.

225 2. Předložka **pro** určuje

a) osobu nebo věc, v jejíž prospěch se co děje:

Kristus pro nás ukřižován jest. Toho já nečiním pro jiné, ale pro sebe.

Pozn. Často užívá se této předložky chybně za dativ prospěchový, (v. §. 114).

b) osobu, jíž co dosvědčujeme: 226

Pro Bůh! slavný Vněslav srazen s násep šípem. Ale, pro všecky svaté, co se to stalo? Což pak to, pro krále, do žaláře jsme nějakého přišli?

c) příčinu vnější: 227

Sodoma pro nešlechetnosť obyvatelů se propadla. Město Jerusalem jest pro boží smrť slavné.

d) překážku vnější: 228

Lidé pro sníh nemohli do města jeti. Pro řeku k nám nemohli. Nebe pro prach nebylo viděti. Nevidí pro oči.

e) účel, za kterým se co děje: 229

Byl nám pro ochranu a bezpečnosť přidán starý muž. Tu práci pro mír a pokoj rádi na se chceme vzíti. Boháč dává pro pověsť, chudý pro česť.

f) předmět při slovesech jíti, poslati a p.: 230

Procházeli jsme se, až pro nás přišli. Má poslati pro list do města.

Pozn. Starší řeč v té příčině užívá předložky *po* s akk.

3. Předložka **přes** určuje 231

a) prostor místní, jímž pohyb s té strany na onu před se jde:

Voje se přes řeku přebraly. Vyprovodil ho přes hory.

b) prostor časový, jejž činnosť nějaká všecek vyplňuje: 232

Král pobyl ve Vratislavi přes masopust. Modlila se přes celou mši svatou.

c) míru a číslo, jež co převyšuje: 233

Mnohý pije víno přes moc. Bylo nás přes dvě stě osob.

d) věc, s níž děj se nesrovnává, na sporu jest: 234

Přes jich vůli k tomu jich tisknouti nemáme. Přes markrabino přikázaní jezdil mi Bohunek do lesů. Ač jsou o tě byly mnohé nesnáze, ale přes to tě přijímáme.

Pozn. Střídnou předložkou bývá tu mimo a proti.

235 4. Předložka **skrze** určuje

a) prostor, jehož středem ven pohyb se děje:

Šli skrze husté lesy přes veliké hory. Císař skrze Lombardy do Říma jel.

236 b) prostředníka čili osobu, skrze níž něco se vyřizuje:

Již se naplnilo, co nebeský stvořitel skrze své proroky světu slíbil. Ty řeči bratru Janovi skrze bratra Jakuba oznámil.

237 c) osoba nebo věc, jíž se dokládáme věrujíce:

A my přísaháme skrze Pána Jesu Krista. Zaklínám tě skrze Ducha svatého.

238 5. Předložka **vz** nyní téměř všecka vymizela. Ve starší řeči užívá se jí o směru činnosti na místo povýšené nebo proti někomu namířené, kdež my nyní klademe předložky *na*, *proti:*

Vz ramena vložichu bystrá kopie. I vzkočichu hluci vz ručie koně. Nesměli vz vévodu jíti.

Pozn. Při jménech směrů prostorných v nyní se odsouvá: z délí, z výší = vz výší a p.

IV. Předložka s lokalem.

239 Předložka **při** označuje

a) místo, k němuž co lne, s nímž co spojeno jest:

Turci při domích zahrady mají. Čeládka při vozích šla. Vsi některé při vodách ležící zatopeny jsou.

240 b) spojitosť, spolubytosť dvou věcí:

Popeluška byla při práci. Při kom není dobroty, při tom není spravedlnosti. Jiného při mně není, než upřímné a věrné srdce. Při tom člověku dosti pýchy bylo. Zdrávu ji a při smysle nalezli. Učiň to, jsa při paměti. Mám peníze při sobě.

241 c) čas příbližný:

Při ostatku masopustu král Vladislav do Prahy přijel. Při svatém Duše se to stalo.

242 d) osobu nebo věc, jíž se dokládáme věrujíce:

Přísahal při živém Bohu. Pravím, králi, při mé víře (= na mou víru). Při hlavě sultana, pána svého, nám sliboval.

Úsloví: Milá paní, to jest při vás, můžete udělati nebo neudělati.

V. Předložky s akkusativem a s lokalem. 243

1. **Předložka na** určuje:

A. S akkusativem

a) místo, k němuž pohyb směřuje, jehož dochází, vrchu jeho dotýkaje, na otázku *kam?*

Na skálu vystoupil silný Záboj. Puštěn koráb na vodu.

b) účel činnosti: 244

Zmeškav léto, pozdě do lesa na maliny. Žena šla na maso. Vzali si děvče na starosť. Služebník na pomoc volal. Na česť sv. Marka krásný kostel jsou učinili. Vlasta všem na život odpověděla. Blýská se na čas.

c) účin děje slovesního, způsobu, jaké co následkem děje slovesního nabývá: 245

Kyji na smrť jej ubili. Na smrť se roznemohl. Někteří na smrť stonali. Chorý jest na úmor. Bylinu harmalu pálí Arabové na popel.

d) příčinu: 246

Vstali na knížecí slova. Potom na všeliké zprávy jinak se rozmyslili. Roznemohl se na horkou zimnici.

e) prostředek a nástroj: 247

Lidé mdlého zraku čtou na bryle. Na ty peníze sebráno veliké vojsko. Učí se na housle, na klavír (t. hráti), na flétnu (t. pískati).

Pozn. Sem náleží též akkusativ s předložkou *na,* jehož užíváme na označenou předmětu, kterým se dokládáme věrujíce: To na duši a víru svou připovídáme. Ach, na můj hloupý rozum! Na česť a víru vězení prázden učiněn.

f) způsob činnosti: 248

Na let myš všetečná přihodí se k tomu. Dobyli na překot Bozděchova. Vše na odbyt ledabylo dělal. Vadili se na oko. Tu vodu na čtitrobu pili. Na vlas nikam nemohli. Na licho mluvil. Přivázal koně na dlouho ke stromu.

g) míru prostorovou: 249

Seděli od oken na čtyři lokte. Jordan zšíří jest na deset i dvanácte kroků.

h) počet příbližný: 250

Ta hra trvala skoro na hodinu. Město Jerusalem stálo pusto na padesáte let.

251 i) vztah přívlastku a přísudku:

Mladý na léta, starý na rozum.

k) čas:

252 α) po který co trvá: Neplní mi listu již na jedenácté léto. Přestáno jest na tom na ten čas. Jedeš-li kam na den, beř chleba na týden.

β) ve který děj nastupuje: Na každý den něco činím. Na noc přišel do hory. Dvě hodiny na noc. Soused šel pozdě na večer navštívit známého. — Tak užívá se jmenovitě svátkův a dob výročních: na den sv. Martina, na vánoce atd.

B. S lokalem

253 a) místo, na jehož povrchu co jest nebo se děje, na otázku *kde?* (prot. pod):

Šťastný na koni a nešťastný pod koněm. Seč veliká byla na mostě. Hlouposť a pýcha na jednom stromě rostou.

254 b) účel:

Byli u studně na vodě. Byl jsem ve stodole na ovse. Byla jsem v hájíčku na žaludě. Byli jsme na svatbě, na hostině.

255 c) vztah přívlastku a přísudku:

Byl na letech starší. Půlpáta tisíce zlatých na zlatě i na váze spravedlivých. Víno má na barvě býti nážluté. Vzal škodu na svém lidu. Země válkami na lidech i statcích hyne. Na zraku i sluchu velice schází. Na penězích je trestal.

256 d) čas, kdy děj nastupuje: na úsvitě, na jaře, na počátku.

Úsloví: Ani se mi na oči neukazuj. Ani nám na mysl nevstoupilo. Spadl los na Matěje. Čekej, až na tě dojde. Nepřátelé na smrť jejich nastupovali. Dosadili ho na úřad. A nad námi hory na spadnutí visely. Na všecek spůsob (šp. na každý pád). Na bílo se to děje (= na oko). Na soudě, na právu seděti, na modlitbách klečeti. Na tom jsme zůstali, se snesli. Co's prosil, na tom's uslyšen. Král na té odpovědi nechce přestati. Měj to na mysli, na paměti, na péči. Jste na omyle. Dlouhého a stálého zdraví Vašnosti na Pánu Bohu žádám. Přemysl na Sasích mnoho tvrzí dobyl. Nikdy jsem na něm toho míti nemohl. Pověděl, že co na něm jest, chce se přičiniti.

257 2. Předložka **o, ob** označuje věc, okolo níž děj slovesní se uskutečňuje, která je středem, předmětem, příčinou, účelem děje slovesního.

A. S akkusativem předložka o, ob určuje:

a) místo, na němž co obkličujíc tkví, okolo něhož, v jehož okruhu se co děje:

Bylo nás o stůl, o tři vozy. O prst by jej ovinul. Uvaž koně o sloup. Všelijak o lidi dobré se otírá. Loď se rozrazila o skálu.

b) věc, která jest předmětem, příčinou, účelem děje slovesního: 258

Chodili o to k panu Lvovi. Trčka přijel do Budína o nějaké potřeby. Obec Novoměstská také na své radnici byli o to. U zlatníka se zastav o svícny. Pražané vyslali své posly do Basileje o ty čtyři kusy, o kteréž jsou se zasadili. Přátelsky se o to rozešli. O ty věci s ním úplněji rozmluvíme. Zemané počali rozjímati a raditi se o dobré obecné. Čeští páni rokovali jsou ve Znojmě o krále Ladislava. Obyvatelé mají se umluviti o berni zemskou. Rád by se s ním o ty peníze srovnal. Položen byl sněm na hradě pražském o mnohé různice. Ukazovali smlouvy o statky. Řekli jste mu o ty peníze? Čechové o ozdobu svého jazyka stáli. Mluvil, že stojí o dobré zemské. Každý o to myslil, aby se jemu zalíbil. K žádnému jinému o to hleděti nebudeme než k vám. Král o pokoj a řád pracoval. Všecka jich práce o tento časný život jest. O to pokoje míti jsem nemohl. Dvojili se o některé věci. Psi se o kosť hryzou. Mistři čeští svadili a potkli se s mistry německými o hlasy. Soudové o to vzešli. Nehorli a neškorpi se o to. Počal se o to ježiti. Kdož jsi ukrutného mravu, boj se o svou hlavu. Žaluji na urozeného vladyku o peníze. Domlouval jim o to přísně. Už mi o to lidé láli. O to trestáni byli. O mne není, ale o ty druhé (= nejde, neběží; šp. „nejedná se"). Nic mně o hrdlo není, rád chci umříti. Kdyby o duši nebylo, raději do moře skočiti jsme volili. Nyní je zle o peníze. Již vám o životy jde.

c) čas, po jehož uplynutí co nastává (= za) 259

O rok o dva bude vám synáček z vojny doma.

d) střídu místní a časovou: 260

Štěstí s neštěstím ob jeden dvůr žive. Což vody pozůstalo, to jeden po druhém ob den bral.

e) číslo, cenu a míru: 261

Přebrali o sto zlatých. Lépe o den prodlíti než dlouhou hanbu nésti. Zima-li na sv. Kateřinu, přilož o peřinu. O živý svět bych toho neučinil.

262 f) vztah volnější = vzhledem, s strany, co se týče:

Prosím, ať jest o to konec. Dával jsem o to výstrahu. Uvažována jest věc o děkana Opavského. O cikány zůstáno, aby byli vyslýcháni. Také o Jsmaele uslyšel jsem tebe. O tu věc táhnu se na Oldřicha.

B. S lokalem předložka o, ob určuje:

263 a) místo, v jehož okruhu co jest, tkví:

Ani on ani ona o domě nebyli. O blízce byl. Ihned se o něm nebesa zavřela. Vzav oheň, pokoj o nich zapálil.

264 b) věc, které děj se týká, která jest předmětem činnosti:

Tuto o bouři mořské něco napíši pro ty, kteří žádostivi jsou o tom věděti a rádi o takových věcech rozprávěti slyší. Otázal se jeho sv. Ambrož o jeho bydle a stavu.

Pozn. Slovesa mysliti, mluviti, psáti, jednati, tázati se a p. mají též vazbu předložky o s akkusativem. Rozdíl obou vazeb jest patrný. Mluviti o mír znamená mluviti, jednati o to, aby mír sjednán byl (= předmět zamýšlený, účelný); mluviti o míru jest mluviti o míru již ujednaném, hotovém (předmět skutečný).

265 c) čas, o kterém se co děje:

Jsouť to určité slavnosti a svátky výroční, určité doby denní, jichž se tak užívá na otázku *kdy?*: o vánocích, o novém roce, o třech králích, o masopustě, o křížových dnech, o veliké noci, o sv. Duše, o sv. Václavě, o šesti hodinách atd.

Pozn. Střídnou bývá zde předložka na.

266 d) vlastnosť, obyčejně určenou jménem číselným:

Král dal novému městu za erb orla o dvou hlavách. Stavení hradu o trojím ponebí bylo. Šli jsme po malém mostku o jednom oblouku. Koráb o šesti veslích. Dítky o roce i málem starší byli.

267 e) spůsob činnosti:

Štěstí o berle se vleče, a neštěstí lítá na křídlech. O holi chodí. Každý žije o svém umě. O hladě nedojdu domů. Učinil to o své ujmě.

268 3. Předložka v (někdy u, zvláště před retnicemi) určuje:

A. S akkusativem

a) místo, v jehož nitro pohyb se děje, jež jest cílem pohybu, na otázku *kam?* (prot. předložka z):

V koráby vešli. Kázal všem v les vejíti. Cidlina v Labe vplývá. Čeledín v dům vběhl. V nemoc upadli.

Pozn. Střídnou předložkou bývá v téže příčině **do**; avšak předložky **v** mělo by se tu častěji užívati, než se nyní děje.

b) směr děje slovesního: 269

α) při slovesech *dáti* a *pustiti se* na označenou děje nastupujícího:

Dal se v počítání. Dají se v skoky. Lidé v pláč a kvílení se vydali. Pustili se v běh za ním.

Pozn. Střídnou předložkou bývá tu **do** s genitivem.

β) při slovesech vejíti, padnouti, vzíti, uvésti na označenou nastupujícího stavu trpného:

V posměch vešel. Hostivít s bratrem svým v mír vešel. V nenávisť jej vzali. To slovo vzato u velkou ošklivosť. Sebe i mne v posměch uváděti se neštítí.

c) účel činnosti: 270

Ve službu se přikázal jemu. Králové sjeli se v radu. Nejvyšší sudí pánům se sestoupiti káže v potaz.

d) účin činnosti, spůsobu jaké co následkem činnosti nabývá: 271

Slad se mele ve mlýně v hrubší mouku. Sestoupili se v kolo. Dítě vzrostlo v člověka sličného. Prach jsi a v prach se obrátíš.

e) prostředek a nástroj: 272

Hráti v karty, v kostky, v kuželky, v šachy. V trubici zatroubil.

f) spůsob činnosti: 273

Hýbal se a v kolo se točil. V div se mnozí vzradovali. Ten list byl v tato slova psán.

g) míru obsahovou: 274

Kupoval konev novou asi v pět žejdlíkův. Strom silný více než v objetí.

h) vztah při jménech přídavných: 275

V nohy byl velmi silen. Mnozí ctí sv. Štěpána, aby v koně šťastni byli. V almužny byl štědrý.

i) čas, ve který děj nastupuje: 276

Strom ovoce své dá v čas svůj. V tu hodinu ukázali se andělé u veliké světlosti. Všichni z mrtvých vstanou v den soudný.

B. S lokalem.

277 a) místo, v jehož nitru co jest nebo se děje, na otázku *kde?:*

Liška v lesích, myš v doupěti a ryba u vodě ráda bývá.

278 b) přeneseně:

α) při slovesech *býti* a *míti* na označenou stavu trpného, v němž co tkví:

Ode vší čeledi u veliké potupě byl. Byli v různici mezi sebou a v kyselosti. Kati u Turků v žádné ošklivosti nejsou. Mnozí zákon boží v lehkosti měli. Svět má v nenávisti pravdu.

β) při slovese *býti* na označenou věku:

Jan syna svého Václava, když v sedmi letech byl, dal do Franské země. Umřel jest Thales, když byl v osmdesáti letech a v osmi. Idomeneus byl jinoch ve čtyřmecítma letech.

γ) na označenou průvodu vojenského:

Král Uherský vyjel se svými lidmi dobře ve třech stech koních. Kníže Míšenský přijel do Prahy v sedmi stech koních.

279 c) vztah přívlastku a přísudku:

Nemocných v nohách mnoho bylo. Skrovní v řečech, hojní ve skutcích. Jsem těla těžkého, v letech i na zdraví sešlý. Neznal jsem, by v čem vinen byl. Drahota povstala v obilí i v mase. Neměl dostatku v penězích a v lidu. Císař zmrtvěl v těle, zbledl v líci.

280 d) čas

α) ve který děj slovesní nastupuje:

Kdo ve dne bude choditi, nepotkne se, kdo bude v noci choditi, potkne se. Ach vy lesy! čemu vy se zelenáte v zimě v létě rovno? V horku vez plášť s sebou, v dešti sám pojede.

β) jehož průběhem děj se dovršuje:

Napomenul jej opět, aby se s ním smířil v šesti nedělích. Obilí se sýpky na sýpku v osmi nedělích.

Pozn. Střídnou předložkou bývá tu do a za.

Úsloví: Římané uvázali se v město. Pyšně si vede a v paty ho zebe. V očích se mu ztratil.

III. *Předložky s akkusativem a instrumentalem.*

1. Předložka **mezi** určuje prostor se dvou nebo více stran obstoupený předměty jinými. 281

A. s akkusativem na otázku *kam?*

Vstoupil mezi dvéře domové. Šli mezi lid.

B. s instrumentalem na otázku *kde?*:

Řeky mezi břehy svými běží. Město Jerusalem leží mezi horami. Mezi slepými jednooký král jest.

2. Předložka **nad** (prot. pod.) určuje: 282

A. s akkusativem

a) místo, nad jehož povrch směrem vzhůru pohyb se děje, na otázku *kam?*:

Slunce nad horu vyšlo. Postavím stolici svou nad paprsky nebeské.

b) míru, již co převyšuje: 283

Nad právo měj smilování. Uloženou práci ještě nad úkol vykonal. Všichni živočichové utíkají před mocí a násilím nebezpečným, nad to pak lidé.

c) předmět, nad nějž předmět jiný větší měrou stejné vlastnosti předčí: 284

Cesť nad bohatství. Nad jiné děti v umění prospěl. Kostus byl mocen nade vše krále. Slova jeho hořká jsou nad pelyněk. Sýr nám nad marcipán chutnal. Nad člověka neumělého a doma váleného nic nemůže býti horšího. Velicí páni tito nad sedláky bídnější jsou.

B. s instrumentalem

a) místo, výše něhož co tkví nebo se děje, na otázku *kde?*: 285

Nad Hostýnskou horou vychází slunečko. Ta jeskyně nad řekou Sazavou byla.

b) předmět, nad nějž předmět jiný svou mocí vyniká: 286

Jeden Bůh nade všemi námi. Kníže ukáže nad vámi svůj hněv. Pro křesťany se ty zlé příhody nad městem dějí.

287 c) původ pocitů:

Popeluška se nad tím velice starala. Vzteklý povyk učinili, nade vším studem a dobrým řádem se zapomenuvše.

288 Předložka **pod** (prot. nad) určuje:

A. s akkusativem

a) místo, pod jehož povrch směrem dolů pohyb se děje, na otázku *kam?*

Pode vše drva vložili oběti bohům. Je tam voda pod kotníky, pod kolena, pod páže, pod krk.

289 b) míru, které co nedosahá:

Což pod kopu níže jest, od toho nemá více vzíti než groš. Pod dvě léta váš dům nebude vystaven.

290 c) poměr poddanosti a podřízenosti, ve který co přichází:

Císař všecky ty vlasti pod svou moc podbil. Chtějí pod správu mou se dáti.

291 c) čas, k němuž děj se schyluje:

Chodívá k nám pod večer. Srncovi pod zimu rohy spadají. Hýřil za mladu a pod starosť umírá z hladu.

B. s instrumentalem

292 a) místo, níže jehož co tkví nebo se děje, na otázku *kde?:*

Všickni my pod nebem chodíme. Pod nízkým stropem vysoko neskákej. Seděla děvečka pod hájem.

Pozn. Sem hledí též tato rčení: Za nimi šli čtyři mládenci pod klobouky černými. Vladislav šel pod korunou v Prahu.

293 b) poměr poddanosti a podřízenosti, v němž co jest:

V lásce a v jednotě přebývali pod králem, pánem svým. Zle nohám pod nemoudrou hlavou.

294 c) podmínku, výstrahu a hrozbu, jimiž kdo k činnosti jest vázán:

Peníze vzal pod takovou úmluvou. Úředníci pod přísahami svými oznámili. Do města žádný pod velikou pokutou nesmí. Přede všemi námi pod zpovědí vyznal. Pode ctí a pod věrou

slíbil. Přikazuji jemu pod poslušenstvím. Svým dvěma učedlníkům pod tajemstvím to pověděl jest. Žádali, aby pověděl pravdu pod svým svědomím. Toť tobě přikazuji pod milostí. Aby zachovali pokoj, pod hrdlem přikazovali. Pod přísahou a pod utětím palce u ruky pravé sobě slíbili. Prostým lidem myslivosť na některých místech pod vyloupením očí a na některých pod stětím hlavy jest zapověděna.

d) způsob činnosti: 295

Právo toto svaté zlehčuje pod zástěrou služby. Mnohé pevnosti Turek lstivě a pod přátelstvím opanoval. Maximilian Bělehradu dobyl pod úkladem a lstí. Mnozí pod spůsobem poutníků do země přicházejí.

e) příčinu vnější: 296

Všechen most otřásá se pod jich davem. Pod takovými těžkostmi života někteří znestatečněli.

f) čas: 297

Trpěl pod Pontským Pilátem. Ti všichni času otevřené války nebo pod příměřím zajati jsou.

4. Předložka **před** (prot. za) určuje: 298

A. s akkusativem

Místní cíl, jenž položen s této strany předmětu označeného předložkou před, na otázku *kam?*:

Tajně se před Prahu brali. Mudrci před krále šli.

B. s instrumentalem

a) místo položené s této strany předmětu označeného předložkou před, na otázku *kde?*: 299

Tataři před Olomoucem se zastavili. Před králem všichni stáli. Do domu před hostem, z domu za hostem.

b) předmět, nad nějž jiný předmět větší nebo menší měrou stejné vlastnosti předčí: 300

Přede všemi cti a chvály došel. Očím před ušima víra. Jsem před ním tak malý, jako před sluncem vosková svíčka, nebo před mořem mělká říčka.

c) čas, dříve něhož se co děje (prot. po): 301

Vladislav umřel v Budíně ve čtvrtek před květnou nedělí. Bodej byl ten rozum před soudem, který bývá po soudě.

Úsloví: Tázali se, před se-li jíti, čili se zpátkem navrátiti mají. Před se dále cestou svou k Tachovu jeli. Právo před se pustiti (= právu průchod dáti). Plnomocenství před rukama jest (— na snadě).

VII. Předložka s akkusativem, dativem a lokalem.

302 Předložka **po** určuje:

A. s akkusativem

a) mezi prostorovou, až které činnosť dostupuje, až po kterou co sahá:

Odsekni tu ruku po loket, která sobě dobra nepřeje. Pole všechno nám po humno berou.

303 b) mezi časovou, až po kterou co trvá:

Toho jest neukázal po dnešní den.

Pozn. Střídnou bývá tu předložka do.

c) čas, po který děj trvá nebo se opětuje:

Po ten všechen čas pracemi zanesen byl. Po sedm let vojsko sbírali.

Pozn. Střídnou bývá tu předložka za.

B. s dativem

304 způsob při jménech přídavných:

Skryli se v lese po různu. Město po starodávnu stavené. Nemohl s ním po dobru nic spraviti. Chudoba se již po domácku u mne zahnízdila.

Pozn. Ve starší řeči této vazby mnohem častěji se užívá i při substantivech.

C. s lokalem

305 a) prostor místní, po kterém pohyb buď směrem přímým se nese, nebo různými směry se rozprostraňuje:

Vstoupivše do člunku, pustili jsme se po řece. Šel jsem po Dunaji, po té veliké hrázi. Běhal jelen po horách. Bratři po poušti přebývali. (v. §. 165).

Pozn. Příslovečně: po boku, po předu, po zadu.

306 c) podílnosť (distributivnosť) místní:

Všecky zjímali a zbili po ulicích zde i onde. Král kázal po kostelích zvoniti. Pozdě po lidech slova chytati.

c) směr pohybu a činnosti za předmětem, jenž jest cílem a účelem pohybu, vzorem činnosti: 307

Kudy se člověk obrátil, tam po něm lidé šli. Proč po mně běžíš? Ten člověk všecky lidi po sobě vede a táhne. Ihned se s velikým vojskem po nich po moři pustili. Kdo chodí po ptačím hlásku, nachází pírka z ocásku. Tři králové po hvězdě přijeli. Postupovali po právě svém. Přísahu po písaři zemském říkal. Budu choditi po koledě. Toho času byl u mne po svých pilných potřebách. On po cti velmi stojí. Čeho oči nevidí, po tom se srdce nezžedí. Tu jsem se ptal po svých koních.

Pozn. Střídnou předložkou bývá tu *za* a *podle*.

d) prostor časový, kterým pohyb jako prostorem místním se rozprostraňuje: 308

Co jsem se nachodil po tmavé noci! Po tmě chodíte. Jde pastucha po šedém jitře (v §. 167).

e) čas, po jehož uplynutí co nastupuje: 309

Biskup po létě života zbyl. Asi po hodině dostavil se. Po hostině hosté se rozešli. Vněslav po otci svém knížetem byl.

Pozn. 1. V této příčině užívá se velmi nelepě a často i nesprávně substantiv slovesních: Po vyřízení svých věcí náš pán do Budína jel. Po dlouhém hádání tuto dávku uložili. Hned po vyjití jich pan hejtman třetí artikul čísti dal. — Pěkněji se nesou a jazyku našemu přiměřenější jsou tu vazby přechodníkové a věty časové: Vyřídiv své věci náš pán do Budína jel. Nahádavše se, tuto dávku uložili. Hned jak vyšli, pan hejtman předčítati dal.

Pozn. 2. Při slovesech *býti* a *míti* předložka *po* s lokalem označuje osobu nebo věc, která dějem slovesním své skončení béře: Povol čepu, hned bude po pivě. Dojedu, až bude po vojně. Bylo po veselosti. Už máme po práci, po večeři atd.

f) řadu, ve které co za čím dle času nebo důstojnosti následuje: 310

Po Bohu největší dobrodinci tvoji jsou rodiče. Po Labi největší řeka v Čechách Vltava jest.

g) podílnosť (distributivnosť) věcnou, když se celek v rovné části dělí: 311

Slepička po zrnečku klove. Prška po kapkách začíná. Nemoc po librách přichází a po lotech odchází. Sousedé staři byli po šedesáti a osmdesáti letech. Sedli jsme za stůl majíce každý po talíři dřevěném.

Pozn. Zvláště při slovesech kupovati, prodávati a p. užíváme takto předložky *po* s lokalem, vytýkajíce podílnou cenu jednotlivých stejných částí téhož celku: Za kůže sotva po pěti zlatých dostali. Po čem víno naléváš? Po čem je to sukno? Toho léta platil korec chmele po kopě grošův.

312 h) příčinu vnější:

Rána po tom balsámu se zhojila. Neví člověk, po čem stloustne Po těch zelinách bolesť přestala.

313 i) důvod poznatku:

Sv. Řehoř jeho otázal, po čem by to věděl? Znáti víno po octě.

k) prostředek a prostředníka činnosti:

Po lidských žlabech kalná voda teče. Všecky listy poslal po svém pacholku do Prahy.

314 l) spůsob a vztah:

Chodí po svobodě jak ryba po vodě. Dělali to po své hlavě. Do studnic po hlavě skákali. Po své vůli jednal. Má se po pěti. Vím, že jsi po letech mladý. Příbuzní po meči a po přeslici.

VIII. Předložky s akkusativem, genitivem a instrumentalem.

315 1. Předložka **s** určuje

A. s akkusativem

a) míru a kolikosť:

S píď chlapík, a s loket brada. Chlouby s pytel, a lží se dva. Lepší s náprstek rozumu přirozeného, nežli čber přiučeného. Piva i chleba bylo s potřebu. Na ten rybník s dobré kolo šlo vody. I měli Pražané toho s pomyšlenou.

316 b) počet přibližný:

Vojska bylo s deset tisíc oděnců̊v. S měsíc, se dva měli jej u veliké vážnosti. Pobuď u nás ještě se dva, se tři dni.

317 c) rovnoměrnosť moci a síly při slovese *býti:*

Kdo u Turků s pěkné šaty může býti, ten se snaží, aby je měl z hedbávné látky. S tu práci býti se znají. Není ho s ten úřad. Na takový počet lidu jsme pomyslili, se kterýž bychom mohli býti. Váš bratr s útratu takovou býti nemůže. Kdo s koho, ten toho. S to ne každý býti může. Bez Boha s nic nejsme. Nebudeš člověku toho, seč on není, ukládati.

Pozn. Předložka s pojící se s akk. vznikla ze starší **vz**: Chtě svú hrdosťú vz něho býti (Anth. I. 35). Vz hospodu jest sluha (Anth. I. 42).

B. s genitivem

a) místo, od jehož povrchu pryč pohyb se děje: 318

Čtyřmecítma osob vzácných s mostu do Labe vmetáno. Všickni s koní ssedati musili. Červivá jablka se stromu letí. Složte obuv s nohou svých a prsteny s rukou. Rez se železa pilník stírá. S očí, s mysli.

Pozn. Klidné tkvění ku předložce s označuje předložka *na*, ku předložce z předložka v. Sedí-li tedy kdo *na* zemi, vstává *se* země; dívka, byla-li *na* trávě, jde *s* trávy, pakli byla *ve* trávě, jde *z* trávy. Co je *v* nebi, přichází *z* nebe, co je *na* nebi, přichází *s* nebe. Chodíce. *na* ryby, *na* raky, *na* jahody, vracíme se *s* ryb, *s* raků, *s* jahod.

b) čas: 319

s jara, s večera, druhá hodina s poledne, s půlnoci, s neděle některý den, v úterý s veliké noci.

C. s instrumentalem.

a) společenství osob i věcí: 320

Sejde se voda se vodou, a člověk se člověkem. Těžko berana s vlkem smířiti.

b) předmět činnosti: 321

Od břemene, se kterým se namáhal, umřel. Když se někdo s něčím motal, jiný přišed pletl se mu v to. Někteří se s kamením sem tam váleli. Uhlédal jsem nejedny, ani se se zrcadly nosí. Slyším, ani se s píšťalkami jakýmis pěstují. Dřevo musil otesati, potom se s ním dlouho a rozličně strouhati a hladiti. Nemohu se nadiviti, proč se s vámi žalářují.

c) věc, která k jiné věci náleží, s ní spojena jest: 322

Byl to člověk krásný s hlavou šedivou. V zahradě bylo mnoho stromů s ovocem překrásným. Na stole je džbán s vínem.

d) spůsob a vlastnosť (prot. bez): 323

Dávej s rozumem a beř s pamětí. I vstoupiti do té chaloupky s rozmyslem bylo. Podati se jim s potupou by bylo. Bylo by s právem, toto svaté tělo pochovati. Všecko se s posměchem a hanbou naší dálo. Zpověď má býti se studem. Lež vždy je s hříchem. Člověk leckdy pije, netoliko bez potřeby, ale i se svou škodou. Toť by ani s dobrým nebylo.

324 e) dobu současnou:

S východem slunce hnuli jsme se z přístavu.

Úsloví: Paša se všech úřadů složen byl. Přišel s chleba. Hubeněl a s těla opadával. Sešlo s toho. Jak bude s dětmi, když jim otec umře? Bylo by se mnou zle, kdybych ti to dal (šp. byl bych *na* tom, nebo v tom zle!).

325 2. **Předložka za** určuje

A. s akkusativem

a) místní cíl, jenž položen s oné strany předmětu označeného předložkou *za* (prot. před), na otázku *kam?*:

Víra za moře zaletěla. Jedu orat za vodičku. Poutníci za stůl sedli.

326 b) styk činnosti s předmětem, kterýž jistou svou částí činností dotčen jest:

Mládence za ruku ujav do kostela vedl. Vola za rohy, člověka za jazyk lapají. Zdechlého lva snadno za bradu škubati. Dvě lodičky jsou k lodi přivázány za provazy. Mnohý uvisnul za ostruhu. Kocour ukousl ševce za palec.

327 c) osobu, za kterou, na místě které kdo co činí, jejíž zástupcem kdo jest:

Kmotrové za dítě odpovídají. Přinutili Šimona, aby kříž za Pána Krista nesl.

328 d) osobu nebo věc, v jejíž prospěch kdo co činí:

Dokud živi rodiče, cti je, a za mrtvé modli se. Jest hotov za svého jazyka čest umříti.

329 e) věc, která jiné věci na roveň se staví, která jest náhradou, výměnou za jinou věc, která má hodnotu jiné věci:

Chudému skýva za bochník. Zvyklosť za právo jest. Takové vědro obnáší za velikou konev. Toho jsem škoden za dvě stě hřiven. Dobrá vůle za nic nebyla. — Tak: za vlas nerozuměti, za mák neublížiti, za nehet neodstoupiti, za pléšku nestáti.

330 f) přísudek, který čemu přisuzujeme, vypovídajíce, jakou platnosť co má, na místě čeho, čím co jest:

Král musil na tom přestati, což v zemi za obyčej jest. Voda z pramenův jim za nejzdravější nápoj byla. Budete mi za lid, a já vám za Boha. Byl jsem ve mlýně za práška. Dám se za hu-

sara. Spravil se (přestrojil se) za Valacha. Dostal službu za pasáka. Králi nezdálo se to za slušné. Zranivše ho, za mrtva odešli. Za marnosť jsem položil, déle se s tím meškati. Nechci tě již za kmotra znáti. Kazimír korunován za krále polského. Vzal jej do práce za nádenníka. Staří Egypťané řeku Nil za boha ctili. Turci pátek za neděli světí. Křesťany za blahoslavené jsem velebil. Za bloudného jej odsoudili. Za naše strážné přidáni byli čtyři janičáři. Král psal z Uher do Čech za novinu, že polovici vojska svého přes Dunaj přeplavil. Samohláska i druhdy za souhlásku zní.

Pozn. Hrubého barbarismu dopouštějí se, kdož v těchto a jim podobných vazbách novověkého *co* užívají.

g) příčinu věcnou: 331

Pomni na to, že tě Bůh ztresce za to. Nic více jemu za to říkáno nebylo. Jižtě trpěl za to dosti. Kdo se za vlastní řeč stydí, hoden potupy všech lidí. Za chudé přátely se hanbil. Všecky za to bylo hanba.

Pozn. Jiné vazby: trestati koho z čeho (§. 198), proč, oč, říkati komu oč (v. §. 257), styděti, hanbiti se koho (v. §. 94) kým, čím (v. §. 133).

h) míru prostorovou, kterou se co rozprostraňuje, 332
na otázku *jak daleko?*

Ta skála stála od Kouřimě za dvě míle. Ten vrch za půl, míle zdélí a zšíří za čtvrť míle může býti. A to dobře trvá za patnáctery hony.

i) míru časovou, kterou činnosť vyplňuje, na otázku 333
jak dlouho?

Král za dvě léta v jiném kraji bydlil. Za dva měsíce v žaláři držáni. Priamus za tři dni v té trval jest žalosti. Za dlouhou chvíli ve mdlobě byla.

Pozn. Míra prostorová i časová vyjadřuje se též akkusativem rozsahovým (§. 54 a 55), míra časová mimo to ještě předložkou po (§. 302).

k) čas, jehož prodlením děj se buď dovršuje, buď 334
opětuje:

Více spozoruje hosť v cizím domě za hodinu, než hospodář za rok. Žeň bývá jednou za rok; dvakrát za rok nebývá léto.

Pozn. Děj opětovaný určuje se též předložkou do (§. 179).

l) spůsob činnosti: 335

Mniši zeleniny za obyčej jedli. Již jsme se smluvili za jeden člověk. Chtícímu nic není za těžko.

B. s genitivem

336 čas, v jehož průběh co spadá, se kterým současně se co děje:

Opatřil se za času. Chrám sv. Žofie za křesťanů daleko větší byl. Za pokoje a za řádův nižádný na to nesahal. Za zdravého života dobře činiti, po smrti nebude kdy. Ten nebožtík to jinému za zdravého rozumu poručil. Spitihněv umřel za věku mladého. Rozdej přátelům své zboží za síly. Nejlépe zaplatiti za paměti. Za zubův se chleba najísti. Ta naše jedlička za léta za zimy vždycky se zelená. Za tmy tajně táhli k městu. Za deště chalupa se nepokrývá, a za jasného dne bez toho do ní neteče. Vyšli jsme časně za chladu a vrátili se za šera. Dal hrušky obírati za zelena. Jilek od pšenice za mala málo se rozeznává. Chodíval k nám za svobodna.

Pozn. Přišel za dne, dokud byl ještě den, t. j. pod večer, ve dne, kterou koli dobu denní; za paměti, za rozumu, dokud paměť, rozum jest, atd.

C. s instrumentalem

337 a) místo položené s oné strany předmětu označeného předložkou *za* na otázku *kde?*

Za Prahou se promodrují vrchy. Snadno za křovím stříleti.

338 b) pořad, kterým věci jedna za druhou jdou:

Bral se Záboj v les, lesem za Zábojem sbory. Hučí divá řeka, vlna za vlnou se valí. Koně za ovsem běží, a osli ho dostávají.

339 c) pomyslný směr činnosti za předmětem, který jest příčinou touhy a žalu:

Králi zemřel syn, on za ním velmi tesknil. Neplačte, matičko, za tím synem. Každá věc za svým pánem křičí.

d) příčinu věcnou, za kterou co následuje:

340 Ne nadarmo mrtvé moře slove za příčinou svého zlého a jedovatého dýmu. Posly své k Jeho Milosti za pilnými příčinami vypravím. Za důležitými potřebami zemskými posly k Jeho Milosti císařské vypravili.

341 e) příčinu předstíranou, záminku:

Za příměřím pozvali jich na svůj hrad. Král mu kázal za věrou k sobě přijíti.

Úsloví: Kateřina nechtěla za muž jíti (= se vdáti). Dcera její za pana Puchmíře vdána jest. Čechové Elišku za Jana dali. Nevědělo se, byla-li za mužem (= vdána) čili svobodna. Nebojte se, hospodáři, jsem vám za to (= ručím), že to koně utáhnou. Kráva za své vzala (= pošla). Za řeči, za hry, za jízdy (šp. mezi řečí!). Byl jsem za bratrem v městě (= byl jsem ho navštívit).

O střídání pádů předložkových: 342

1. při slovesech: *posaditi, postaviti, položiti, padnouti* a p. starší řeč předložky n a a **v** pojí s lokalem, předložku p ř e d s instrumentalem na otázku *kde?*, kdež my je nyní méně správně vážeme s akkusativem na otázku *kam?*: Ciesař na svém stolci jej posadi (Dal. 29.15). Tento na pravé cestě jest postaven (Pass. 645). Na jeho svatém tělě padši poče mluviti (Pass. 505). Král kázal Kristofora na té lavici přivázati (Pass. 578). — V pomoci Panáboha všecku naději jsme položili (Pass. 768). Pan Jindřich u Praze veliký dvůr svolal (Anth. I. 892). Večer zavírala drůbež ve chlévku (K. Poh. 364). Pohané Julitu před Alexandrem starostú postavichu (Pass. 406). Malchus chléb před nimi položil (Pass. 581).

2. Při slovesech *býti* a *míti* předložka **v** pojí se druhdy s akkusativem vedle lokalu: Všichni máme v jednotu býti (Arch. I. 52). Vše, což je dobré, má v potupu (Štít. Nauč. 159). Jmějte otce a matku v česť (Výb. I, 237).

3. Při slovesech *dbáti* a *pečovati* předložka **o** pojí se druhdy s lokalem vedle akkusativu: O Bozě nic netbáše (Star. Skl. 1. 122). Co pečujete o těle a rúše (Štít. Nauč. 118).

O skládání a opětování předložek: 343

1. Na označenou vícenásobného poměru místního užívá se druhdy složenin dvou i tří předložek. Je-li kdo na př. p o d stolem, a chceme-li označiti, že odtud vystoupil, pravíme: vylezl z p o d stola. Je-li kdo z a horou a přichází odtud: přichází z poza hory.

Nejčastější složeniny takové jsou: z p o d, (odkud?) p o n a d, p o p o d p o z a (kam? a kde?) z p o z a, z p o p o d, z p o p ř e d (odkud?).

Co se týče pádu, který se složeninami těmito se pojí, platnosť má toto pravidlo: je-li prvou částí složeniny předložka p o, klademe ten pád, kterého žádá druhá předložka; pakli jest prvou částí předložka **z**, klademe genitiv:

Utíkal pryč z pod toho stromu. Kdybych to měl z pod kůže vzíti, dám ti to. Práce mu jde z pod ruky jako voda. Hrdlička poletí ponad všecky kopce Letěla popod trní, popod stromy, poza hory. Vychodí sluněčko z poza lesů. Mračno vystoupilo z poza hory. Had vylezl z popod země. Zmizel mu z popřed očí svět.

2. Za příčinou důrazu předložky se opětují: A když na tu louku přijeli, n a tu louku n a širokou, p o d tu lípu p o d vysokou. Já z a horou z a vysokou, ty z a vodou z a hlubokou. P ř e s to p ř e s e všechno.

Hlava VI. O jménech přídavných.

I. O zpodstatňování jmen přídavných.

344 1. Jména přídavná kladou se druhdy s mocí substantivní čili zpodstatňují se:

Mladý může, a starý musí (t. umříti). Moudrému napověz, hloupého trkni. Slepí vidí, kulhaví chodí, hluší slyší, mrtví z mrtvých vstávají.

Jmenovitě zpodstatňují se jména přídavná:

a) o rodě mužském na označenou úřadu, živnosti a povolání:

pojezdný, polesný, vrátný, hájný, obročný, ponocný.

b) o rodě ženském užívá se substantivně tvarů odvozených od příčestí trpného:

To je podívaná! Jaká je to přivítaná? To je pěkná nadělená! Přehlednutá — prohraná. Přijďte na posezenou. Šel do světa na zkušenou. Dal jim na srozuměnou. Měli na vyvolenou, na vybranou. Půjdeme spolu na potýkanou. To je na pováženou. Byl na čekané. Je na dovolené. Dostal za vyučenou. Tu máš za vyřízenou. Žádal za propuštěnou. Odešli s nepořízenou. Měl jsem toho s pomyšlenou. S mlčenou nejdál dojde.

c) o rodě středním

α) zakončení určitého na označenou mýta, poplatku, daru a p.:

cestné, melné, měřičné, mostné, příjemné, skalné, vázané, vítané.

β) zakončení neurčitého:

dobro, zlo, draho, lacino, mokro, sucho, teplo, horko, parno, dušno, chladno, studeno, pilno.

345 2. Za přísudkové adjektivum rodu středního bývá často substantivum *věc* se příslušným adjektivem:

Nebyla by věc chvalitebná, přísaze své dosti neučiniti. Jistá věc jest, že někteří neprávě se zachovávají. Mluviti člověku a jináč mysliti, škaredá věc jest. Tesklivá jest věc i žalostná, o tom připomínati. Divná věc, že o to stojíte.

3. Některá přídavná mají význam činný i trpný: 346

Člověk sytý (= nasycený), jídlo syté (= které sytí). Člověk náhlý (= který náhlí), věc, potřeba náhlá (při které náhliti jest). — Tak: pilná potřeba, snažná prosba, štědrá rosa (= hojná), hrdé roucho.

Pozn. Stará léta jsou léta staroby; dočkal se starých let (šp. vysokého stáří), na stará léta tře nouzi. Starý krám, ve kterém se staré věci prodávají, staré krámy, něm. Tandelmarkt. Umříti hladnou smrtí = hlady. Zlaté vážky, na kterých se zlato váží. Chudé vysvědčení, kterým se chudoba vysvědčuje. Živá i mrtvá voda v pohádkách jest voda, která oživuje a umrtvuje; mrtvý sen, Starrkrampf. (Pass.)

II. O stupních srovnávacích.

1. Srovnávají-li se dvě vlastnosti téhož předmětu vespolek, vyjadřují se obě komparativem: 347

Jest veliké stavení, širší něco než delší u prostřed. Rada horlivěji nežli potřebněji držána byla.

2. Komparativ bývá druhdy za superlativ, jmenovitě při genitivě srovnávacím, opatřeném přívlastkem „všecek“: 348

Královna jest všech krás nejsvětlejší a všech žen dobrotivější. Dítě rodičům jest všeho světa dražší.

3. Zdrobnělé tvary, označujíce velmi vysoký stupeň vlastnosti, mají do sebe význam superlativu: 349

Má matička stařičká posud zdráva. Měl na sobě roucho chudičké. Což bych já sám jediničký dělal nyní. Tu celičkou noc pokoje nebylo. Psů byla plničká ves. K samičké naší lodi se přiblížili.

4. Menší stupeň vlastnosti označují předložky *na* a *při* složené s positivem: 350

Dřevo jest kůry náčerné. Barva drobet násivá. Země náčervená. Jakás věc názelená. Nápíhavá tvář. Jablko nákyselé. Oči přišilhavé. Člověk přiblouplý, přihluchlý.

Hlava VII. O náměstkách.

1. Mluvíce s šetrnou úctou, za náměstku druhé osoby užíváme výrazů *Vaše Láska, Vaše Milosť, Vašnosť* a p., kteréžto výrazy i tehdy ke slovesu se přičiňují, když by náměstka osobní, jsouc bezdůrazá, nevyjádřila se: 351

Ví Vaše Láska. Také nám Vaše Láska píše. Oznamuje se Láskám Vašim. Kdybyste si přáli, důstojný pane, půjčil bych Vašnosti té knihy.

352 2. **Náměstka zvratná označuje zvratný vztah činnosti k osobě už jmenované. Vztah tento jest buď**

a) **přímý, když se náměstka táhne k podmětu téhož slovesa, na němž závisí:**

Povedu vás k sobě domů. Udělejme sobě město. Litovali předků svých, sebe pak blahoslavili.

b) **nepřímý, když se náměstka táhne k podmětu slovesa řídicího, sama visíc na slovese jiném, kteréž jest buď**

α) **v infinitivě, nebo *β*) ve přechodníku nebo participii:**

Kázali sobě všechno vypravovati, jak se událo (= kázali, aby jim vypravovali). Císař jiným všem sebe tu v městě čekati rozkázal. Uzřel anděly k sobě jdoucí (= ani k němu jdou). Milostivý Bůh v sebe doufajících nikdy neopustí. Víry v něm míti nebudu bez zvláštní příčiny sobě dané (= nebude-li mi dána). I vtrhl jest s lidem sobě poručeným Bojslav do Moravy.

353 3. **Náměstka zvratná táhne se druhdy k podmětu nevyjádřenému:**

Líto přítele, ale ne jako sebe.

354 4. **Jdou-li po sobě dvě slovesa zvratná, při jednom náměstka může se vypustiti:**

Radujte se a veselte, nebo: radujte a veselte se. — Tak děje se z pravidla, když druhé sloveso jest infinitiv závislý na prvém: Styděl se přiznati. Odhodlal se brániti nepřátelům. Marně se namáhal vymotati z léčky sobě nastrojené.

355 5. **Náměstka zvratná vypouští se při činném příčestí, při přechodnících a substantivech slovesních od sloves zvratných odvozených; kde by však dvojsmysl vzniknouti mohl, nevypouští se:**

Věci v pravdě zběhlé (= které se zběhly.) Zapřisáhlý nepřítel. S jedním radujícím všichni se radují, rmoutícím rmoutí. Účastna mě učiň všech bojících tebe (Hus. I. 27). Rojení včel. Vysoké zdutí vody. — Avšak: zjevení sv. Jana, a zjevení se Krista Pána.

6. **Náměstka zvratná má též platnosť náměstky vespolné na označenou, že činnosť od množství podmětů vycházející zvrací se k témuž množství, ale jiný vždy podmět zasahá, než od něhož vyšla:** 356

Milovali se jako bratři. Šeptali sobě něco.

Sice vespolnosť těmito spůsoby se vyjadřuje:

a) výrazy mezi sebou, vespolek: Oni pak rozjímali mezi sebou. Pokoj mějte mezi sebou. Milujte se vespolek.

b) výrazy druh druha, jeden druhého (bez substantiva!): Druh druha nenáviděl. Druh o druhu nevěděli. Ta bouře nás v noci jedny od druhých rozmetala. Neviňte jedni druhých a nehryzte se vespolek.

c) opětováním téhož substantiva v různých pádech: Bratr bratru nevěří. Vrána k vráně sedá, rovný rovného si hledá. Ohlídá se s boku na bok. Přesedá s místa na místo (šp. s jednoho místa na druhé).

7. *Svůj* **jest náměstka přisvojovací všech osob, čísel a rodův a užívá se jí, kdykoli se co téže osobě přivlastňuje, která jest podmětem věty.** 357

Avšak netoliko vztahem k podmětu grammatickému, nýbrž i vztahem k podmětu logickému (i nevyjádřenému) užívá se jí, má-li do sebe význam *jeho (jich) vlastní:*

Svá vlastní jeskyňka lepší než Sinajská hora. Lepší jedno oko své, nežli cizí dvě. Svá vlasť každému nejmilejší, a mně má. Datlovi svůj nos nepřekáží. Těžko svému beze svého. Mezi své přišel, a svoji ho nepřijali. Čas práci, a zábavám svá doba.

8. *Samý, samá, samé* **stotožňuje přísudek s podmětem znamenajíc tolik co** *plný čeho:* 358

Stromy jsou samý květ, růže samá poupata, kabát samá díra, prádlo samá špína. Ten člověk je samý smích, samá rozpustilosť, samé klevety.

9. Odnášejí-li se náměstky *tento* — *onen* ku dvěma rozličným, dříve jmenovaným osobám nebo věcem, označuje se obyčejně náměstkou onen osoba nebo věc dříve jmenovaná (tedy vzdálenější), náměstkou tento osoba nebo věc později jmenovaná (tedy bližší): Štítný a Komenský jsou z nejpřednějších spisovatelů našich; onen nazývá se otcem české filosofie, tohoto slaví všecek vzdělaný svět jakožto předního opravce školního vyučování. 359

Pozn. Spatně se v té příčině píše „prvnější — poslednější“.

Připojením ukazovacího *to* k tázacím náměstkám a příslovkám ukazujeme k ději jakožto skutečnému: Kdo to pluje po řece? Čí to dům hoří? Kam to jdeš?

Na počátku vět úsudkových náměstka *to* ukazuje s důrazem k ději slovesnímu zvláště k jeho síle a mocnosti: To prší! (= hle, jak silně prší). To se zablýsklo! To sem se udeřil! To jsme se nasmáli! To mě rozbolely zuby!

Příklonným *to* vytýkáme též zhusta přístavku: Tomu mne naučila zkušenosť, výtečná to učitelka.

Má-li přívlastek, přísudek nebo příslovečné určení důrazně se vytknouti, připojuje se slovy *a to*: Sluhu a to věrného z něho máš. Caesar zavražděn jest a to od těch, které nejvíce miloval. Vylál mu a to na veřejné ulici.

Ten mívá druhdy význam ethický (sdílný), když mluvíme o něčem milém, nemilém, známém a p.:

Tuto všecko všechněm společno, i ta duše. Naděje člověka ani v tu smrť neopouští. I ty děti po patnácti penězích dáti musily. I ti nectnostní ctnostným se diví.

Často užívá se náměstky tento, tato, toto chybně:

a) kde náměstky žádné třeba není: Přemluvil mladíka, že tento slíbil. Hodil chléb havranu, aby tento hlady nezahynul. Vydej se na cestu a na této potkáš muže.

b) kde stačí náměstka on, ona, ono: Nakrájel řemenův a učinil z těchto dlouhý provaz (= z nich). Vzala kus papíru a napsala na tento několik slov (= naň). Cář obrátiv se ku svým radám tázal se těchto (= jich).

Právě tak chybně užívá se náměstky týž, tentýž: Mladý muž hledá služby. Týž zná dobře jazyk český a německý.

Chybně se užívá náměstky *ten* při superlativě, nejde-li o důrazné vytčení věci známé: Těm nejhorším lidem často nejlépe se vede. Vybral si tu nejpěknější květinu. Sedli si za ten nejdelší stůl.

Taktéž chybně se užívá náměstky *to,* kde není důrazu na ní, na způsob německého es: Jest mi to milo, že jste přišli. Trvalo to dlouho, než se vrátil.

360 10. Spojeniny *kde kdo, kde který, kde jaký, co to* znamenají tolik co: každý, všecek:

Ví o tom kde kdo. Kde který žebrák přišel. Již jsem pozobchodil kde který chodníček. Kočka vychytá kde jakou myš. Co Čech, to hudebník. Co chleba, to v něm, co šatů, to na něm.

361 11. *Kdo ten, co to* znamená druhdy tolik co: přece někdo, přece něco:

Pomůže ti kdo ten (= přece někdo se najde, kdo ti pomůže). Vyděláš si co to (= byť ne mnoho, přece něco). Co dáš, to dáš (= dej co dej).

12. *Jaký taký, jak tak* znamená tolik co „přece nějaký“, „přece nějak“: 362

Jaké také potěšení jsme měli. Jak tak se porovnali.

13. *Kdo, co, který* pozbývajíce přízvuku nabývají vý- 363
znamu náměstky neurčité, ve kteréžto příčině nikdy nemohou býti u větě na místě prvém:

Zbloudil-li kdo v čem, jiní ho upamatovali. Bůh ví, kdy komu čeho třeba. Když komu co lidé učiní. Brali na potkání, když který co vynesl. Ach pomoz, jak kdo může. Nevěděli kdo by s kým byl. Neberte, což jest komu obec dala.

14. K substantivní náměstce *jiný* leckdy přistu- 364
puje substantivum přístavkou:

Žižka země bránil proti všem nepřátelům domácím a jiným cizozemcům. V sobotu mučili žida a několik jiných křesťanův. Životové jich jsou jako jiných psův. Budou jako jiná němá tvář bez rozumu.

B. O slovese.

Hlava VIII. O rodech slovesních.

I. O rodě činném.

1. **Rodem činným** (aktivem) označuje se prostě činnosť 365
od podmětu přímo vycházející.

2. Mnohá slovesa činná mají vedle (obyčejného) významu 366
přechodného zhusta význam nepřechodný:

Kníže, hrob tvůj nedospěl jest, kaž jej dospěti (Pass. 180). I táhli jsou Moravané za svým králem. Uhři vtrhli do Moravy. Hnal na nepřítele. Vyrazil na nepřítele. Přitrhli k městu. Již skonal. Zima udeřila. Strach udeřil u vše u Polany.

3. Slovesa nepřechodná složena byvše s předložkami stá- 367
vají se přechodnými:

Zaskočili celé vojsko. Obcházeli město. Celou zimu přeležel (v. §. 47 d).

II. O rodě středním.

368 1. **Rodem středním** (mediem), jenž se vyjadřuje rodem činným s náměstkami zvratnými *se, sobě, si,* značí se činnosť od podmětu přímo vycházející, ale jeho zároveň se týkající.

2. Některá slovesa nevyskytují se v řeči jinak nežli jakožto střední (zvratná), jako: báti se, styděti se, dívati se, modliti se, blyštěti se, všímati si, vypůjčiti si (šp. *se*), naříkati si a m. j.

3. Jiná slovesa jsou činná i střední: bráním — bráním se, obracuji — obracuji se, beru — beru se (do dalekých zemí), nosím — nosím se (pěkně se nosí = šatí), chystám — chystám se a p.

4. Mnohá slovesa složena byvše s předložkami *na, do, u, roz* středními se stávají: naposlouchati se, napatřiti se, navoněti se, dokřičeti se, dováleti se, uběhati se, rozběhnouti se, a j.

Pozn. Slovesa *otázati* a *vyhýbati* užívá se se zvratnou náměstkou i bez ní, *spoléhati* z pravidla bez náměstky zvratné.

O rodě trpném.

369 **Rod trpný** (passivum) značí činnosť, kterou podmět na sobě trpí; v našem jazyce vyjadřuje se spůsobem rozličným, a to:

1. příčestím trpným spojeným s pomocným slovesem *býti* a *bývati,* kteréhožto spojení tyto jsou hlavní tvary:

a) pomocné přítomné **jsem** s příčestím trvacím (ctěn jsem) označuje

α) děj ve přítomnosti trvající:

Jsem spokojen, když milován jsem od lidí dobrých.

Pozn. Ve příčině této rodu trpného zřídka se užívá, obyčejně nahrazuje se rodem středním: Kázáním slova božího rozum se osvěcuje, žádosť spravuje, zatvrzení v zlosti se ruší, hřích se pudí, a boží milosť se v člověku plodí.

β) děj v minulosti trvající:

Čtyřicet a šest let dělán jest chrám tento. Když jest na mne žalováno, nezapřel jsem jména tvého.

b) pomocné přítomné **bývám** s příčestím končicím nebo trvacím (poctěn bývám, ctěn bývám) značí děj ve přítomnosti opětovaný:

Každý strom po ovoci svém poznán bývá. Bohatý ctěn bývá pro zboží.

c) pomocné přítomné **jsem** s příčestím končicím (poctěn jsem) značí

α) stav přítomný vzešlý z děje dokonaného:

Ženo, sproštěna jsi nemoci své (= prosta jsi). I vlasové hlavy vaší všickni sečteni jsou. Čím srdce jest přeplněno, tím ústa přetékají.

β) děj v minulosti dokonaný:

Tu přišli, a ihned jsou ode všech lidí jati. Ukřižován, umřel, pohřben jest.

d) pomocné minulé **byl jsem** s příčestím trvacím (byl jsem ctěn) značí děj v minulosti trvající:

On učil ve školách jejich a slaven byl ode všech. I přistupovali, a byli uzdravováni.

e) pomocné minulé **byl jsem** s příčestím končičím (byl jsem poctěn) značí

α) stav minulý vzešlý z děje dokonaného:

Ta města ohrazena byla zdmi vysokými. Všech oči byly obráceny naň.

β) děj v minulosti dokonaný (srov. c. β):

Nevěděl, že zálohy udělány byly jemu pozadu města.

e) pomocné minulé **býval jsem** s příčestím končicím nebo trvacím (býval jsem poctěn, býval jsem ctěn) označuje děj v minulosti opětovaný:

K tobě volávali otcové naši a nebývali zahanbeni. A což na nich prosíval, na tom uslyšán býval. V Indii za krále volen býval, kdo nejrychleji běžeti mohl. Jakž jste bývali vedeni, tak jste chodili.

Pozn. V minulém čase pomocné sloveso třetí osoby (jest, byl) často se vypouštívá: Skrze Mojžíše písmo dáno. Pozve-li se osel na svatbu, aneb vody třeba, aneb dříví nenanošeno. Ač vyšel z bláta, povýšen za preláta. Ta myška už lapena, se kterou kočka pohrává. Stud prodán, život zmrhán. Zle dobyto, zle odbyto. Co praveno, to řečeno; a co zapsáno pérem, toho nevyvrátíš sochorem.

f) pomocné budoucí s příčestím trvacím nebo končicím (budu ctěn, budu poctěn) značí děj v budoucnosti trvající nebo dokonaný:

Bude-li to činěno, rozmnoží Bůh úrody vaše. Vzděláno bude místo pánu.

370 2. zhusta rodem středním, zvláště ve 3. osobě o podmětě neurčitém:

Kdo se po sobě nepoznává, poznává se po spolku. Líbezněji se chvála z cizích úst slýchá, než z vlastních. Dobré se pomní dlouho, a zlé ještě déle. Kde se dobře vodí, tam se rádo chodí. Jak se do lesa volá, tak se z lesa ozývá. Napřed se mlátí, potom se platí. Jinak se pluje po moři, a jinak po řekách. O tom se mnoho píše.

371 3. pomocí sloves *dáti se, lze, jest:*

Dosti jsme se mámiti dali. Nebylo lze poznati, kudy utíkali. Viděti (jest), že jest člověk dobrý.

372 4. pomocí substantiv pojem slovesní obsahujících se slovesy *býti* (v lásce, v nenávisti, v potupě), *míti* (škodu, soud), *bráti* (odplatu, ujmu, škodu, porážku), *přicházeti* (k úrazu, pádu, k obnovení), *trpěti* (křivdu, nevávisť).

373 5. slovesy činnými nepřechodnými (smyslu trpného):

Tělo sv. Klimenta hřbí v Římě (pohřbeno jest). Tělo na kříži pnělo (pověšeno bylo). Rána zacelela. Na orlím hnízdě i sova zorlí. Když se vrána zjestřabí, hleďte se ptáci. Jetelinko drobná, co's tak odrobněla. Ihned opitomějí zvířata. Čeho se jen Midas dotekl, te vše ozlatělo*).

374 Rodu trpného schopna jsou slovesa přechodná; slovesa nepřechodná mívají v rodě trpném z pravidla vazbu neosobní, ač i vazba osobní není neobyčejna:

Ni semo, ni tamo ustoupeno, i váleno zde i váleno tamo (Výb. I. 16). Na tom soudě má dvě neděle ustavičně seděno býti (Všhr. 3). Po válkách Táborských jest toho přestáno (Tov. 121). Lži má se varováno býti (Ctib. Hád. 29). Tandariáš jede v to město, kde ho čekáno (Star. Skl. IV. 60).

---

*) Mimo to pamatovati jest, že náš jazyk rodu trpného příliš nemiluje, pročež staří překládajíce z latiny mnohé věty trpné rodem činným vyložili. (Srov. Listy fil. III. 215., a Čelakovského „Čtení“ str. 357).

Odloženo té pře (Žer. Záp. II. 25). Budeť se jemu posmíváno (Štít. Nauč) Rozum k tomu vede, aby při té věci bylo se zvykem zpravováno. Zlá náděje, by ze zlého bylo děkováno (Štít. Nauč. 268). Musí na tom přestáno býti (Blah. Gram. 177).

Ta slova nemají býti užívána (Blah. Gram. 172). Ptán jsem byl na rozličné věci (Bart. 25). Oba dva na jednostejné věci byli vyptáváni (Blah. 41). Slušnosť a spůsobnosť šetřena má býti pilněji (Blah. Gram. 96). Rozdíl ten šetřín býti musí (ib. 212). Dočkáni nepřátelé (Anth. II. 206). Hlas ten prorocký od nepřátel jest posmíván (Žal. 132). Abych od utrhačův klevetných utrhán nebyl (Ctib. Hád. 2). Nechci pohrdán býti (Všhr. XX.). Budeš vyvaděna (Suš. Pís. 293).

Taktéž v trpných větách záporných bývá vazba neosobní i osobní: Žádného díla nebude děláno v těch dnech. Utonul, a víc potom nenalezen (Pass. 213).

Hlava IX. O časích slovesních.

Jazyk náš má toliko tři časy: přítomný (praesens), 375
minulý (praeteritum) a budoucí (futurum), avšak svými vidy slovesními prostými i složenými jakosť a povahu děje tak přesně a tak rozmanitě vypodobiti a odstíniti dovede, že se mu v tom žádný jazyk nevyrovná. Třeba tudíž při každém tvaru časovém bedlivě šetřiti, jaký děj označen býti má, (zda okamžitý, končicí, či trvací, opětovací, opakovací) a dle toho voliti příslušné vidy slovesní.

I. O čase přítomném.

1. Přítomným nazýváme, co se buď v době, ve které 376
mluvíme, před očima našima právě děje, aneb co se vůbec pravidelně přihází aneb koná, byť i v době, ve které mluvíme, děj takový před očima našima se nevyvíjel. Tudíž slovesa skonalá (okamžitá i končicí) přítomného děje z pravidla označovati nemohou, a čas jejich přítomný označuje děj do budoucna posunutý. Užívá se tedy o ději přítomném z pravidla sloves trvacích, opětovacích a opakovacích:

Bratr z lesa domů jede, javorové dřevo veze. Mrvu z cizího oka vytahuješ, a ve svém břevna nevidíš. Všudybude, kam s tímto pospícháš? Do světa ho vedu. Vidíš-li, jak se tu z té tmavé brány cosi čmýrá a sem leze? Každý pták miluje své hnízdo. Dle šatů vítají, dle rozumu provázejí. Peníze jedněm panují, druhým slouží. Co v srdci vře, v ústech kypí. Kdo neseje, ten

nevěje. Bůh nedává všechno jednomu člověku. Ctnosť neléhá na peci. Pěkné slovo železná vrata otvírá. Kdo vysoko létá, nízko sedá. Když ptáčka lapají, pěkně mu zpívají. Tiché vody břehy podrývají. Kdo s Bohem počínává, ten všeho dokonává. Na úrok Pánubohu dává, kdo se nad chudým smilovává. Od mlčení hlava nebolívá. Výhra a prohra na jedněch saních jezdívají.

377 2. Praesentem sloves trvacích vytýká se zhusta rozvíjení děje proti jeho ukončení:

Kdo stín lapá, prázdnou hrsť mívá. Bos chodívá, komu celá ves boty kupuje. Dcerka má skonává. Z těch peněz jsem ho upomínal, i byl mi odložil až do Benátek, a tak mi je podnes oplacuje.

Sem sluší tak řečené praesens **snahové** (de conatu), jímž se vytýká snaha vykonati děj:

Prodává chléb a kupuje si nůž. A polovici statku svého dávám chudým, a oklamal-li jsem v čem koho, navracuji to čtvernásob. Přiblížil se ten, jenž mne zrazuje.

378 3. Praesentem sloves trvacích značívá se děj budoucí, aby se naznačila jistota, že děj se uskuteční; co jistě se stane, to již jako jest:

Než já již do Moravy jedu, ač vůle boží bude. A tak budeš-li činiti, blažen jsi. Dostaneš-li se v ruce jeho, musíš umříti.

379 4. Praesentem sloves trvacích i skonalých značívá se děj minulý, za větší živostí do přítomnosti položený čili zpřítomněný — **praesens historické** (vypravovací):

A tu přeleževše noc, ihned ráno po mšech k městu útokem ženou ten celý den; tu se zdí střílejí kamením a z pušek tepou s obou stran velmi silně; a když bude večer, odstoupí od útoku. A v sobotu ráno začali mezi sebou rokovati; jedni rokují a druzí do města lezou. A tak vpadnouce v město ztepou lidu na několiko set (Let. 50). — A když přišla noc, Žižka vytepe se a jede na Kolín (Let. 49). — Pozoruji také a slyším je rozličnými jazyky k sobě mluviti.*)

Pozn. Na označenou děje rychle nastupujícího užívá se druhdy pouhých kmenů slovesních: Tu on dareba chmat kámen a bác do okna, a tabule břink. Ale já skok na nohy, chyt hůl a roch ho za týlo. Tak: fuk ven, lap ho, žduch ho, prask bičem, šmik nožem, žbluňk do vody a p.

---

*) Ve starší řeči minulý děj často vyjadřuje se časem budoucím: Jak se zaň Bohu pomodlil, tak ihned sv. Efren řeckým jazykem mluviti bude (Pass. 164). — A když se sběhnou, bude boj náramně lítý (Troj. 202). — Tak ti, kdož utéci chtěli z ohně, budou zbiti všichni (Let. 20). — A pán uslyšev to od posla, bude jemu protivno, bude řieci: Coť mi je to rozkázal (Štít. Nauč. 308).

5. Praesentem sloves skonalých značívá se jednodobý děj obecný, do kterékoli doby časové, tedy i do přítomnosti padající. Praesens toto vyskýtá se v průpovědech o pravdách obecně platných (*praesens gnómické, průpovědné*), často vedle praesentu sloves trvacích: 380

Jednomu slunce svítí, a druhému ani měsíc nezašeří. Sokol na jednom místě nesedí, ale kde ptáka zhlídne, tam letí. Kdo sám cti nemá, jinému jí nedá. Kdo se blátem umývá, zamaže se. Dobrý i po suché kůrce tyje, a zlý ani masa nezažije. Čas raní, čas hojí. Jedna ovce prašivá celé stádo nakazí. Struna příliš natažená praskne.

II. O čase minulém.

1. Praeteritem sloves trvacích a opětovacích označuje se děj v minulosti se vyvíjející: *kupoval, topil se, přicházel;* praeteritem sloves skonalých děj v minulosti dovršený, nehledě k jeho vyvíjení: *koupil, utopil se, přišel.* 381

Potom pomalu vítr ulevoval, až dokonce utichl. Led se lámal a hned tu noc všecek sešel. Pohanstvo pomalu mizelo, ačkoli dokonce nezmizelo. Někteří tak zděšeni byli, že omdleli. Vítězství sem tam se nachylovalo. Tu jeden ubrus prostíral, druhý talíře rozkládal, jiný vodu k umývání rukou připravoval, jiný krmě rozděloval. Když slunce vycházelo, viděli jsme ostrov Rodýz. Rána hromu zaduněla; uhodilo vedle sluje, až v základech zem se třásla, obrovský dub, nade slují, jenž své větve rozprostíral, hořel jako jasná svíce, blesk si z něho třísky strouhal, sjel po hladkém kmeni dolů, smek' se v skálu jedním skokem, balvan roztřísk' v čtyři kusy, s rachotem jež valily se v sluj.

2. Praeterita sloves trvacích a opětovacích užíváme, když dle děje nějakého spolu osobu, od kteréž vycházel, posuzujeme. Malého dítěte, novou jeho hračku prohlížejíce, netážeme se, „kdo ti to kupoval?“, nýbrž, „kdo ti to koupil?“ — Ovšem pak se ptáme „kdo to kupoval“, když se nám něco draho neb lacino, vhodně neb nevhodně koupeno býti vidí, a když si tak spolu úsudek o spůsobu koupě a o tom, kdo koupil, buď právě činíme nebo již jsme učinili. Tak i pravíme: „kdo to stavěl, kdo ti dával sůl (t. odvažoval), kdo psal ten list, kdo mne volal?“ Po tom kdo hodiny natahováním pokazil, neptáme se nikdy slovy: „kdo ty hodiny natáhl?, nýbrž 382

„natahoval“. Taktéž, jestliže při zamykání neb otvírání čeho pominuto, říkáme: „kdo zamykal? kdo otvíral?“

Týchž tvarův užívá se často ve větách záporných, když podmět výsledku děje dočekati se nemohl anebo původství jeho od sebe odmítá:

Viděl jsem, že ani to již nepomáhalo. Když dlouho nepřicházel, odešli jsme. Mnozí vycházejíce nenavracovali se. Já jsem vás nevolal, nepobízel.

383 3. Praeteritem sloves trvacích a opětovacích značívá se děj, jejž podmět uskutečniti se snažil, proti jeho výsledku (praeteritum **snahové**, de conatu):

Král zámku dobýval, ale nedobyl. Pražané poddávali se, ale král neráčil toho přijíti. Nemohli dvoru zapáliti, ač zapalovali onde a onde. Již odcházel, ale zdrželi jsme ho ještě.

384 4. Praeteritem sloves opakovacích označuje se děj minulý v různých od sebe oddělených dobách opakovaný, jmenovitě, když se propovídá, že děj ve přítomnosti mluvícího již přestal:

V tom ponebí jsme jídávali, obědvávali i večeřívali. Vždycky lidé plakávali, když byla zmínka o tom. Hněvsa na každý rok jednoho času za čtyři neděle se zblázňoval. Což je ta stezička úzka, kterou jsem chodívával. Těmi děrami někdy voda tékávala, ale na ten čas nebylo tu žádné vody. Býval volem, a nyní nechce ostati ani koněm. Jindy okolo bot chodíval, a nyní neví, jak v nich si vyšlapovati.

385 5. Praeteritum sloves skonalých i neskonalých přibírá k sobě druhdy příčestí minulé slovesa *býti* na označenou děje uplynulého dříve jiného děje minulého:

Když se byl zatvrdil Farao a nechtěl nás propustiti, pobil Hospodin všecko prvorozené v zemi Egyptské. I padl Saul na zemi, neb se byl ulekl náramně slov Samuelových. Ještě pak nebyl vyšel do půl síně, když se k němu stalo slovo toto. To všecko tak se stalo, jakž on byl prorokoval. A aj hvězda, kterouž byli viděli na východě slunce, předcházela je.

III. O čase budoucím.

386 1. Futurem sloves neskonalých označujeme děj v budoucnosti trvající, opětovaný neb opakovaný; futurem sloves skonalých (dle tvaru praesentem) děj v budoucnosti nastupující, jednodobý:

Kdo nás bude spravovati a opatrovati? A tam budu přicházeti k tobě a s tebou mluviti všecko, což bych poroučeti chtěl. A hned po soužení těch dnů slunce se zatmí, a měsíc nedá světla svého a hvězdy budou padati s nebe a moci nebeské budou se pohybovati.

2. Futurem označujeme děj obecný, který nastoupiti může ve kterékoliv době (srovn. §. 380): 387

Dobrať jest bázeň, dokud nebude velika příliš. Nešlechetnosť, ač bude za chvíli vzácna, však bývá brzy zapomenuta. Neřesť je, když kdo ku svým nemá lásky, že bude jemu těžko pro ně pracovati. Dokud jde měsíc po slunci, dotud roste ve svém světle; ale jak počne před sluncem jíti, tak bude světla jeho ubývati. Pýcha bývá, když kdo váží se v čem vysoko ve svém srdci nad míru pravdy, a bude jiné proti sobě vážiti lehce nebo tupiti v čem kolivěk. Kdež spravedlnosti nebude, tuť pokoj ostati nechce. Kdo je lačen, hledá co by snědl, a nalezna utěšen bude. Závistivý radovati se bude zlému bližního a želeti dobrého jeho.

3. Futurem sloves skonalých označujeme, že podmět s to jest anebo není, aby děj nějaký vykonal: 388

Kdo jest širokých plecí, mnoho unese. Moře neunese, co rozum zamyslí. Za hodinu míli ujede. Koně uzdou udržíš. Za pohody i baba loď uřídí. Kdo zubů nemá, kůrky neuhryze. Kdo neumí jezditi, na koni neobsedí. Starého vrabce plevami neošidíš. Komu Pánbůh nedal, kovář neukuje.

4. Futurem ve větách tázacích označujeme druhdy způsob rozvažovací (lat. conj. deliberativus): 389

Mistře dobrý, co učiním, abych života věčného dědičně obdržel? (= co učiniti mám). Což pak učiním s Ježíšem? Sluší-li daň dávati císaři? Dáme-liž čili nedáme?

Hojnosť tvarů časových v češtině. 390

Abychom poznali, jak přerozmanitě jazyk náš označovati může různé doby časové a jakosť děje, pozorujme alespoň dvě slovesa v jich rozmanitých videch prostých i předložkových.

Sloveso psáti v těchto obměnách vyskytovati se může:

a) v čase přítomném: píši, dopisuji, psávám, rozepisuji se.

b) v budoucím: budu psáti, dopisovati, psávati; napíši, dopíši, rozpíši se, rozpíši a nedopíši, popíši si trochu, vše zdopisuji.

c) v minulém: psal, dopisoval, psával, napsal, dopsal jsem, rozpisoval a rozepsal jsem to, rozepsal a nedopsal jsem to, popsal jsem si, zdopisoval jsem vše.

Od slovesa hřměti můžeme tvořiti: hřmí, hřímá, hřmívá, hřímává, pohřmívá, pohřimuje, zahřmívá, rozehřmívá nebo rozehřimuje se, dohřmívá; — bude hřmíti, hřímati, hřmívati, hřímávati, pohřmívati, pohřimovati, zahřmívati, rozehřmívati nebo rozehřimovati se, dohřmívati, — zahřmí, zahřímá, pohřmí, rozehřmí nebo rozehřímá se, dohřmí, dohřímá (nahřmí se, nahřímá se, vyhřmí, vyhřímá se), odehřmí; — a tak i v čase minulém.

Hlava X. O spůsobech slovesních.

I. O indikativě.

391 **Indikativ** jest spůsob skutečnosti kladené (ať pravdivé nebo nepravdivé).

II. O kondicionale.

392 **Kondicional** označuje děj neskutečný aneb takový, který by po přání našem nastoupiti měl, který by za jistých podmínek nastoupil.

Pozn. Kterak se indikativu a kondicionalu ve větách hlavních i vedlejších užívá, o tom na svých místech.

III. O imperativě.

393 **Imperativ** slovanský původem svým jest vlastně optativ (spůsob žádací), odkudž jde, že se ho užívá i o první osobě: Dělej já co dělej, všem se nezachovám. Pravdu sobě buďme, spolu dobři buďme.

394 I. Imperativ kladný značí příkaz (mírný i přísný, dle povahy tonu) — **imperativ přikazovací** (iussivus).

Přikazujíce žádáme, buď aby děj ve svém dovršení nastoupil (imperativ sloves skonalých), buď aby děj trval, se opětoval (imperativ sloves trvacích, opětovacích a opakovacích): Zaveď to dítě k matce. Veď to dítě, aby neupadlo. Voď to dítě po světnici, povoď to dítě po zahradě. Vodívej to dítě na čerstvý vzduch.

395 II. Imperativ záporný značí zákaz — **imperativ zakazovací** (prohibitivus).

Zakazujíce žádáme tolikéž, buď aby děj ve svém dovršení nenastupoval (prohibitiv sloves skonalých),

buď aby děj, který před očima našima trvá nebo se opětuje, přestal (prohibitiv sloves trvacích, opětovacích a opakovacích): Nezaveď toho dítěte někam daleko! Neveď toho dítěte, nech jde samo. Již toho dítěte nevoď, unavilo by se. Nevodívej toho dítěte za rosy do zahrady.

Tu však pamatovati sluší, že prohibitivu sloves 396
skonalých jen tehdy užíváme, když koho čeho vystříháme, varujeme, neboť jen v tom případě žádáme, aby děj ve svém dovršení nenastupoval. Tak říkáme: „Nebodni se, neusekni si prstu, neuřež se“, když kdo neopatrně s něčím ostrým zachází; nezasedni mi, neshoď zrcadla, nerozbij okna, nezapomeň své řeči“.

Sice zakazujíce žádáme, aby děj vůbec nenastu- 397
poval (nehledíce k jeho dovršení), pročež volíme slovesa trvací (vzhledem ku slovesům skonalým opětovací):

Nepouštěj se bez vesla na moře. Do řídkého bláta kamenem neházej. Kde dva mluví, tam třetí nepřistupuj. Chudý s bohatým nehoduj, moudrý s bláznivým nežertuj.

Při slovesech **ruchu** šetřiti jest rozdílu mezi pro- 398
hibitivem sloves trvacích a prohibitivem sloves opětovacích. Prohibitivem sloves trvacích žádáme, aby děj před našima očima se rozvíjející přestal: „Nejeď tak rychle“ kážeme tomu, kdo právě rychle jede, „neběž“, kdo běží, „neveď, nevez ho, nech jde“, když právě kdo koho vede, veze. Žádajíce však, aby děj nenastupoval, užíváme sloves opětovacích: Nejezdi, neběhej, nelítej, nevoď, nehoň, nevoz, nenos, nechoď.

Pozn. Důležitého rozdílu tohoto šetřiti jest též ve větách rozkazovacích a zakazovacích a při infinitivě: Přines mu vody, nenos mu vody; kázal mi, abych mu přinesl vody; zapověděl mi, abych mu nenosil vody. (V. §. 493). — Kázal jim přijíti, přinésti, přivésti, ale zakázal (nedal, zabránil) jim choditi, nositi, voditi.

Za větší důtklivostí příkazu přičiňují se částice vybízecí (v. 399
§. 449). Nů vstaňte již. Nuže začněme. No vypravuj.

Imperativ se druhdy vypouštívá (výpustka impe- 400
rativu):

Kdo do tebe kamenem, ty do něho chlebem. Na ptáky lepem, ne cepem. Po vojně kopím v trní. S každým pěkně, s nemnohými důvěrně. Chvála Bohu.

401 III. Imperativ vyjadřuje se též rozličnými spůsoby jinými:

1. Časem budoucím:

Milovati budete nepřátely své. Rovně budeš souditi velikého i malého. Budeš slova má často opětovati synům svým a mluviti o nich. Cožkoli já přikazuji vám, ostříhati budete, činíce to nepřidáte k tomu, aniž co z toho ujmete. Nepromluvíš proti bližnímu svému křivého svědectví. Čím se bude moci prodleti, zanecháš, ostatní opatříš. A již teď, milý Hospodine, sluhu svého necháš v pokoji. Nepokradeš!

2. Indikativem se slovci ať, nech, nechať:

Ať nekraluje hřích ve vašem těle. Kdo zlé strojí, nech se zlého bojí. Nechať nejsem oslyšán. Ať neupadneš.

3. Větou tázací:

Proč mi to děláš? Co se ho bojíš? No nejdete (neposýláte) si pro ty knihy?

4. Infinitivem se slovesy *ráčiti, chtíti:*

Račte se sestoupiti. Neračte na mne zapomenouti. Nechtěj záviděti těm, kteří páší nepravosť.*)

Hlava XI. O jmenných tvarech slovesních.

I. O infinitivě.

402 Dle toho, jakou platnosť infinitiv má u větě, rozeznáváme několikery spůsoby infinitivu, a to:

1. **infinitiv podmětový**

a) při slovese *býti* na označenou možnosti, povinnosti, nutnosti:

Bylo všecko viděti i slyšeti. Ty stupně ještě dobře znáti. Almužny jest dávati, ale dětí neochuzovati. Pravdouť jest do nebe přijíti. V prvním jest věku cvičiti paměť. Jest se obávati, aby něco horšího nepovstalo. Bylo by toho zkusiti. Bylo by tam jíti. Je vám býti tu nebo tam. Je z mrtvých vstáti všem. Nic dobrého neslyšeti, kam mi se jest poděti? Jak mi učiniti tomu?

---

*) Strč. Neroď (= nechtěj) nám toho zlým vzpomínati.

Pozn. 1. K infinitivu nutnosti nyní velmi často chybně se přičiňuje sloveso museti, k infinitivu možnosti zbytečně sloveso lze: Všichni lidé musejí umříti (m. všem lidem jest umříti). Z toho lze poznati (m. z toho poznati).

Pozn. 2. Vazba tato jest neosobna. Spatny jsou tedy věty: Hora jest viděti (m. horu jest viděti), vojáci jsou viděti (m. vojáky jest viděti).

b) při mnohých slovesech a výrazech neosobních:

Po práci milo odpočinouti. Však až teskno mezi nimi se motati. Pěkná věc jest pěknou míti bibliothéku. Netřeba než zapřáhnouti a jeti. Nebeské věci spatřovati a svého jazyka neuměti hanba jest. Nevidí mi se všecko vyčítati. Nezdálo se pánům od toho pustiti. V tom mi se pohleděti udá.

2. infinitiv přísudkový: 403

To jest Bohu sloužiti, svůj stav neb úřad vésti ke cti boží. Tlachati není cepem máchati. Stromy jsou jenom kvésti (= pokvetou co neviděti).

3. infinitiv předmětný: 404

Na koních jezditi zvyká. Někdy dvakráte za noc nestěžoval sobě vstáti s lože. Uložil jsem mlčeti. Řekové slíbili to učiniti. Diomedes přísahal pokoj zachovati. Umříti se nebojím. Nastojte! česky mluviti se hanbí. Pospěš jíti do Jerusalema. Dalo se pršeti. Nedbali plniti slibu. Ani zlému větru na sebe vanouti nedal. Do své nejdelší smrti na nic podobného navésti se nedám. Žádnému nebylo bráněno k nim jíti. Žádnému se nehájí poslouchati. Nech vše jíti svou cestou. Jisti jsme dosti nalezli, ale píti nic.

Pozn. 1. Při slovesech dáti, kázati, museti, strojiti se, chystati se, chtíti vypouštívá se předmětný infinitiv sloves ruchu: Češi Uhrům do země nedali. Kážeš-li mně pro kvasnice, hupky běžím pro ně. Potom dál už musil Jiřík pěšky. Sestra chystá se do města. Kdo chce kam, pomozme mu tam.

Pozn. 2. *Dáti* s infinitivem znamená spůsobiti, aby se co stalo; *nedati,* překážeti, odpor činiti; *nechati,* nepřekážeti. Špatny jsou tedy vazby: Nechal si ušiti boty (m. dal). Nenechal ho k sobě přistoupiti (m. nedal mu). Veliký strom nenechá se ohnouti (m. nedá se). Nedá se mysliti, pověděti (m. nelze).

Pozn. 3. K infinitivu na slovese *míti* závislému často zbytečně a chybně přičiňuje se **co** vedle jiného akkusativu: Co zde má mezi námi *co* dělati? Měli mnoho *co* vypravovati. S tím nemám nic *co* činiti. Pán se mnou nic neměl *co* činiti.

Pozn. 4. Chybně a zbytečně užívá se slovesa *zůstati* s infinitivem za příkladem vazeb německých: Zůstaň státi, seděti (= stůj, seď). Vojsko zůstalo státi před městem (= stanulo, zastavilo se). Hodiny zůstaly státi (= zastavily se, došly). Zůstali vězeti v blátě (= uvázli, uvízli). Zůstal viseti na haluzi (= uvisnul). — Taktéž naučil jsem se ho znáti v Praze (= poznal jsem ho).

405 4. **infinitiv vztahový** na označenou vztahu čili rozsahu vlastnosti nebo činnosti nějaké. Infinitivem tímto určují se:

b) jména přídavná, zvláště snadnosti a libosti *):

Oheň dobrý jest se zhříti. V tom sklepě jest voda dobrá píti. Dobrým mila by byla pravda slyšeti i od oslice. Přesladké jest jho Páně, břímě jeho přelehké nésti. Moudrá slova jsou bláznům slyšeti protivna. Což je ta cesta tvrda orati!

Pozn. Za tyto vazby osobní nastoupiti mohou vazby neosobní: Dobrým milo by bylo pravdu slyšeti atd.

b) jména podstatná:

Zda nevíš, že mám moc ukřižovati tě? Žádosť má vždy slovo boží slyšeti. Měl svobodu k nim vcházeti. Mám obyčej ráno vstávati. Bohatství jejich jest míti množství koňův a velbloudův.

406 5. **infinitiv dosahový** na označenou dosahu čili míry, po kterou až platnosť má vlastnosť nějaká, při adjektivech *hotov*, *hoden*, *pilen*, *nedbanliv*, *mocen* a p.:

Za česť a slávu hotov buď dáti i hlavu. Nejsou hodni na zemi nikdež trpeni býti. Kolíne, Kolíne, nejsi hoden státi. Pilni byli tělo boží přijímati. Byl nedbanliv káti se hříchův. Mocen jest můj Hospodin od tebe mě sprostiti.

Pozn. Sem též počísti jest infinitivy tak řečené absolutní (samostatné), jež vyjadřují míru, pokud má platnosť výrok činěný: Pověděti všecko zprosta, jeden člověk živ neostal. Ale pravdu říci, nic horšího se nestalo. Jest nám tu zima pod okny státi. Přijde co neviděti.

407 6. **infinitiv účelný** na označenou účelu nebo cíle činnosti nějaké:

Otec dal syna sloužiti. Dali cizince na půdu ležeti. Zanesl jsem si boty podraziti. Tovaryš do Prahy šel, ale zůstal dělati v Brně. Mnoho ovoce zůstalo sbírati. Král nechtěl jiného ke stolu sloužiti, než jeho. Složili jsme seno v kopky, ale nemáme slámy přikryti je. Nemáte čerstvé vody napiti se? Zhnilý klát nehodí se ani do kamen dáti. Prádlo jest ještě váleti.

Pozn. Na otázku čemu (nač) jest to? odpovídá se z pravidla infinitivem účelným: jísti, píti, obilí cíditi atd.

408 7. **infinitiv způsobový**, kterýž nastupuje:

a) za kondicional ve větách vztažných a tázacích při slovesech *býti, míti, věděti:*

---

*) v latině supinum v **u** neb **ad** s gerundiem.

Ještě jest vám kdo pomoci. Tu se bylo čemu dívati. Bylo se čemu zasmáti. Snadno jest si vybírati, když jest v čem. Nelibě jsem ten neřád nesl, ale nebyl kdo toho napraviti. Neměl mu kdo pro voděnku jíti. Není se čím bezpečiti. Ty chaty jsou tak těsny, že častokráte nebylo kde lůžka postaviti. Některé dělo bylo tak veliké, že sto volů jedno co táhnouti mělo. My jsme Pánubohu z čeho děkovati měli. Ne proto stvořil Bůh světa, aby měl kde býti. Bude míti s kým pracovati. Šla bych si stěžovat, nemám komu (si stěžovati). Nemáme se čím odměniti. Nemáme čím hrdi býti. Neměl zač koupiti. Voda neměla kudy odtékati. Nemám se já tady kdy baviti. Otec řekl synům, aby šli na službu, že jich nemá jak živiti. S kým se o to poraditi, nevěděl jsem. Rozmýšlel jsem, kterého poslechnouti.

Pozn. Chybně se tu za příslušná příslovce kladou substantiva: Nemám času (m. kdy), místa (m. kde), prostředků (m. zač) a p.

b) za kondicional přácí a rozvažovací:

Ó tenkrát já býti blesků pánem! Pravda jest, což tajiti? A co mluviti mnoho?

c) za imperativ:

Nevysazovati dětí na slunce! Nesvěřovati vesla těm, kteří na vodách nebývali.

8. **infinitiv zvolací:** 409

O přeohyzdná smělosti! z toho záviděti, z toho reptati, že Bůh pokorným svou milosť dává. Ó šeredné zlé! tajně druhému lstivým a zlostným srdcem utrhati. Ó nemoudrých! proto truchleti.

O shodě přísudkového jména infinitivního.

Má-li infinitiv při sobě **jméno přísudkové**, platnosť mají o shodě jeho pravidla tato: 410

1. substantivum a adjektivum zakončení určitého vyjadřuje se přísudkovým instrumentalem:

Nedej jiskře ohněm býti. Snadná věc býti štědrým z cizího. Bohatým býti pracno, ale sytým netěžko.

2. adjektiva zakončení neurčitého a participia vyjadřují se přísudkovým nominativem a dativem.

a) Nominativ přísudkového adjektiva i participia pojí se toliko s infinitivem *předmětným* při slovesech, jež vedle infinitivu nemají dativu osobního:

Lež nikdy nemůže dobra býti. V království otce mého bezpečně budou moci živi býti. Čeleď má věrna býti. Mnohým znám býti nehledej. Varuj se komu dlužen býti.

b) Dativ přísudkového adjektiva i participia místo má při všech jiných spůsobech infinitivu. Přísudkový dativ čísla jednotného rodu mužského jest dativem *všech rodův* a *obou čísel* (nesluší mi, vám, sestře, bratrům býti veselu):

Proč mi živu býti? Od nich nám pobitu býti. Všichni, jimžto bude spasenu býti, na pravici stanou. Křesťanům sluší býti pokornu. Libo jest dobrým a statečným vzácnu býti a milu. Zle jest úst svých nebyti mocnu. Není malá věc, od Boha na věky odloučenu býti. Uhlířovi není hanba černu býti. Radím vám opatrnu býti. Hektor kázal všem k boji býti hotovu. Dejme my jí živu býti. Duchem chudu býti, jest pokornu býti, nehrdu. Snažnosť přílišná, chtíti býti bohatu, oslepuje srdce lidská. Jestiť spravedlnosť býti prázdnu každého hříchu. Čtvrtá blaženosť jest, synem božím nazvánu býti.

O shodě jména předmětového na infinitivě závislého.

411 Sloveso řídicí a infinitiv splývají v jeden celek, pročež předmět závislý na infinitivě nespravuje se co do pádu infinitivem, nýbrž slovesem řídicím:

*Ne*ní bezpečno souditi takových věcí. *Ne*chceš pravdy pověděti. *Ne*rozpakujte se slova božího rozsévati. Dej mi vody píti. Slova božího kázati nepřestal. Svých hlav nestrachovali se pod meč podchýliti. Jal se toho spolku trhati. Budou mi příti drobtův sebrati. Pomohl mi toho na horu donésti. Bratr mocen jest svého statku dáti, komuž se jemu zdá. Dávno jsem žádostiv byl té noviny slyšeti. Ta se jest písmu ve své mladosti čísti naučila.

O vazbě akkusativu s infinitivem.

412 Úsudkové věty vedlejší, od částice *že* počínající, vynášejí se druhdy vazbou akkusativu s infinitivem, t. j. děj věty vedlejší, stávaje se přímo předmětem výroku věty hlavní, vyjadřuje se infinitivem, a podmět, který k ději infinitivem označenému přísluší, akkusativem. Jméno přísudkové při infinitivě *býti* vyjadřuje se instrumentalem.

Vazba akkusativu s infinitivem v obyčeji jest:

1. při slovesech viděti a slyšeti:

Vidím některé smáti se, výskati, ale vidím také jiné trápiti se, nespati, nejísti. Spatřil jsem řemeslníky dětinské hříčky dělati. Slyšel jsem tu některé z nich chlubiti se.

Pozn. Není-li akkusativ podmětný vyjádřen, mívá infinitiv do sebe význam trpný: Toho dne viděli jsme všelijaké kratochvíle od kejklířův provozovati. Slyšel jsem od některých ten způsob chváliti.

2. při slovesech myšlení a projevování:

a) při stejných v obou větách podmětech:

Nic nemajíce všecko se míti pravili. Ku statku právo míti se hlásí. Hlásal se býti krevním přítelem. Vinným zná se býti. S tu práci se býti znají. Císařovna křesťankou se býti vyznala.

b) při různých podmětech (z pravidla jen infinitiv *býti*):

Ukazovali nám kmen stromový, jejž pravili palmovým býti. Někteří plesali, pravíce tu božského cosi býti. Kým mne praví býti lidé?

II. O přechodnících.

Přechodníky co do tvaru náš jazyk má dva: 413

1. přechodník času přítomného: *veda, vedouc, vedouce; chodě, chodíc, chodíce.*

2. přechodník času minulého: *pustiv, pustivši, pustivše; pad, padši, padše.*

Vedle těchto tvarů neurčitých mají přechodníky též tvar určitý, vyzvukující v í pro všecky tři rody a obě čísla: vedoucí, chodící, pustivší.

Co do významu rozeznávati jest přechodník času přítomného sloves neskonalých (skákaje) a sloves skonalých (skoče). Hledíc tedy k syntaktické platnosti máme vlastně přechodníky *tři*:

1. **přechodník přítomný,** t. j. přechodník času přítomného sloves neskonalých, který označuje současnosť ku každému ději, ať přítomnému, ať minulému, ať budoucímu: Dělníci pracují zpívajíce (= pracují a zpívají). Dělníci pracovali zpívajíce (= pracovali a zpívali). Dělníci budou pracovati zpívajíce (= budou pracovati a zpívati).

2. **přechodník budoucí**, t. j. přechodník času přítomného sloves skonalých, jímž označujeme děj skonalý v budoucnosti dříve jiného děje budoucího: Padnouce na kolena budeme se modliti (= padneme na kolena a pak budeme se modliti).

3. **přechodník minulý**, t. j. přechodník času minulého z pravidla sloves skonalých, jímž označujeme děj skonalý v minulosti dříve jiného děje, nejčastěji též minulého, avšak i přítomného a budoucího: Vzdělav oltář, obětoval (= když vzdělal oltář, obětoval). Vzdělav oltář, obětuje (= když vzdělal oltář, obětuje). Vzdělav oltář, bude obětovati (= když vzdělal oltář, bude obětovati).

Pravidlem jest, že se přechodníku jen tehdy užívá, když podmět jeho a podmět věty hlavní jest jeden a týž.

414 Podle platnosti, jakou přechodníky mají u větě, rozeznáváme několikery spůsoby přechodníkův, a to:

1. **přechodník zpodstatněný** (substantivní) t. j. přechodník určitý, jenž jest buď podmětem buď předmětem věty aneb i jiné platnosti, jaké každé jiné substantivum u větě býti může:

Jiní okolo chodící prchali. Chtějícího snadno nutiti. Utíkajícímu jedna cesta, a honícímu sto. Plno bylo měřících a vážících. Žaloval to mimo jdoucím. S radujícími se radovati máme. Snáze jest nemíti neměvšímu, než pozbyvšímu.

Pozn. Přechodník tento má do sebe platnosť substantivní věty vztažné, v niž se druhdy rozvésti může: Jiní, kdož okolo chodili, prchali. Kdo chce, snadno jej nutiti. Snáze jest nemíti tomu, kdo neměl, než tomu, kdo pozbyl.

415 2. **přechodník přívlastkový**, t. j. přechodník určitý, jenž, maje do sebe platnosť jména přídavného, obsahuje přívlastkové určení svého jména:

Zatím se rozum zjevuje soud o věcech činící, vůle to neb ono sobě oblibující a po tom dychtící. Dal se v počítání prášku v slunci létajícího. Poveďme ho na hrad teď u prostřed stojící. Hromady uzříme lidí žebříky dělajících.

Pozn. Přechodník tento rozvésti se může v přívlastkovou větu vztažnou: Zatím se rozum zjevuje, jenž soud o věcech činí. Poveďme ho na hrad, jenž u prostřed stojí.

416 3. **přechodník přísudkový**. Přechodník tento, ve starší řeči hojný, nyní jen po skrovnu v obyčeji jest:

a) při slovese *býti*: Hoře mně i běda, že jsem to kdy věda (= že to vím). Lidé jsou svého užitku hledajíce a ke zlému hotovi. Žádný tehda nebyl tomu odpíraje (= neodpíral). Poslal ho do toho háje, kdežto Tandariáš byl čekaje. Nastanou časové nebezpeční a budou lidé sami se milujíce.

b) při slovesech *přestati, mníti, zdáti se, jeviti se, činiti se:* Neustane cestou hraje. Ten zisk, jenžto mní maje, odloží času čekaje. Kdež mníš všecku svou péči slože, chovej se tu vlka v ovčí kože (= mníš, že jsi složil). Licoměrnosť za náboženství mají, aby totiž Boha milující zdáli se. Zjevil se spasitel na kříži pně králi danskému. Sv. Jan toho se nevěda učinil. Nečiň se mněje, ale věda. Činil se nedbaje. Činil se neslyše. Činí se nevida, zatím má za ušima.

c) při slovesech: *viděti, spatřiti, nalézti:* Viděl dva člověky stojící vně chrámu. Alexandr, uzřev biskupa jdoucího proti sobě, rychle s koně skočil. Spatřím některé okolo nich stojící. Nalezl je spící.

Pozn. Přechodníky tyto nyní obyčejně rozvádějí se u věty *an, ana, ano:* Nalezl je, ani spí (v. §. 487, 1.).

4. **přechodník příslovečný** označuje čas, podmínku, přípustku, příčinu, spůsob. Která z těchto platností mu právě přísluší, poznává se ze spojitosti; někdy mívá tu i onu zároveň. 417

a) přechodník časový:

α) přechodník přítomný označuje děj současný s jiným dějem, ať přítomným, ať minulým, ať budoucím:

Kdo maje čas času čeká, tratí čas. Pracujíce jezte více. Vidě jámu v ni se nekoť. Vždycky bych plakala vstávajíc léhajíc. Hleď, bys dosahaje vína, nerozlil piva. Pastýřové pasouce svá stáda po lesích nalezli pramen horké vody.

Pozn. Přechodníky tyto rozvésti se mohou u věty časové: Když vidíš jámu... Pastýřové, když pásli....

β) přechodník budoucí označuje děj skonalý v budoucnosti dříve jiného děje budoucího. Jiný tento děj budoucí může označen býti: 418

1. indikativem času budoucího:

Jižtě blízko ten, jenžto přijda tě utěší. Poseďte tuto, a já odejda maličko pomodlím se. Padnouce na kolena modlitby konati budou.

2. imperativem:

Anania, vstana jdiž do té ulice, ježto slove pravá. Dada peníze uvaž se ve své dědictví. Vseda na můj kůň jediž do Prahy. Přistoupě před úředníky předlož, proč půhonu žádáš. Ráno procitě a Bohu za ochranu poděkuje, hned se na včerejší věci navrať.

3. kondicionalem:

Nechceť Bůh, by kdo ukradna dával. Počne mysliti, aby svět opustě přijal stav lidí bohobojných. Chceme míti, aby své hrady osadě a opatře k nám chvátal. Žádáme od tebe, aby vseda

na kůň k nám přijel. Boleslav povolav svých služebníkův, kázal jim, aby tělo bratra jeho vykopajíce a na vůz vložíce do Prahy nočně dovezli.

4. infinitivem, kterýž slovesem, na němž závisí, pošinut jest do budoucna:

Sv. Arnulfus chtěl místo sebe jiného biskupa ustavě na poušť jíti. Večer má každý pilný žák, vezma knížky své, přeběhnouti, co toho dne slyšel. Vyslyše ho a poznaje, že by vinen byl, mám ho na závazek vzíti. Umínil jsem hlubokosť písem opustě knihy tyto sepsati.

5. futurem a praesentem historickým a všeobecným:

Štěpař rozštípí tělo pláně až k jádru, a to učině vpustí tam roub hned za vláhy. Přistrojíce se v roucho nádherné, pižmem a balsamem se natrouce a namažíce, projíždějí se na malých oslích. Nejšťastnější jest ten člověk, který svět s očí spustě Boha se drží. Patriarcha vstana, maje v ruce rozsvícenou svíci jde do jeskyně božího hrobu.

Pozn. Přechodník tento rozvésti se může buď u větu časovou, buď, a to častěji souřadně spojiti s tím způsobem, jemuž jest podřízen: Jižtě blízko ten, jenžto, když (až) přijde, tě utěší. Ráno když procitneš a Bohu poděkuješ, na včerejší věci se navrať. Vstaň a jdi. Počne mysliti, aby svět opustil a přijal stav lidí bohobojných. Chtěl místo sebe ustaviti a na poušť jíti. Patriarcha vstane a jde do jeskyně.

419 γ) přechodník minulý označuje děj skonalý v minulosti dříve jiného děje nejčastěji též minulého, avšak i přítomného a budoucího:

Ten chudý v rouše se proměniv opět se vrátiv almužny poprosil. Šed ke dveřům i kleče na lavici sepiav ruce, a tu dobrou chvíli poklečev, vstav šel mezi ně. A šed ode mne, sčiniv ruce i sklopiv hlavu počal po světnici choditi. Král poradiv se se svými věrnými, sebrav vojsko veliké vtrhl do Polsky. Zděsivše se oni tak velikých věcí, požádali sobě tří dnů na rozmyšlenou. Čechové zemi ohledavše, že jest úrodna, znamenali. Stvořiv Bůh svět a zhotoviv v něm všecko, teprve člověka jakožto hospodáře v něj uvedl. Neokusiv hořkého, nejsi hoden sladkého. Slyševše vůbec o sedmeře svátosti, také poslyšte o každé zvlášť. Učiniv dobré, nelituj, učiniv zlé, vždy se strachuj. Nerozmluviv s hlavou, nechvátej rukama. Koupiv statek, kup také správce. Záhodno zajisté, by řečníci naši, sešedše se za potřebami tak pilnými, nehádali se o věci malicherné.

Pozn. Přechodník tento rozvésti se může u větu časovou: Ten chudý, když se byl v rouše proměnil a opět se navrátil, almužny poprosil. Dokud jsi neokusil hořkého, nejsi hoden sladkého.

b) přechodník podmínečný: 420

Nebývej soudcem, neuměje rozeznati pravdu a křivdu. Braň se žalobníku svému, nejsa vinen. Jest-li pak při kom co dobrého a zdárného, stín a domnění jest, přirovnáno jsouc k tomu, což by v pravdě býti mělo. Ďábel svázán jsa, nebude svazovati národů.

Pozn. Přechodník tento rozvésti se může v předvětí podmínečné: neumíš-li, nejsi-li, bude-li svázán.

c) přechodník připouštěcí: 421

Utéci moha neutekl. Jsa vladařem, nic sobě nenechal. Vida neviz, slyše neslyš. Vyšli jste jako k lotrovi s meči, s kyji jímat mne, na každý den mě v chrámě měvše. Sám se biskupem a kazatelem činil, nejsa k tomu povolán ani vyslán.

Pozn. 1. Ku přechodníku tomuto přičiňuje se někdy připouštěcí částice *ač:* Já toho, ač věda, kde co stojí, tuto jsem vepsati nechtěl. Kristus ráčil býti chud, ač jsa od věčnosti Bohu Otci roven.

Pozn. 2. Přechodník tento rozvésti se může u větu připouštěcí: ač mohl, bys viděl, jakkoli nebyl povolán.

d) přechodník příčinný: 422

Nemoha já bez těch peněz býti, píši znovu o ně. Kvapně sáhnouti nesměl jsem, boje se, abych nepřebral. I ti, kdož jiných vůdcové býti mají, zle jdouce, zle vedou. Nevěda Titus zbytí, běhal semotam po chrámě.

Pozn. 1. Na označenou příčiny, jakou projevuje podmět jednající (ať jest prava nebo licha) přičiňuje se ku přechodníku druhdy částice jako, jakožto: Hospodinu chválu vzdal, již jako jistou naději maje. Celtiberové, když se s nepřátely potkali, plesali, jakožto hrdinsky umříti majíce.

Pozn. 2. Přechodník tento rozvésti se může u větu příčinnou: poněvadž jsem se bál, protože zle jdou.

e) přechodník způsobový značí buď α) jakým činem buď β) v jaké podobě nebo za jaké okolnosti děj hlavní nastupuje: 423

Žha a tepa Chlumce došel. Ďábel řeva jako lev obchází. Sv. Prokop, což svýma rukama vydělal, kopaje, ryje, mlátě, tím chudé krmil. Svatý život jsou vedli, snažně Bohu sloužíce a svou krev pro víru vylévajíce. Pod kostelními dveřmi žebře seděl. V pokoji odpočívám, čekaje dne soudného. Míšenský vtrhl do země i hubil zemi picuje a bera. Křivdu chudým činili nepravě soudíce. Nedali mu dokonati reptajíce a hlučíce. Židé jednou rukou zbraň držíce a druhou dělajíce Jerusalem stavěli. Kdo modlitbu říká leže, toho Bůh slyší dřímaje.

Pozn. 1. Přechodníku tohoto z pravidla u větu rozvésti nelze.

424 5. **přechodník spůsobový** ve větách vztažných a tázacích bývá zástupcem kondicionalu a indikativu:

By nebyl kdo poslouchaje, nebyl by kdo pomlouvaje. Již nebyl kdo pomoha.(= kdo by pomohl). Neníkdo čáky přidada. Rána tvá nezhojitelna, neníť tobě kdo spomoha. Těm by hodno bylo přimlouvati, kdyby to byl kdo učině. Proto že lidé vymřeli, nebyl kdo dědin osévaje. Uhři i Poláci, Němci i Čechové království Moravské, když jeho nebyl kdo bráně, sobě osobili. Neříkejte: již se Bůh nemstí jako dříve, čiňme co chtíce. Což mohouce čiňte pro Bůh. Co chtíce z nich učiníme. Obešel se jak moha. Jak moha král se bránil (= jak mohl). Mluví jako nic nedbaje. Tu se jal jich tupiti kdež moha. Kde mohouce škodu činili. Kam kdo věda utíkal. Postarej se, aby tu berni zpravil odkud moha. Česť čiňme kudyž mohouce pánu svému. Kdy chtíce budeme je bíti. V komž moha porušil víru.

Pozn. Vedle přechodníku v některých příčinách užívá se druhdy infinitivu, v. §. 408 a.

425 6. **přechodník nespojitý (absolutní)** v obyčeji jest v nominativě nejčastěji v rodě středním, kdežto podmět věty hlavní rozdílen jest; i užívá se ho:

a) když podmět přechodníku obsažen jest v logickém podmětě věty hlavní, obyčejně v dativě nebo genitivě náměstkovém; význam jeho bývá z pravidla spůsobový:

Třeba nám prositi vstávajíc léhajíc. Pak jim kázal po všem světě jíti víru kážíc. Trvaje zde již dvě neděle stýšče mu se déle čekati. Až mi srdce trnulo na to hledě. To slyšíce Turci, hned se jich na sta sběhlo. Tu se jest mnoho lidí sběhlo, ptajíce se, co by tak těžkého vezli.

b) když podmět přechodníku neurčit jest (něm. *man*).

α) při infinitivě:

Nesnadno jest smoly se dotýkajíc neposkvrniti se. V těle jsouc i býti živu kromě těla, totiž nepovolíc žádosti, není zemský, ale nebeský život. Zlé jest slíbíc nezdržeti. Zde je čas a místo pracovati odplaty věčné zasluhujíc. Jestiť nemoudré dlíti dobrým, mohouc ihned učiniti. To je slib nevěrný, ústy slíbiti, nemíníc toho držeti. Ctnosť jest, vše opustíc chudu býti. Neníť moudré, v žaláři vězíc veselu býti. Kristus káže prostě mluviti, nepřísahajíc, nevěrujíc.

β) při určování místopisném:

Toho také dne fortna zbořena, jdouc na Spálenou ulici, a druhá, jdouc na Širokou ulici (= když se jde). Jdouc proti půlnoci, jsou čtyři stupně na horu. Učinil jsem oltář u sv. Kunhuty na pravé ruce, vcházejíc do kostela. To město leží na pravé straně, jeda od Jerusaléma do Betléma. Stoje obličejem proti dveřům, jest věž vysoká. Povětří se strhlo s prachem tak velikým, že hledě z Prahy ku hradu, nebylo viděti. Vidíš, jak rozkošný jest ten svět, a to z daleka naň hledě. Ta brána stojí na západní stranu, patře na položení města.

γ) když přechodníkem výrok hlavní věty omezujeme neb určujeme:

Umění jako říkaje jim v nic přišlo. Řkouc pravdu, v čem koli kdo nedrží smírnosti, neníť Bohu mil. Sice lidsky mluvíc, nemáme se ho ještě proč báti. Pro některé dary Pánaboha našeho, kterými mne mimo hodnosť mou (bez chlouby to pravě) poctiti ráčil, všudy nějakého opatřeníčka dostati bych mohl. Co bylo moudrých lidí, ježto dosti nemoudré děti ostavili, mlčíc o tom, co jsme před sebou vídali toho! To pak již minouc, co je nesnadností v hospodářství od nedostatkův! Tím obyčejem jeden vítr (duchovně tomu rozumějíc) bojuje ve člověčím srdci proti druhému. Osmý kůr jsou archandělé a devátý andělé, dolů počítajíc. Ač by se přimísilo málo jiného obilí jako nechtíc ku pšenici, toť by nevadilo. Zhořelo domů šedesáte, počnouc od staré šatlavy. Děkujíc Pánubohu, nestalo se to. Věz, že nám zde, Bohu děkujíc, dobře se vede. — Tak též říkáme: vyjma (vyjmouc), vůči hledě, nepřirovnávaje a p.

Pozn. Mimo tyto přechodníky nespojité, jichž od nejstarších dob literatury naší pravidelně se užívá, v pozdějších památkách literarních vyskytují se chybné příklady hrubého absolutivu jak přechodníku přítomného, tak jmenovitě minulého: Jdouce, smrkati se počalo (m. když jsme šli). Prodlévaje pan komorník příliš dlouho přijíti, vstoupili páni soudcové do lavic (m. když prodléval). Zatím blíž připluvše, malý ostrovec na moři se ukázal (m. když jsme připluli). Tam přišedše, byl oběd hotov (m. když jsme přišli).

V řeči starší přechodník přítomný pojí se často k větě hlavní spojkou 426
a, přechodník minulý spojkou *i*: Plete se a neuměje. Chtěla by ve všem pravdu znáti a jsouc slepa. Volá spasitel a řka. Klekši i pokloni se jim. Učinivše pokřik i zapálí městečko. Dobrou chvíli tu pobyvše i šli jsme z toho sklepa.

III. O příčestí činném.

Činného příčesti užívá se 427

1. tvaru neurčitého na opisování času minulého a kondicionalu: chválil jsem, psal bych, byl bych přišel.

Pozn. Ve starší řeči také přísudkovým akkusativem bývá tvar neurčitý: Když tam přijde, umrla ho nalezne.

428 2. tvaru určitého

a) substantivně:

Z daleka přišlým snadno lháti. Opilému i moře po kolena. Zpronevěřilému nevěř. Ukvapilého i stůl trkne.

b) adjektivně, a to:

α) přísudkem:

Jsem osiřelý a osamělý. Ty věci jsou dávno minulé. Ovoce jest zralé. Obilí jest polehlé.

β) přívlastkem, kdež rozvésti se může u vztažnou větu přívlastkovou:

Všichni tu byli kromě některých vyběhlých a uteklých (= kromě některých, kteří vyběhli a utekli).

429 Příčestí činná odvozena jsou:

1. od sloves nepřechodných:

Hledal svých ovec zabloudilých. Obyčej starobylý. Země česká okolní země převyšuje mužností lidí z ní pošlých. Byli jako vybráni, aby toho pokušení na jednotu přišlého okoušeli. Viděli jsme z úvozu sto padesát hejduků ze zámku vypadlých vycházeti. Světlo ducha, do všech vniklé stavů, množ se v oboru národů. Místo zahynulých jiné vůdce sobě vyvolili. Zahrádka jest zarostlá trním. Na rovině plno jest malých pahrbků ze země vysedlých.

430 2. od sloves zvratných, majíce do sebe

a) význam činný:

Synové Israelští mezi zdmi rozstoupilých vod z moře vyšli (= které se byly rozstoupily). Nenávisť jest rozmohlý hněv. Umyslil jsem všech věcí dálých pořádně dotýkati. Rozpomeňte se, co Bůh lidu svému z Babylona zvrátilému sliboval. Bůh dal i člověku prohřešilému účastnu býti své dobroty.

b) význam trpný:

Zelejí svých hříchův dopustilých (= kterých se dopustili). Zatvrdilý byl v tom bludě.

431 3. od sloves předmětných, majíce do sebe

a) význam činný:

Běhů válečných byl dobře zběhlý. Dnes slavíme rytíře zvítězilého. Na poctivosť svou zapomenulý byl.

b) význam trpný:

Čas promeškalý nahradili (= který byli promeškali). Hektor byl muž neslýchalé síly. Člověk v rozkoši chovalý. Statky zdědilé. Služby podniklé. Ostane hříchu navyklého. Julian všecky biskupy zahnalé sezvati kázal. Vězení zasloužilé. Úroky zasedělé. Vsi osedlé i pusté. Hříchy zapomenulé.

c) význam trpné možnosti, při záporu nemožnosti:

Jest malý, ale znalý (= jest ho rozeznati od jiných). Život věčný jest neobsáhlý, ale svět jest obsáhlý. Kterak neobsáhlí jsou soudové jeho a nestihlé cesty jeho.

Pozn. 1. Nyní za příčestí toto často nelepě užívá se minulého přechodníku určitého: utekší (m. uteklý), přišedší (m. přišlý), zhynuvší (m. zhynulý) a. j.

Pozn. 2. Při rčení „rád bych" příčestí činné se vypouštívá: Když rybu vyloví, ráda by do vody. Zabečela kráva, že by ráda na pole.

IV. O příčestí trpném.

Příčestí trpného, které z pravidla jen od sloves předmětných se tvoří, užívá se 432

1. ve tvaru neurčitém:

a) na opisování rodu trpného všech časův a spůsobů: jsem milován, byl jsem milován, budu milován, byl bych milován atd.

b) přísudkem v nominativě, akkusativě a dativě:

Tak jest opuštěn, že se nemá s kým poraditi. Lidé spravedliví ctěni a váženi jsou. Svázánu řetězy kázal ji v žalář vsaditi. A bude míti roucho roztrženo a hlavu odkrytu a ústa zastřena. Bůh nám nedá býti opuštěnu.

c) za přechodník trpný ve spojení s přechodníky *jsa, byv, bývaje:*

Bias otázán jsa, proč svých věcí ven nenosí, odpověděl: „Já všecky své dobré věci s sebou mám". Plavci od velikého nebezpečenství osvobozeni jsouce, Bohu díky vzdávali (= když byli osvobozeni). Byv od nich laskavě přivítán, vypravolal všecko (= když ho laskavě přivítali). On vrátil se, byv od nich hanebně uhaněn. Člověk kárán bývaje, zatvrzuje šíji (= když bývá, bývá-li).

433 2. **ve tvaru určitém:**

a) **substantivně:**

Bídnému obžalovanému mluviti nedopustili. Po třikrát může každý pohnaný za nemocna položen býti.

b) **adjektivně přívlastkem:**

Struna příliš natažená praskne (= která natažena jest). Nepálený popel nejlepší od lenosti lék. Opařený kohout i před deštěm utíká. Unavenému koni i ocas těžek. Pomsta jím nad odporníky vzatá zjitřila z novu národ. Nic není sladšího než paměť času dobře ztráveného. Hannonovi zželelo se války zdvižené proti Římanům (= války, kterou byl zdvihl; nebo, že válku zdvihl).

Pozn. Záporné příčestí trpné mívá do sebe význam trpné nemožnosti: Tak nenasycena tvá lakomosť, že krve nevinné žízníš. Tu nevymluvný křik se stal (= jehož nelze vymluviti, vypověděti). Už leží Turka okolo Prešpurka nepřemožená moc. Město Dubravník jest nedobyté. Bůh studnice dobroty nepřevážená. Škoda nenabytá (= jíž nelze nabyti, nahraditi).

V. O supině.

434 **Supinum** (**spůsob dostižný**) **jest podstatné jméno slovesní, kteréž po slovesech ruchu a směřování udává směřování toho cíl. Jsouc jménem podstatným, při slovesech přechodných z pravidla ne akkusativem, nýbrž genitivem se doplňuje:**

Apoštolé rozešli jsou se po světě kázat. Spat se položím. Jdeme se modlit. Má máti poslala mě žat na pole. Dva chudí lidé almužny žebrat z daleka přišli. Faustinian na korábě přes moře plul hledat své paní a svých dětí. Jde připravovat vám věčného království nebeského. Král šel lovit zvěři. Spasitel apoštoly slova božího kázat rozeslal. Šel sloužit mše. A přijde den soudný soudit živých i mrtvých.

435 **Po spůsobě sloves ruchu připouští vazbu se supinem i sloveso** *býti:*

Byli na mne žalovat. Kostelník byl zvonit klekání. Byli jsme žito vázat.

VI. O podstatném jméně slovesním.

436 **Podstatné jméno slovesní** (substantivum verbale) tvoří se od příčestí trpného příponou *í* (pův. *ije*) a označuje děj odtažitý, od podmětu konajícího odloučený, jako infinitiv, se kterým i to

má společno, že označuje jakosť děje: přijetí a přijímání, kývnutí a kývání, zívnutí a zívání. Od infinitivu tím se liší, že vedle významu odtažitého mívá též význam srostitý, maje v té příčině i množné číslo: snídání, umění, stavení. Těmi zaměstnáními jen voda se přelévá.

437 Podstatné jméno slovesní skloňuje se všemi pády prostými i předložkovými, čímž se též podstatně liší od infinitivu:

U mladého pýření dobré znamení. Nic trhání a sápání nepomáhalo. Bůh ti dej dlouhé panování. Jest politování hoden. Vidím mnoho natáhání, mnoho stonání slyším. Rozum se cvičením brousí. Co ztraceno, mudrováním se nenavrátí. Mlčením člověk mnoho řečí odbude. Nenasytí se oči viděním, uši slyšením, srdce žádáním. Od mnoho mluvení hlava bolívá. Do ustání a do přetržení se namáhali. Na boží narození o komárovo zívnutí (přibývá dne). Vše bylo s třískáním, boucháním, vrzáním, skřípáním, hvízdáním, pískáním, foukáním, houkáním, chřestáním a šoustáním rozmanitým.

Pozn. V nynějším slohu podstatná jména slovesní příliš se rozmohla na úkor ryzosti a leposti řeči české; správněji za ně užíváme:

1. **infinitivu**: Delší setrvání při té věci bylo se škodou (= déle setrvati). Pozorování takové jest zajímavo (= to pozorovati). Šíření osvěty jest úlohou každého vzdělance (= šířiti osvětu). Zákony zapovídají kupování ukradených věcí (= kupovati ukradené věci). Zápověď vyvážení obilí byla dlouho v platnosti (= vyvážeti obilí). Právo vystavování listin (= vystavovati listiny). Vyučovali čtení a psaní (= učili čísti a psáti). Vůdce odhodlal se k přerušení bitvy (= přerušiti bitvu). Záměr byl snadný k provedení (= bylo snadno provésti). Voják nikde k nalezení nebyl (= vojáka nikde nalézti nebylo). Předkové učinili v čas moru slib k nošení šatů tmavých (nositi šaty tmavé). Nepřátelé chystali se k dobývání města (= dobývati města). Všecky prostředky k jich smíření byly marny (= je smířiti). Slavnosť poskytla mu příležitosti k vystoupení (= vystoupiti). Někteří pokoušeli se o hašení (= hasiti). Vzali na se péči o rozšiřování dobrých knih (= rozšiřovati dobré knihy). Horlivosť na zachování pořádku byla velika (zachovati pořádek). Dychtili po pokoření svých nepřátel (= pokořiti své nepřátely). Pomáhali nám při hledání (= hledati). Překáželi nám v provedení dobrého úmyslu (= provésti dobrý úmysl). Neustal v hledání (= hledati). Srovn. Hus. I. 12.: Bohu nemohú přidáni býti skutkové viny hodní, jako lháti a zlé chtieti, ani skutkové trpenie, jako báti se a boleti, ani skutkové tělesní, jako jiesti, choditi, spáti.

2. **Přechodníku**: Při pěstování ducha křesťanského nemáme zapomínati na bystření a vzdělávání rozumu (= pěstujíce ducha křesťanského nezapomínejme bystřiti a vzdělávati rozumu). Jako činívali Turci při dobývání křesťanských měst (= dobývajíce). Sbory postavily se po spojení na pravém břehu (= spojivše se). Po dobytí několika hradeb nepřítel prodral se na náměstí (= dobyv). Viz též §. 309. P. 1.

3. **Vět**: Zabránil zničení starožitné památky (= aby, že zničena nebyla). Vypravoval o rozpadání spolku (= kterak se rozpadává). Povaha

muže závisí na vychování dítka (= na tom, jak dítko vychováno bude). Nemusil se obávati vydání počtů z peněz (= že mu bude vydati počty). Smlouvou docíleno dorozumění bez otázání se ostatních spojencův (= aniž otázáno). Pokračoval ve vyptávání se dále (vyptával se dále; neustával se vyptávati). Uzdravování bylo ponenáhlé (= uzdravoval se, okříval ponenáhlu). Dával přednosť vyčkání (= volil raději vyčkati). Rakušané mohli předejíti Prusy v obsazení Drážďan (= mohli dříve Prusův Drážďany obsaditi).

Část druhá. O slovech neohebných.

Hlava XII. O částicích.

438 **Částice** jsou příslovce způsobová (modalní), kteráž se jen způsoby platnosti (modality) věty týkají a ve příčině té buď smysl její všelijak pozměňují, zbarvují, anebo jednotlivým slovům jsou oporou. Rozeznávají se částice: důrazové, tázací, žádací a záporné čili záporky.

I. Částice důrazové.

439 1. ale, alespoň, aspoň, asi*) omezovací:

Nemůžeš-li v sobě přemoci hněvu, ale uskromni jej. Co ale chce? (= asi). Dnes nepřijdu až ale o deváté. Měl při sobě ale dva zlaté (= asi). — Asi označuje též domněnku: Ten jest asi bohat, když tolik utrácí (šp. ten musí býti bohat).

440 2. ano stupňovací: Nechtěli jsme, ano nemohli pominouti.

441 3. ba a) jisticí:

Zdaliž jest toliko Bůh židův? Zdaliž také není i pohanův? Ba jistě i pohanův.

b) vytýkací:

Dříve třiceti let bude na stromě na sta, ba na tisíce ratolestí.

442 4. jako, omezovací (= asi):

I stalo se po těch řečech jako po osmi dnech, že na horu vstoupil.

443 5. nýbrž, anobrž, stupňovací:

Vítr přece trval; nýbrž po poledni se tužil. Dále jsem jich také žádal, anobrž i poručil.

---

*) Strč. asa: Smiluj sě asa sama nad sebú (Pass. 493). Nemůžeš-li déle, asa tak dlúho prodli (Pass. 486). — Jiná staročeská částice nyní již z oběhu vyšlá jest veď (= věď, arci, však, vždyť): Král by tebe veď neživil (Star. Skl. V. 71). Toť veď malá věc není (Výb. I. 951).

6. sice, omezovací (= mimo to): 444
Těmi děrami jde světlo, sice žádného okna není. Po poledni viděli jsme velikou loď, sic nebylo nic viděti než nebe a moře.

7. *ť* (pův. dativ, §. 117), a) jisticí: 445

Proste, a staneť se vám. Mocnať jest ruka boží.

b) vytýkací:

Tohoť hledáme, tenť jest.

8. ovšem, a) pův. = celkem: 446

O to se zasazovali, aby ten národ ovšem nebo v díle vyplenili.

b) jisticí:

Duch ovšem hotov jest, ale tělo nemocno.

c) stupňovací = nercili, natož:

Pták na vejcích seděti začna, nedá k nim větru studenému, ovšem dešti nebo krupobití. Však jich zákon nemůže odsouditi, ovšem potupiti.

9. třeba, omezovací: 447

Pojď, jen sobě opatrně počínej, z daleka třeba stoje. Kdyby pták přestal na vejci seděti třeba na půl dne, vystydl by zárod.

II. Částice tázací a žádací.

I. **Částice tázací** jsou tyto: 448

a) v otázkách prostých: *-li, zda, zdali.*

b) v otázkách rozlučovacích: *-li — či(li), -li — neboli, -li — čili nic.*

II. **Částice žádací** jsou: *kéž, bodejž;* vybízecí: *no, nu, nuže, medle, herež.* 449

III. **Částice záporné** čili **záporky.** 450

Jazyk náš má dvě záporky: *ne* a *ni.*

1. Vlastní záporkou větovou jest *ne.* Záporkou touto druhdy pojem kladný se neruší, nýbrž ve svůj opak obrací: nepohoda, nečas, nechvíle (= zlé počasí), nehospodář (= špatný hospodář), nedobrý (= zlý), úroda byla nezlá (= dobrá), neveselý (= smutný).

Spojením kladu a záporu téhož pojmu vzniká pojem nový, všeobecný: 451

V jedné hospodě na nocleh pán nepán se sejdem (= všichni). Šel cestou necestou, lesem nelesem (= kudy jej oči vedly). Bil hlava nehlava (kam uhodil). Musil rád nerad výpověď slyšeti. —

Často námitka takovou složeninou se odbývá nebo pochybnost vyjadřuje: „Vždyť jest to tvůj přítel!" „Přítel nepřítel, ať zaplatí." — „Tys asi mnoho nezkusil?" „Zkusil nezkusil, do toho ti nic." — „Zítra nám snad bude pršeti." „Bude nebude, kdož to ví."

452 **Druhým *ne* prvé se ruší:**

Ty jahůdky nejsou nechutny (= jsou chutny). Není mi to neznámo. Nemohu nezmíniti se (šp. musím se zmíniti).

Tak děje se též spojkou *než* po slovese záporném: Pes neumí než kousati. Netřeba než zapřáhnouti a jeti. Z města není ven do pole než jediná brána. Takovým učením mysl mládeže nemohla než matena býti (šp. musila!)

Úsloví: Není jako (= nejlépe jest) o svaté Anně, když si sedlák žitečka nažne. Není jako vám (= nikomu tak dobře). Neviděl jsem ho jak včera.

Pozn. O záporu v závislých větách při slovesech **zapovídati, brániti** v. §. 493, 2, při slovese **báti se** §. 495, 1, při slovese **zapírati** §. 487, 3. P. 1.

453 **II. Záporka *ni* pojí se s tázacími náměstkami a příslovci:** *nikdo, nic, nikterý, nikde, nikdy* atd. Slovce tato sama o sobě nejsou záporna, teprve slovesem záporným významu záporného nabývají: Nikdy nic nikomu *ne*pověděl.

Pozn. Nic, má-li do sebe význam kolikosti, pojí se se slovesem záporným: Nic nevím. Nic jsme neviděli (op. všecko, něco). Znamená-li substantivně *to, co není,* pojí se se slovesem kladným: Bůh z ničeho svět stvořil. Přišel na nic.

454 **Záporka *ni* (obyč. *ani*) vytýká důrazně pojem záporný, (lat. nequidem):**

Ani kuřeti neublíží.

455 **Dvojité *ni* — *ni* (ani — ani) slučuje dva pojmy záporné a pojí se ve starší řeči z pravidla se slovesem kladným, nyní obyčejně záporným:**

Ani oko vidělo, ani ucho slyšelo, co jest připravil Hospodin bojícím sebe (Pass. 790). Zlý člověk ani se Boha bojí ani se lidí stydí (Ctib. Hád. 16). Ani na pravo ani na levo mohl se uhnouti (Pass. 871). Hlupci ani mluviti ani mlčeti neumějí.

456 **Záporkou *ani (aniž)* druží se záporná věta ku předcházející větě záporné; je-li prvá věta kladna, užívá se obyčejně *a ne:***

Ptáci nesejí aniž oří, a přece syti žijí. Protož tobě žalmy zpívati bude jazyk můj, a nebude mlčeti.

Místo: *a nikdo, a žádný, a nic, a nikdy* **atd. praví se:** *ani (aniž) kdo, ani jaký, ani co, ani kdy* **atd.:**

Nechtež ho, aniž kdo hýbej kostmi jeho. Nepros, ani se v jakou odpověď dávej.

Pozn. Záporky aniž (něm. ohne dass, ohne zu) užívá se nyní chybně s kondicionalem. Kondicionalu správně se užívá v řeči nepřímé, v závislých větách podmínečných a p.: Myslil, že mu peníze oplatí, aniž by ho upomínal. — Sice místo aniž by užívá se těchto vazeb:

1. Je-li hlavní věta kladna, následuje *a ne, avšak ne, aniž* s indikativem: Běda duši té, která se nábožnou a svatou dělá, a není. Všecky řeky jdou do moře, avšak se nepřeplňuje. Dvakrát jsem puštěn byl, aniž mne poznali.

2. Je-li hlavní věta záporna, následuje *bych (abych) ne:* Nezůstane tuto kamene na kameni, aby zbořen nebyl. Nic nemůže člověk viděti, nic slyšeti, ne makati, aby se hned v mysli neplodilo.

3. Je-li věta vedlejší podmínečna, následuje *leč:* Nikdy ke stolu nesedej leč se prve pomodlíš; nikdy také nevstávej, leč Bohu poděkuješ.

4. Je-li věta vedlejší připouštiva, následuje *an, ačkoli, ježto:* Všeho tu nechavše utíkali, ano jich žádný nehonil. Již někteří činí se učiteli býti, ježto nejsou.

5. Užívá se přechodníku záporného: I byl tu tři dni, nevida ani pije ani jeda. Nebylo člověka tak lítého, by, to vida, stál nepláče. Půjdeme nemeškajíce. I brali se pryč, neosadivše hradu. Nic nevyřídivše domů se navrátili.

Zápor se všelijak opisuje a sesiluje: 457

Nebylo tam živé duše (nikoho). Neublíží ani kuřeti (nikomu). Král hrozil, že psa kočky živiti nebude (nikoho). Ani zbla, ani za mák tomu nerozumím (nic). Nemá obilí ani klásku. Nebyl jsem ani na krok (nikde). Nemá rozumu co by za nehet vlezlo, a p.

Pozn. Málo ne (málem ne, o málo ne) znamená tolik co téměř: Udeřil se v hlavu, málo se nezabil. Málem si nohu nezlomil.

Rozdíl třetí. O vazbě vět.

Část prvá. O větách samostatných.

Hlava XIII. O spůsobách vět samostatných.

458 Věta samostatná vyjadřuje myšlénku úplnou, v sobě dovršenou, a jest tudíž sama o sobě srozumitelna: Pravda jest dítě boží.

Věty samostatné co do formy jsou spůsobu paterého:

459 1. Věty úsudkové:

Čistota půl zdraví. Na pěkný kvítek i včela letí.

Pozn. Skromný úsudek pronáší se kondicionalem: Nemyslil bych. Neřekl bych.

460 2. Věty přácí. Přání vyjadřuje se:

a) kondicionalem, buď prostým, nebo se slovci *kdy, kéž, bodejž:*

Ó by již byl večer! Bych se byl nikdy nenarodil. Ó kdybychom i my byli zemřeli, když zemřeli bratři naši. Kéž byste svorni byli! Bodejž bych já jen tuto zaveden nebyl!

b) Indikativem s částicí *kéž*:

Ach kéž se Bůh smiluje! Kýž to celý svět slyšel! Kéž jsem se nikdy nenarodil!

c) Činným příčestím minulým (jen v některých úslovích):

Zdrávi byli! Vzala to voda! Ten člověk bezbožný, skála ho zabila!

d) Minulým časem nebo kondicionalem slovesa *moci* s infinitivem:

Mohl's mi toho nedělati! Na ty hody do hospody mohl jsem nechoditi (Suš. 688). Mohl bys tam dojíti za mne.

461 3. Věty rozkazovací:

Uč se. Nepokradeš (v. O imperativě).

462 4. Věty tázací, ježto jsou buď slovné nebo větné.

a) Dotazuje-li se mluvící jednotlivého slova u větě, slove otázka slovnou a uvozuje se vždy náměstkami nebo příslovci tázacími:

Kdo to pravil? Odkud plovete a kam chcete?

b) Dotazuje-li se mluvící platnosti celé věty, t. j. žádá-li na otázku svou odpovědi *ano* nebo *ne*, slove otázka větnou.

Otázka větná označuje se: 463

a) toliko přízvukem bez tázacího slovce, což místo má, když s podivením a pohnutím se tážeme, kladouce přízvuk na jistá slova:

Tak nemoudří jste? Ještě i vy bez rozumu jste?

b) Tázacími slovci: *-li, -liž, zda**) *zdaž, zdali, či, což:*

Tito-li jsou bratří tvoji? Není-liž tento syn Davidův? Zda my to napravíme? Zdaž jsem tebe neviděl s ním v zahradě? Zdali, čím větší štěpnice, ne tím zdárnější štěpové? Zdali, čím větší rybník, tím více a větších ryb neroste? Co je ti, můj koníčku? Či bys jedl, či bys pil? Což pokoje sobě dáti nemůžeš a lidem také?

c) částicí *že*, chce-li mluvící právě opak toho, čeho se na oko dotazuje, označiti za mínění své:

Ty že o tom nic nevíš? Vy že ničím prospěti nemůžete vlasti své?

Pozn. Od otázek skutečných, k nimž se odpověď očekává, rozeznávati jest otázky řečnické, k nimž odpovědi nečekáme, t. j. věty úsudkové v rouše otázky: Ale pro Bůh, což pak to v Babyloně jsme! Může-li větší směsice býti?

Odpovědi.

K otázce slovné se odpovídá slovem, jehož se mluvící dotazuje: *Kdo* tě posvětil? Bůh Duch svatý. *Kde?* Na křtu svatém. *Čím?* Svou božskou milostí. 464

K otázce větné se odpovídá: 465

a) slovesem otázky:

Není-li to tvůj bratr? Jest. Jsi ty to? Jsem. Šejnoch zeptal se toho bratra řka: Máš-li jakou jinou odpověď od bratra Augusty? A on odpověděl: Nemám. Milá paní, dělá-liž ona to? Ona řekla: Ale dělá.

---

*) Ve staré češtině též *za, azda:* Za tě liutá rozvlajáše buria? (R. Z.) Azda mnieš, bych tebe ostal? Azda's ty také křesťan? (Pass. 223, 828).

b) zvláštními větami přisvědčovacími nebo zapíracími: *tak jest, toť se ví, toť se rozumí, to jest jak živo, ani řeči, pravda.*

c) příslovci a částicemi přisvědčovacími nebo zapíracími: *ano, arci, arci že, ovšem, zajisté, ba; ne, nikoli, nikterak, to — to!*

d) zkrácenými otázkami: *jak by ne? kam by se dělo! což já vím?*

466 Otázka rozlučovací čili disjunktivná obsahuje dva členy na vzájem sebe vymezující, z nichž jeden potakávaje, druhý nezbytně popírati musí otázaný.

Prvý člen otázky rozlučovací uvádí se částicí *-li*, druhý částicemi *či, čili, čili nic, či ne:*

Ty-li jsi ten, který přijíti má, čili jiného čekati máme? Jsi-li náš či z nepřátel našich? Jsi-li ty opravdový král čili nic? Půjdeš-li pak či ne?

467 5. Věty zvolací, jimiž mluvící své vniterní pohnutí projadřuje:

Co to děláš! Co si počnete, ubožátka! Jak jste se mohli tak zapomenouti! Tak jsem se lekl! Že se nestydíš! Že's mi to neřekl!

Část druhá. O větách složitých.

Hlava XIV. O skládání vět vůbec.

468 1. Dvě nebo více vět, souvislých svým obsahem myšlénkovým, složiti se mohou v celek jednotný, čímž vzniká věta složitá neboli složenina větná.

469 2. Skládání vět původně nebylo jiné než přiřaďování čili parataxe, a to z prvu nespojitá; věty vedle sebe se kladly a ničím jiným se neskonávalo jich spojování leč myslí: Bůh dal zuby, Bůh dá chleba.

Teprve časem úkon vnějšího spojování ujala zvláštní slovce, jež pozbyvše významu původního (příslovcí ukazovacích), klesla na stupeň pouhých spojek, a to souřadných.

Věty spojkami souřadnými v jednotný celek spojené jsou věty samostatné; každá z nich vyjadřuje myšlénku úplnou, v sobě dovršenou, a jest tudíž sama o sobě srozumitelna. Spojení takové nazývá se *souvětím souřadným:* Vám Bůh dal, a nám slíbil. Bůh vysoko, ale vidí daleko.

Když pak prodlením času v obsahu vět co do důležitosti počal se rozdíl pozorovati a v řeči tonem označovati, věty počaly se lišiti ve hlavní a vedlejší; a tak ze přiřaďování vzniklo podřaďování čili hypotaxe, kteráž zároveň výrazu vnějšího. docházela zvláštními slovci, jež z původních náměstek a příslovcí ukazovacích anebo částic přešla v relativa a ve spojky podřadné. Věta vedlejší neobsahuje než nějakou část větovou věty jiné (podmět, předmět, příslovečné určení atd.) a tím jest jí podřízena.

Spojení věty hlavní a věty vedlejší v celek jednotný slove *souvětím podřadným:* Kdo rozsívá nepravosť, žíti bude trápení. Kde ryb není, i rak za rybu.

3. Zbytek původní parataxe nespojité jest tak řečené asyndeton (bezspoječnosť) stálé, jež pravidlem jest jmenovitě při protivách: Sliboval mi hory doly. Konce kraje tomu není. Pracuje ve dne v noci. Běžel horem pádem. Kdybych já byl malým ptákem, lítával bych polem lesem. Zuby nehty drželi se toho. Daleko široko není tak pěkné úrody. Slyšel jsem to ono o něm. Zde onde najdeš zrnko. Umí to jak tak (= nehrubě). Vstávaje léhaje na to myslím. Pět, šest*) dní tam pobude. Za dvě, za tři*) hodiny bude tu. 470

Pozn. Od tohoto asyndeta prostého, neuvědomělého rozeznávati jest asyndeton umělé čili řečnické: Všichni se vadili, tahali, rvali, až ku podivu. Ohlas v dáli slábne, tichne, umírá. — Protivou jeho jest polysyndeton (mnohospoječnosť): Hned vzhůru a do zbraně a k boji.

4. Parataxe nespojitá často se naskýtá v řeči prostonárodní: ve příslovích, písních a pohádkách, jakož i v básnictví umělém 471

a) za souvětí souřadné

α) slučovací: Boj se Boha, styď se lidí. Pravdu kaž, spravedlivě važ.

β) odporovací: Nejsem já vám dřevo, jsem já krev a tělo. Pravdu sobě hudme, dobři spolu buďme.

γ) příčinné: Kajte se hříchův, blíží se k vám nebeské království. Slunce peče, déšť poteče.

b) za souvětí podřadné

α) vyjadřovací: Nalit uzře kněz Vladislav, jede srbský kněz Vacislav (Dal. 58, 11). Toť slibuji, nepovíš-li mi pravdy, káži tě hladem umořiti (Pass. 373). Stalo se těch časův, kněz Oldřich umřel (Výb. I. 196). Div od strachu neumřel.

β) žádací: Radím, svůj smysl při sobě mějte (Dal. 106, 21).

γ) výsledné: V rozličných krajích taká povodeň byla, mnoho vsí s lidmi zahubila (Dal. 105, 3). Hledí, div si očí nevyhledí.

δ) časové: Neminula hodina, došla boháče novina. K Dunaji přijela, bystré vody ptala. Dítě nepláče, máti nerozumí. Puštěn koráb na moře, dán v ruce boží.

ε) srovnávací: Vrána k vráně sedá, rovný rovného si hledá. Růže při trní se rodí, radosť po žalosti chodí.

Pozn. 1. Když se sloveso vkládá, blíží se k platnosti příslovce, jako: prý, myslím, míním, tuším, trvám, zdá se: Dnes nepřijdu, až, myslím o deváté. Nyní, trvám, budou spokojeni.

*) Označuje počet přibližný.

Pozn. 2. Parataxí nespojitou přičiňují se často závislé věty kondicionalem vyjádřené k větám hlavním: By šel kraj světa, nenajde mu rovně. Prosil mne, bych mu pověděl všecko (vedle a-bych). Pochybuji, by to pravda bylo (v. a-by). — Slovesní tvary *bych, by, abych, aby*, nabyly platnosti *spojek podřadných.*

5. Parataxe spojitá často se naskýtá ve spojeninách vět, v nichž nyní poměr podřadnosti spatřujeme: *a-bych, a-ť (= a ti), an, ana, ano (= a on, a ono, a ona) a j.*, o čemž na svých místech.

Hlava XV. O přiřaďování vět.

472 **Přiřaďování vět** samostatných v souvětí souřadná pořizuje se spojkami souřadnými právě tak, jako přiřaďování stejných částí větných u větě stažené. Avšak ježto jím nevznikají zvláštní spůsoby čili druhy vět složitých, o jichž vazbě bylo by zvláště mluviti, stačí tu vyčísti příslušná slovce spojovací čili spojky souřadné, kteréž jsou dle poměru vět a částí věty spojovaných: 1. slučovací, 2. rozlučovací, 3. odporovací, 4. výlučné, 5. výsledné, 6. příčinné.

I. Spojky slučovací.

473 1. *a* (původně spojka odporovací):

a) spojuje obyčejně dva členy (slova nebo věty) na rovni jsoucí; je-li více členů, spojují se buď všecky, buď jen dva poslední: Rány vidím a krev a hněv a vražedlnou jedněch k druhým nenávisť. A toť mi bude k radosti, ku chvále a ku zvelebení mezi všemi národy země.

b) ukazuje k tomu, že co v první větě předpověděno, nařízeno a p., skutkem se stalo: Dokud jest on živ, nepřipustí Bůh na lidi hladovitého léta. A tak se jest stalo.

474 2. *i* a) spojuje nejčastěji dva nebo více členů jakožto části jednoho celku: Střídmosť tělu i duši užitečna jest. Já jsem cesta i pravda i život.

b) ukazuje k tomu, že děj, který ve skutek vstoupiti má, opravdu ve skutek vstoupil: Odstup a stůj tamto. I odstoupil a stál. Tolik mu počal dobrého praviti, až jej na dobrou víru i obrátil.

c) spojuje události v čase po sobě jdoucí: A když přišel do Jerusaléma, vyšel naproti králi. I řekl jemu král. A nenalezše jeho, navrátili se do Jerusaléma hledajíce ho. I stalo se po třech dnech, že nalezli jej v chrámě.

d) vytýká otázku a pobídku, již s pohnutím pronášíme: Čehož já zlekav se a zpátkem běže řekl jsem: I což pak to oni dělají? I pojdmež, řekl jsem. I dej mi pokoj.

e) vytýká člen věty, k němuž platnosť výroku touž měrou se vztahuje, jako k jeho protivě zamlčené: I starý tkadlec někdy přízi zmate, t. j. nejen mladý. Musí se i jim vyměřiti, pokud čára.

475 3. *také, též, též i, tolikéž:* Také černá kráva bílé mléko dává, t. j. netoliko bílá. Tvůj jest den, tvá jest také i noc. Udělal též před domem sloupy dva. Vy naprosto nic nejste a dílo vaše tolikéž nic není.

476 4. spojky dvojité *i—i, tak—jak, jakož—tak, netak—jako, nejen, nejenom, netoliko—ale i, než i, nýbrž i, alebrž, ale ovšem; netoliko ne—ale ani; nerci, nercili, nežeby—ale; jednak—jednak, tu—tu, brzo—brzo, díl—díl, dílem—dílem,*

něco—něco: Tudíž tak ostaneš i ty i lid, kterýž s tebou jest. Sešli jsou se všickni obyvatelé tak malí, jako velicí. Jsou lidé velmi nuzní, kteří ne tak chalupy, jako boudy mají. Sluhy, poddáni buďte pánům svým netoliko dobrým, ale také i nesnadným. Netoliko krajiny, ale ovšem lidé proměnu berou. Oni netoliko těch nepravostí neubíhali, alebrž jich ani za hříchy nepokládali. Nad takovým bohatstvím nercili mlčeti, ale i zblázniti se mohl. Nežeby proti nám byli, ale i nápomocni nám budou. Loď jednak na horu, jednak dolů se zmítá. Brzo mne chválí, brzo mne haní. Pód tím stavením jest místo prázdné, něco klenuté a něco trámy podepřené.

Pozn. O spojkách ni, ani, aniž v §. 454—456.

5. spojky pokračovací: *předně, nejprve, za jedno, za druhé, po prvé, po druhé, dále, pak, potom, na to, konečně, posléze.* 477

6. spojky vykládací: *jako, totiž, a to, a sice.* 478

II. Spojky rozlučovací.

1. *nebo (anebo, aneb, neb):* Tak štěp nebo pláň, nevkoření-li se dolů dobře, vzhůru neporoste. 479

Pozn. Slova souznačná rozlučují se spojkami čili, neboli: Syntaxe čili skladba. Starosta neboli představený.

2. *nebo—nebo, buď—buď, (buďto—buďto, buďže—buď), leč—leč, buď—aneb, leč—nebo:* Vol sobě anebo život anebo smrt. Anebo tuto seďte, a já s vámi, anebo v kostel vejděte, a já s vámi. Strom jak roste, tak stojí buď přímě buď křivě. Leč bdí, leč spí člověk, neustane srdce ani žíly ani plíce. Leč jim libo nebo žel, toho král učiniti nechtěl*).

III. Spojky odporovací.

1. *a:* Ústa plna, a oči hladovy. Otep nepřelomíš, a po prutu všecku zlámeš. A kdo tím, než ty sám, vinen? 480

2. *an, ana, ano:* Praví, že se postí, an nemá co jísti. Vůl hází prst do nebe, ana na hřbet mu padá.

3. *ale:* Chval cizinu, ale zůstávej doma. Štika umřela, ale zuby ostaly. Ale proč se na mne o těch věcech dotazujete, jaká jest toho potřeba?

Pozn. Spojku ale klásti jest na místě prvém u větě.

4. *než:* Ráda kočka ryby jí, než do vody nechce. Není nám krátký život dán, než my jej krátkým děláme. Než neprav o tom žádnému!

5. *nébrž* (nýbrž): Císař nechtěl v zámku bydleti, nýbrž polem ležeti. Tudy zachováš své jméno, že nebude zahlazeno, nýbrž v paměti zůstane.

6. *pak:* Povolně mluviti budu, vy pak poslouchejte. Těžko se mnohým zalíbiti, všechněm pak zhola nemožno. Co pak zlého učinil tento?

7. *však, avšak, ale však:* Kostel jest neveliký, však veselý a ozdobný. Kdyby stud měla, však by toho nemluvila.

8. *přece, a přece:* Smrti každý čeká, přece se jí leká. Slunce prochází i kalné mraky, a přece se nepokálí.

*) Ve starší řeči mimo to jest spojka rozlučovací *libo—libo:* A tu lib kup lib nekupi, již bez škody neodstúpí.

9. *vždy, vždyť:* Ač nebylo ode všech svoleno, však proto vždy se to stalo. Má loď osm dní větrem zdržána byla, až potom vždy se sem v úterý dovlekla. Buď jak buď, vždyť nějak bude.

10. *jinak:* S rovným nech se každý měří, jinak se mu zpronevěří.

11. *leč:* Bůh má nohy vlněné, leč ruce železné.

12. *jenom, jen že:* Polekej, Bože, jenom nezahub. I svatí jsou hřešili, jen že se odhřešili. Bylo nám dobře, jen že tomu dávno.

IV. Spojky výlučné.

481 1. *jen, jenom, jediné:* Zloděj nepřichází, jediné aby kradl a hubil.

2. *toliko:* Nejsou-li jen zpurni, mohou ještě napraveni býti, toliko že k tomu velikého umění, práce a trpělivosti potřebí.

3. *než:* Já statku svého žádnému jinému neodkáži, než jemu.

4. *leč, leda:* Nic nemůže činiti, leč lakomiti.

V. Spojky výsledné.

482 1. *proto, pročež:* Nebylo nám souzeno, proto nás minulo. Zná Hospodin dny upřímných, pročež dědictví jejich na věky zůstane.

2. *tedy (teda):* Nejsme synové noci ani tmy: nespěmež tedy jako i jiní, ale bděme.

3. *tudy, tudíž, (tudyž), odkud:* Ostrovid zraku mocného jest. Tudy říká se jak ostrovid viděti.

VI. Spojky příčinné.

483 1. *nebo (neboť):* Radujte se a veselte se, neb odplata vaše hojna jest v nebesích. Nebuď kvapen v duchu svém ke hněvu, nebo hněv v lůně bláznův odpočívá.

2. *zajisté, však:* Pane, nepřidávej sobě práce: nejsem zajisté hoden, aby všel pod střechu mou. Tovaryšstvu ničemnému vyhýbej: porušuje zajisté mravy. Neraď mu, však on ví, co a jak. Ať dá, však má.

3. *sice, sice jinak:* Provívání také musí míti strom a občerstvování větrem a deštěm, sic bez toho mdlí a chřadne.

Hlava XVI. O podřadování vět.

O souvětích podřadných vůbec.

484 1. **Podřaďováním vět** vznikají souvětí podřadná, kteráž dle poměru věty závislé k řídicí jsou buď substantivní aneb adjektivní aneb příslovečná (adverbialní); tato zase rozdělují se ve zvláštní druhy dle obsahu. Protože pak právě vazba jejich, o níž tu jde, rozličná jest dle rozličného jich obsahu,

ohledáme je s tohoto stanoviska i rozdělíme u věty: 1. vyjadřovací, 2. nepřímě tázací, 3. příčinné, 4. žádací [a) účelné, b) rozkazovací a zabraňovací, c) snahové, d) obavné], 5. výsledné, 6. podmínečné, 7. připouštěcí, 8. časové, 9. vztažné.

Pozn. Věty 1., 2. a 4. b—d jsou substantivní; 3., 6., 7., 8., a 4. a) jsou příslovečné; 5. a 9. jsou dílem substantivní, dílem adjektivní, dílem příslovečné.

2. Spojování vět vedlejších s hlavními děje se jednak relativy, jednak spojkami podřadnými. 485

3. Spojení vět někdy bývá tak tuhé, že podmět věty vedlejší se předjímá (t. j. napřed se pojímá) u větu řídicí a vazbě její se podřizuje (tak řeč. *předjímání*, anticipatio), čímž přísudek věty vedlejší osamotní a rázněji vyniká: O pacholcích nemohu věděti, který čí jest. O ručnici přiznal se, že jest mu jí půjčila. Poznali jste nás, že jsme chlouba vaše. Než Martinovského neslyšel jsem, aby slovo promluvil. Ve štěstí pak kdo jest medle, aby se mírně choval, nenaduř se a nezpýchal. Již já tvé mysli rozumím, kam tě táhne. 486

B. O spůsobách souvětí podřadných zvláště.

I. O větách vyjadřovacích.

Věty vyjadřovací jsou substantivní, buď podmětné buď předmětné; dle obsahu rozeznávají se:

A. Věty vyjadřovací při slovesech myšlení, pojímání a projevování. 487

Spůsoby v nich jsou: a) indikativ na označenou výroku jistého, skutečného, b) kondicional na označenou výroku nejistého, pochybného, neskutečného.

Spojky uvozovací jsou:

1. spojka *že* *) a) s indikativem:

Učil na svém těle, že živ nebude. Na to, že nám také umříti, vzpomínám. Nyní uznávám, že nám zlé věci nastávají. Zvěstuj lidu svému, že jim dám království toto. Hrozil mu také, že od společnosti jeho odstoupí. A tomu chtí mudrci, že jest od potopy světa takové vody nebylo.

b) s kondicionalem:

A pocítila na těle, že by uzdravena byla. A oni slyšeli, že by živ byl. Lid nevěděl, že by odešel Jonata. Odpověděli, že by k rozkazu konšelskému to činili.

---

*) strč. ježe, jež, ež = quod, ὅτι, dass.

2. **spojka** *jak, kterak* a) **s indikativem:**

Vidíme, jak Bůh jistě dokázal, co předpověděl. Vy všickni víte, kterak otec jeho Vlastislav chtěl nás ze země vyhladiti. Vy jste svědkové toho, kterak jsme svatě a spravedlivě obcovali mezi vámi.

b) **s kondicionalem:**

Hádali na ně, jako by oni ten oheň nastrojili. Věděl jsem zajisté, kterak by to nesnadno bylo.

3. spojka *an, ana, ano* a to nejčastěji při slovesech *viděti, uzříti, slyšeti, nalézti:*

Na onu stranu přepluv, chudého, an zimou mře, nalezl. Nalezneš ji, anať v malém domku bydlí. Viděl jsem, ano slunce zčernalo.

Pozn. 1. Vedle *an, ana, ano* bývá *an* aneb *ano* pro všecky rody a obě čísla: Viděl jsem, an k němu všickni přistupovali. Simeon uzřel, ano Josef a Maria děťátko nesou. Vidím, ano mě tento člověk přemáhá.

Pozn. 2. *An, ana, ano, ani, any, ana* vzniklo stažením ze spojky *a* a náměstek *on, ona, ono, oni, ony, ona;* jsou to tedy věty původně parataktické. Původní parataxe ještě zřejmější jest ve větách, v nichž spojka *a* se pojí s náměstkami první a druhé osoby, *a já, a ty, a my, a vy:*

Uzříš, a já se Bohu modlím. Již vidím, a ty na smrť jdeš. Nech tě jiní slyší, a ty jim rovnou věc přikazuješ, a vidí tě, a ty sám velikou činíš.

4. **spojka** *aby* **po hlavních větách záporných anebo takových, jež označují pochybnosť, domněnku, nejistotu** (pův. parataxe):

Nevím, aby co pod sluncem pěknějšího býti mohlo. Není nikdá slýcháno, aby ovce vlky dávily, a slepice lišky hubily. Staří pravili, že dávno nepamatují, aby led tak tlustý na jednou se hnul. Posavad toho neprokázal, aby starožitného rodu byl. Čechové nevěděli, by Němci za lesem leželi. Neprovedli, by byli nevinni. Všickni, by den byl, mněli.

Pozn. 1. Poměr neskutečnosti, který se kondicionalem takových vět označuje, vytýká se ostřeji slovesem *míti,* zvláště, hledí-li děj věty závislé k budoucnosti: Toho jsem se do vás nenadál, abyste mi tak podvodně měli učiniti. Kdo se toho nadál, aby let takových dočkati měl.

Pozn. 2. Při slovesech *zapírati, odpírati, příti se* věta vyjadřovací uvozuje se spojkou *že* a jest **záporna**; jsou-li onano slovesa záporna, pak věta vyjadřovací uvozuje se spojkou *aby* a jest tolikéž **záporna**: Pohnaný

zapíral, že otec jeho úředníkem nebyl. Havlík odpíral, že není toho. Přel se, že toho neučinil. Nezapíral, by zaň neslíbil. Nepřím se o to, aby jiné cesty býti nemělo.

Pozn. 3. Ke slovesu *pochybovati* věta vyjadřovací se pojí spojkou *aby*; záporem ruší se pojem pochybnosti, jímž kondicional podmíněn jest, následuje tedy po nepochybovati spojka *že:* Pochybovali jsme, abychom tak snadno propuštěni byli. Nemálo o tom pochybuji, aby je svésti mohl. Nepochybuji, že jste nemálo toužili.

Pozn. 4. Jako při slovesech myšlení a projevování, tak i při obdobných jménech podstatných a přídavných pojí se věta vyjadřovací spojkou *že,* při záporu spojkou *aby*: Pravda jest, že Turci na stavení hrubě nenakládají. Nepochybné naděje jsem, že vlasť svou opustiti neráčíte. Nepodobno jest, by to pravda bylo. Není naděje, aby živi zůstati měli.

Pozn. 5. Za větu vyjadřovací bývá též akkusativ s infinitivem (§. 412).

Druhdy bývá hypotaxe obrácena, t. věta vyjadřovací nezávisle pronesena, a věta řídicí spojkou *jak* podřízena: Nic se toho nestalo, jakož mi bratr píše.

B. Věty vyjadřovací při slovesech vniterního hnutí 488
aneb jeho projevování. Uvozují se spojkou *že*, řidčeji spojkou *jak, kterak,* a jsou na rozhraní vět vyjadřovacích a příčinných.*)

a) s indikativem:

Radoval se s ním spolu z toho, že šťastně bojoval s nepřítelem. V tom si nezalibuj, že mnoho statku máš. Zarmoutil se velmi z toho, že jeho posla hanebně odbyli. Tesklíme a bolestíme, že vás opustiti musíme. Litoval Hospodin, že učinil člověka na zemi. V hrdlo se hanbil, že tak učinil. Chválím tě, otče, že jsi ty věci skryl před moudrými. Ó hanebný, že jsi mohl to udělati. Nastojte, že jsem od malého robence přemožen. Žalovali mi, kterak velikou škodu vzali.

b) s kondicionalem:

Velmi Sokrata vychvalovali, že by lepšího muže pod nebem nebylo. Nařkl svědka, že by hoden víry nebyl. Jordan na úřad žaluje, jako by s důchody zemskými neupřímně zacházeli.

C. Sem též náležejí vazbou věty vysvětlovací s *že***), 489
kteréž vyjadřují skutek nějaký, o němž se soud činí, a zhusta předchodnou náměstku vysvětlují; pravidlem v nich jest indikativ:

Zle činíme, že pokáním prodléváme. Že se s bratrem svým porovnati chcete, milo mi jest slyšeti. Co tím královna míní, že vás k sobě pozvala. Tím řeka není horší, že z ní psi pijí.

---

*) V latině akkusativ s infinitivem nebo věta s quod.
**) lat. věty s quod.

II. O nepřímých větách tázacích.

490 **Nepřímé věty tázací** jsou věty substantivní podmětné nebo předmětné, závislé na slovese věty jiné. Jako přímé věty tázací (§. 462), tak i nepřímé dělí se v otázky *slovné* a *větné*.

Uvozují se: *slovné* náměstkami a příslovci tázacími, *větné* částicemi tázacími.

Způsoby jsou:

a) indikativ, když jest řeč o skutečnosti:

Poznali, co jest to válka. Víť Pánbůh, čí to kozel a čí beran. Nezáleží na tom, jak kdo dlouho nebo málo živ byl. Kdo ví, stane-li tě do večera. Zeptej se husy, zdali ji zábne v nohy. Kdo ví, kdy přijde, kdy-li se narodí (Pass. 200). Počal mysliti, ve sně-li se jemu děje čili na jevě. To dobře uzříme, jsou-li tito praví bohové čili nic.

b) kondicional na označenou nejistoty úsudku (za indikativ otázky přímé) anebo rozpačitosti vůle (ve přímé otázce též kondicional aneb sloveso *míti* s infinitivem, anebo pouhý infinitiv):

Po obědě toho poutníka zaklel, aby jemu pověděl, kdo by byl, a jaké by jemu jméno bylo. Když jsou přišli, otázal jich, co by chtěli. A učil je, jak by měli sloužiti Hospodinu. Nic se nezvěděli, jaký by lid byl, domácí-li čili cizí.

Pozn. 1. Při slovesech *míti* a *věděti* bývá dvojí vazba: *α*) kondicional: Neměli, koho by se báli. I měla, nač by živa byla. Syn člověka nemá, kde by hlavu svou sklonil. Nevěděli, co by jemu odpověděli. *β*) infinitiv (v. 408.)

Pozn. 2. Otázka slovná může ke dvěma nebo více členům směřovati, což nazýváme vřaďováním otázek: Zvěděli, kdo chce s kým býti. Já všecko co jak jest, vyložím. Poručníci dědicům činí ze všeho počet, co nač nakládali.

Pozn. 3. Někdy bývá, že slovo tázací neobjímá celé otázky, nébrž jen z části ji podjímá, náležejíc k větě vedlejší, což slove podjímáním: Uvažujte, co myslíte že by činiti bylo*).

Pozn. 4. Při slovese *čekati* splývá výpustková věta časová (s *až*) s nepřímou otázkou: Čekám, až jak to dopadne, (t. j. až uvidím, jak ...). Počkám, až bude-li pěkně. Počkej, až co nám zbude.

III. O větách příčinných.

491 **Věty příčinné** jsou věty příslovečné. Z pravidla v nich bývá indikativ.

*) Oboje, i vřaďování i podjímání, též v otázkách přímých se vyskytuje.

Uvozují se:

1. spojkou *že* (v hlavní větě obyčejně *proto*):

Proto lichotí, že tvých peněz chtí. Není nám krátký život dán, než my jej krátkým činíme, proto že jej nepotřebnými věcmi mrháme. To řekl, ne že by měl péči o chudé, ale že zloděj byl.

2. spojkou *poněvadž*:

Poněvadž jsi s pěšími běže ustal, kterak budeš moci stihnouti s jezdci. Poněvadž jsi ty pohrdl uměním, pohrdnu i já tebou.

3. spojkou *když:*

Když v umění i ve svatých skutcích znamenitě prospíval, všickni jeho lidé milovali. Když jinak nemůž býti, již to musím učiniti.

4. spojkou *jelikož:*

Ustanovil jsem nocovati u něho, jelikož mne o to prosil. Živlové jsou prostičká těla, všecka zajisté ostatní z těchto složena jsou, jelikož z nich se plodí, jimi se živí, v ně se zase rozpouštějí.

Pozn. Spojky této od lepších spisovatelů starších neužívá se tak často, jako v době novější.

5. spojkou *jež, ježto:*

Jež jest paměť člověčí k zapomnění hotova, uvázal jsem se v to dílo. Bál jsem se tebe, ježto jsi člověk přísný. Pro kterou příčinu má haněti ho, ježto jest člověk poctivý.

Pozn. Příčina vyjadřuje se též větou přiřaděnou, jmenovitě po hlavní větě tázací: Nevím, proč bych od své víry odstupoval, a já jsem v ní nikdy nic bludného nenašel. Kterak jsme my těch peněz tobě měli svěřiti, a my tebe neznali. Proč bych já proti tobě měl býti, a ty mi nic zlého neučinil. Kam od tebe půjdeme, pane, a ty slova věčného života máš. Kterak můžeš pokusiti, jsi-li trpěliv, an tebe žádný netepe, žádný nehaní.

Věty tyto jsou paratakticke; chybno tedy klásti *an,* jde-li věta příčinná před větou hlavní: An žádný nepřichází, půjdeme.

IV. O větách žádacích.

Věty žádací jsou dílem příslovečné: *účelné,* dílem substantivní předmětné: *rozkazovací a zabraňovací, snahové, obavné.* 492

A. Věty účelné jsou příslovečné. Označuje se jimi děj nebo stav pouze pomyšlený, k vůli němuž podmět koná děj označený slovesem příslušné věty hlavní.

Věty účelné uvozují se:

1. spojkou *aby:*

Proto vlčka bijí, aby se starý vtípil. Nedal Pánbůh svini rohův, aby netrkala. Dokuď síla, hleďme díla, by památka po nás zbyla.

Pozn. Vedle *aby* v řeči prostonárodní bývá též *co by:* Běžel, co by se dostal z lesa.

2. spojkou *ať.* Ve větě hlavní bývá z pravidla imperativ.

a) s indikativem:

Kaž se lidmi, ať se nebudou tebou kázati. Cti otce svého i matku svou, ať se prodlejí dnové tvoji na zemi.

b) s kondicionalem:

Vysvoboď nás z ruky jeho, ať by poznala všecka království země, že jsi Hospodin sám.

Pozn. *Ať* uvozuje vlastně větu parataktickou (= a ti); ve starší řeči bývá v té příčině tytýž pouhá spojka *a:* Otče svatý, náhle utec, a neuhoříš (Pass. 966).

3. spojkou *leda* s příčestím minulým:

A to vše činili, leda lid uspali (= jen aby). Dělá to, leda se mu chvíle krátila. Hrá se, leda se hrálo. Učí se leda bylo.

493 B. Věty rozkazovací a zabraňovací jsou substantivní věty předmětné; vyjadřují předmět rozkazu, prosby a zákazu, zastupujíce imperativ nebo prohibitiv vět nezávislých: Jdi — kázal mi, abych šel; nechoď — zapověděl mi (bránil mi), abych nechodil. — Uvozují se spojkou *aby,* řidčeji *ať:*

1. při slovesech: *poroučeti, kázati, prositi, žádati, napomínati, pobízeti, domlouvati, raditi* a p.:

Vám z úřadu svého poroučím, abyste na toto napomenutí mé bedlivý pozor dali. Lotr prosil, aby naň Ježíš vzpomněl. Napomínám vás, abyste mých věcí pilni byli. Nouze je pudila, aby bránili svých životů. Napomenul ho, aby již přestal mluviti. I poradil nám, abychom tak sobě počínali a nejinak. Kníže všemu lidu rozkázal, aby dědin neopouštěli. Prosíme tvé milosti, aby nás ve smutné sirobě neostavoval. Hektor napomínal Řekův, aby neutíkali.

Pozn. Při slovese *prositi* věta závislá uvozuje se též spojkami *ať, že, kdyby:* Pros Boha, ať tvé cesty spůsobí! Za to prosíme, že nás pokojně a přátelsky vyslyšíte. Prosil bratra, kdyby mu nějakou pomocí přispěl.

2. při slovesech: *zapovídati, brániti, hájiti, zdržovati, vystříhati* **se záporným kondicionalem:**

Anděl sv. třem králům zapověděl, aby zase k Herodovi se nevracovali. Hájili jsou, aby v čas trhu lidé nejezdili přes most. Zdržoval ho, aby nechodil tak daleko od vozu. Prorok pobožné lidi, aby kratičké na světě slávy bezbožným nezáviděli, vystříhá.

Pozn. 1. Mezi slovesy skonalými a neskonalými téhož rozdílu šetřiti jest, jako při imperativě a prohibitivě (v. §. 398 P.).

Pozn. 2. O infinitivě při slovesech *kázati, poroučeti, zapovídati, brániti, hájiti* v. §. 404.

C. Věty snahové jsou věty substantivní, vyjadřující 494
předmět snahy při slovesech: *snažiti se, pokoušeti se, hleděti, ustanoviti* a p. Uvozují se spojkou *aby:*

Dychtí po tom, aby úřadův obecních dojíti mohli. Snažte se, abyste bez poskvrny a bez úhony před Bohem nalezeni byli. Ale on nebyl toho pilen, aby chodil v zákoně božím. Nejednou pokoušeli se křesťané o to, aby země svaté dobyli. Nestoj o to, aby byl soudcem. O to jsem usiloval, aby v zahálce léta má zmařena nebyla. Jsem toho úmyslu, abych na některý čas na Dřevohostice se přestěhoval. Jeden každý tvor i nerozumný k tomu se nese, aby libé věci sobě liboval a jich žádostiv byl. Oni pak na tom se snesli, aby nemluvňátka svatých zahubili. Král ustanovil, aby ten den nebojovali. Uloženo bylo, aby hned umřel.

Pozn. Při stejných v obou větách podmětech bývá též při některých slovesech infinitiv. Určuje-li však věta snahová náměstku ukazovací, infinitiv místa míti nemůže.

D. Věty obavné jsou věty substantivní, vyjadřující 495
předmět obavy při výrazech obavy, jako: *báti se, strachovati se, lekati se, strach jest* a jiných, pokud se blíží významem k oněm, jako: *chrániti se, chovati se, stříci se, hleděti se* a p.

Uvozují se:

1. spojkou *aby* se záporným kondicionalem na označenou, že si podmět toho nepřeje, co jest obsahem věty závislé:

Bojím se, abyste se neuchýlili od sprostnosti. Čechové strachovali se, aby kníže Vojen neumřel. Lekám se za tě, aby tě tajně nezahubili. Strach jest, bychom všickni nezahynuli. Chraňte se, abyste neupadli v pokušení. Chovej se, aby se zlými spolku neměl. Hleďte, abyste toho neučinili.

2. spojkou *že*, očekává-li podmět s jakousi jistotou nastoupení děje, jehož si nepřeje:

Bojím se, že nám ne všecko tak snadno projde. Bojím se, že nic dobrého nebude.

V. O větách výsledných.

496 **Věty výsledné** jsou dílem substantivní, dílem adjektivní, dílem příslovečné.

1. Větami výslednými vyjadřuje se předmět činných anebo podmět trpných sloves, znamenajících *učiniti, spůsobiti, dosíci*.

Spojky uvozovací jsou:

a) spojka *že* o výsledku skutečném:

Lež činí, že často lidé nevěří pravdě. Spravil to při nich, že chtivi byli boje. Dovedli toho, že se jich všickni strachují.

b) spojka *ať* po imperativě o výsledku zamýšleném:

Spůsob, ať jsou jako chumelice a jako stéblo před větrem. Učiň to, ať toto kamení opět celo bude.

c) spojka *aby* po hlavní větě záporné a o výsledku zamýšleném:

Abychom my vás nutiti měli ku přísahám, tohoť učiniti nemíníme. Bůh tak učinil, abychom po těchto věcech došli oněch věčných.

2. Větami výslednými vyjadřuje se podmět neosobních sloves, znamenajících *státi se, přiházeti se, zdařiti se* a p.

Uvozovací spojky jsou:

a) spojka *že* s indikativem o výsledku skutečném:

Bývá to, že Bůh i zde mstí nad nešlechetnými. Ach bylo, že i mne nosívala na rukou matka má. Nejednou se přihází, že nejmoudřejší pochybují. I zdařilo se, že jest tomu cele povolil. Již bylo na té, že nás nechají bez pomoci.

b) spojka *aby* o výsledku neskutečném, jmenovitě po hlavních větách záporných:

Aby mně jaké knihy přinášeti měli, toho není. Nikdy se u nás nestalo, aby kdo takové rouhavé řeči mluvil. Nemohlo mne to potkati, abych se s Vámi ústně žehnal. Když to bude, bych já ubohý svýma očima tě spatřil.

3. Větami výslednými, uvedenými spojkou *aby* vyjadřuje se podmět mnohých sloves a výrazů neosobních jmenovitě záporných, jako: *sluší, náleží, slušno, spravedlivo jest, není možná, nemůže býti, odstup to, daleko budiž* a p., a předmět při výraze „*nemohu minouti, pominouti*:“

Sluší vám, abyste se nejvíce na umění moudrosti oddali. Tobě náleží, aby obec věděl jak spravovati. Jest nám vysoce potřebno, abychom za dar moudrosti vzývali Boha. Spravedlivo jest, abychom druh druhu pomáhali. Dobře by bylo, aby se tá škoda nahradila. Není možná, abychom se všem zachovali. Lze není, aby lež pravdou byla. Odstup to od nás, abychom utíkati měli. Toho pominouti nemohu, abych o tom zmínky neučinil.

Pozn. Při slovesech *sluší, náleží* a p. bývá též infinitiv.

4. Větami výslednými vyjadřuje se zevrubný obsah podmětu nebo předmětu věty hlavní k němužto obyčejně ukazovací náměstka v této větě obsažená odkazuje.

Spojky uvozovací jsou:

a) spojka *že* s indikativem o výsledku skutečném:

Toť jest povaha zlého, že se nemůže než zlým za dobré odplatiti. Předkové naši tu pochvalu vždycky měli, že svou vlasť milovali.

Pozn. Sem náleží *jsem (nejsem) s to, abych:* Nebyli s to, aby útokům nepřátelským odolali (šp. nebyli s to odolati!).

b) spojka *aby* o výsledku žádaném:

To právo přirozené jest, syn aby svých rodičů poslušen byl. Toť jest láska boží, abychom přikázaní jeho ostříhali.

5. Větami výslednými vyjadřuje se jakosť a míra děje neb i jiného pojmu věty hlavní, k čemuž zhusta se poukazuje slovci: *ten, taký, takový, tak.*

Spojky uvozovací jsou:

a) spojka *že:* *α*) s indikativem o výsledku skutečném:

Přijde i ta doba, že nám nepřekazí zloba. Ctnosť jest taková věc, že služebníka svého neopustí. I byla v ty doby na křesťany taká pohroma přišla, že přítel přítele, syn otce, boje se, zapřel. Tak je sobě hrda člověčí mysl, že snáze se dá naraditi, než bezděky přinutiti.

β) s kondicionalem o výsledku neskutečném, prostě pomyšleném:

Knih tu bylo, že by jich na tři vozy nenabral. Zblédli, že by se na nich krve nedořezal*).

b) spojka *aby* o výsledku prostě pomyšleném (po hlavní větě záporné) nebo zamýšleném (po hlavní větě kladné):

Nic není tak zlého, aby se neobrátilo někdy v něco dobrého. Málo lidí jest, aby nevědělo, co jest píseň. Může-li slepý slepého vésti, aby oba do jámy neupadli. Umějme se k lidem tak chovati, abychom jim mili byli.

c) spojkou *až* s indikativem:

Boj byl tak lítý, až u břehu moře krví se zardívalo. Škody staly se veliké, až teskno bylo o tom slyšeti. Tak se země třásla, až kostelové a domové se bořili. Některý padl, až nevstal. Velikým hlasem, až se všudy rozléhalo, křičeli tak dlouho, až ochraptěli. Ulekla se toho, až zamdlela. Zezulenka kuká, až se skála puká.

Pozn. 1. Zhusta užívá se těchto vět ellipticky vztahem k zamlčené větě hlavní: Však až teskno mezi nimi se motati. Až mi té nedbalosti hněvno bylo. Až mi srdce trnulo na to hledě. Až hanba bylo poslouchati. Až hrůza na to patřiti.

Jindy věta hlavní béře na se formu věty srovnávací: Až se hory zelenají, jak zpívají.

Pozn. 2. Mimo to vyskytují se ještě jiné rozmanité způsoby vět výsledných, jmenovitě v řeči prostonárodní, ve smysle srovnávacím: Zpívali, tak se rozléhalo (= až se rozléhalo). Prší, tak se leje. Mrzne, tak praští. Zmokl jsem, tak se mne teklo. Sotva mluviti mohl, co (= tak) plakal lítostí. Tak se nad ním práší, co utíká (= utíká, až se nad ním práší). Sám nevěděl, kolik má peněz, co byl takový boháč. — Běží, jen (= až, tak) se za ním práší. Zlatý vlas upadl na zemi, jen to zazvonilo. — Je ticho, ani nemuká (parataxe = že ani nemuká).

VI. O větách podmínečných.

497 **Věty podmínečné** jsou věty příslovečné.

Větami podmínečnými slovou souvětí, jichžto věty vedlejší vyjadřují podmínku, na jejíž platnosti záleží i platnost výroku (výsledek) věty hlavní, podmíněné. Věta vedlejší čili podmiňovací slove předvětím, věta hlavní čili podmíněná závětím.

---

*) Sousledné věty příslovečné jsou původem svým věty srovnávací, majíce v řeči starší i formu těchto vět: Baylé (býlí) tak veliké moci bylo, jakož mnohé nemocné uzdravovalo. Holubice tak se jest vysoko v povětřie vznesla, jakož jí pro výsosť nikdo nemohl viděti. To kolo sě tak prudce točieše, jakož nic jiného než ohnivá kule sě vidieše. (Pass. 605, 893, 972).

I předvětí i závětí jsou vlastně věty zcela nezávislé vedle sebe jdoucí, tedy hlavní; onano totiž buď tázací nebo přácí, tato úsudková: Dýše-li, žije = Dýše-li? (Ano!). — Toť tedy žije. Kdyby měl peníze, dal by mi — kdyby (kéžby) měl peníze! — Dal by mi.

Dle toho, jaké jest spojení podmínky s výsledkem, rozeznáváme čtyři hlavní formy vět podmínečných.

1. **Prvá forma.** Podmínka se klade za skutečnou: výsledek jest jistý. V předvětí *-li*, *ač* s indikativem, v závětí indikativ neb imperativ: 498

Má-li medvěd med, ví, kam s ním. Nevyprosíš-li, nevylaješ. Nebude-liť hojnější spravedlnosť vaše, než zákonníkův a fariseův, nikoli nevejdete do království nebeského. Milujete-li mne, přikázání má zachovávejte. A již beř se, kam chceš, ač můžeš. Zastyďte se, muži, takých řečí, ač se hrdinami zváti chcete.

2. **Druhá forma.** Podmínka se klade za očekávanou: výsledek jest jistý. V předvětí *jestliže* s indikativem anebo s kondicionalem, nebo *-li* s kondicionalem, v závětí indikativ neb imperativ: 499

Jestliže kde vody průtoku nemají, dmou se. A jestliže již jest umřel, tobě jest pánem naším býti. Jestliže byste co prosili ve jménu mém, toť učiním. Hřešil-li by proti tobě bratr tvůj, jdiž a potresci ho mezi sebou a jím samým: uposlechl-li by tebe, získal jsi bratra tvého. Bylo-li by, že by sestru naši milou kdo utiskovati chtěl, prosíme, aby podle ní stál (Arch. I. 5).

3. **Třetí forma.** Podmínka se klade za prostě pomyšlenou (připuštěnou): výsledek jest možný. V předvětí *-li jestliže, ač* s kondicionalem, v závětí kondicional: 500

Vyslyšel-li by Bůh pokaždé pastuchu, všecko by stádo přes léto pozdychalo. Jestliže by oheň vyšel, zaplatil by ten, kdo zapálil.

4. **Čtvrtá forma.** Podmínka se klade za neskutečnou: výsledek je též neskutečný. V předvětí *kdy* s kondicionalem nebo pouhý kondicional, v závětí kondicional: 501

Kdybych měl, co nemám, mohl bych co nemohu. Ráda by duše do nebe, by jen hříchy daly. Bys byl sedl, kdy jsi sedlal, byl bys dobře dojel.

Pozn. 1. Podmiňovací věta čelící proti jiné, již uvedené podmínce, spojkou pakli se uvádí: Budete-li živi podle těla, zemřete; pakli duchem umrtvíte tělesné žádosti, živi budete. Budeš-li míti mnoho, dávej hojně; pakli málo, i z toho rád udílej. Bude-li se pánům zdáti, souditi mohou; pakli nic, káží jim ku prvnímu právu státi.

Užívati odporovací spojky *pakli* za prosté *-li* v jednoduchém souvětí podmínečném, nesprávno jest.

Pozn. 2. Spojkou *leč* uvádí se věta vymiňovací, označující, že výrok věty hlavní jinak ve skutek uvésti nelze, jediné když se uskuteční obsah věty vedlejší: Leč on bude zahuben, nám nelze zvítěziti. Nepustím tě, leč mi požehnáš. Žádný nemůže přijíti ke mně, leč by jemu dáno bylo od otce mého. Židé, leč by pilně umyli ruce, nejedí.

Pozn. 3. Předvětí vět podmínečných zhusta vyjádřeno bývá imperativem (parataxe): Pusť psa pod stůl, poleze i na stůl (= pustíš-li). Čiň čertu dobře, peklem se ti odmění. Oř měkce, sij řídce, urodí se metlice.

VII. O větách připouštěcích.

502 **Věty připouštěcí** jsou věty příslovečné.

Uvozují se:

1. spojkou *ač, ačkoli* s indikativem:

Ač nikdo nevidí, nečiň, co proti Bohu a rozumu. Ačkoli žebrák syt, ale mošna syta není. Ač se všichni pohorší, jáť se nepohorším.

2. spojkami *jak, (jakkoli, jakkolivěk), třebas:*

Jak jsem peněz potřeben, toho bych si přece na svědomí nevzal. V tu hodinu, jakkoli jasno bylo, veliká hřímota přišla. Třebas byl chud, ale je člověk poctivý.

3. spojkami *ať, nech* s indikativem:

Ať déšť prší, neb sníh věje, nech se boží vůle děje. Nechť jest tak, že jsem zabloudil, při mně zůstane blud můj.

4. spojkou *ježto* s indikativem:

Nedá pokoje, ježto jsem já mu jak živ nic neudělal. Milý Bože, nechce toho kšaftu dělati, ježto jest veliký čas.

5. spojkou *aby:*

Neuhodne, aby hádal. By vedl osla do Paříže, komoň z něho nebude. By slavík jak krásně zpíval, přece vrabce nenaučí. Byť sova pod nebesa létala, sokolem nikdy nebude. Tento svět nic není, bychom tisíc let žili.

Pozn. Chybno jest kondicional zdvojovati: *byť by, byť bychom, byť byste* (m. byť, bychom, byste).

6. imperativem, jmenovitě opětovaným u větě vedlejší.

Měj kdo umění, měj krásu, měj moudrosť, vše to zkazí, když pýcha s tím bude. Chtěj já neb nechtěj, musím činiti tvou vůli. Nechtěl jsem tak slepému štěstí, sedni mi co sedni, se poručiti. Vezmi kde vezmi, musím vydávati. Dělej ty z toho co dělej, přeceť jest to veliké štěstí. Pánubohu se ve všem poručili, přijď na ně co přijď. Chce díl míti, děj se co děj. Soudcové, chtějte nechtějte, spravedlivosti vyhledávati musili. Žádáme, aby nepřátelům, což můžeš, překážel, buďte číž buďte. Nepřátelé, vol nevol, pokoj zachovávati musejí.

Pozn. Přípustka vyjadřuje se druhdy též větou přiřaděnou: Toho dne utonul mladý pacholek, a veleli mu mnozí, aby se tu nekoupal (Let. 459). Rozkazovali statek zapečetiti, a nemocný ještě živ byl (Let. 514). Proč jsi mé řeči nepřijal, a já tě příznivě napomenul (Pass. 488). Vymlouvá se, an ho nikdo nevinî.

VIII. O větách časových.

Věty časové jsou příslovečné (zvláštní druh vztažných). 503

Co do spůsobů, rozeznávati jest věty časové určité, jimiž se pronáší děj určitý, skutečný, a věty, časové neurčité, jimiž se pronáší děj neurčitý, pomyšlený. Časové věty určité pronášejí se indikativem, neurčité kondicionalem.

Hledíc k větě hlavní, věty časové vytýkají 1. děj současný, který s dějem věty hlavní v jednu dobu spadá a vedle něho trvá. 2. děj předčasný, jenž uplynul dříve děje věty hlavní. 3. děj následný, jenž za dějem věty hlavní nastupuje a spolu cílem a koncem jest, až pokud děj hlavní trval.

1. Časové věty děje současného uvozují se: 504

a) spojkami *kdy, když, kdykoli, dokud, pokud, jak, co*)*:

α) s indikativem:

Netřeba se třtině báti, větrové kdy dub vyvrátí. Když ptáčka lapají, pěkně mu zpívají. Když slunce za horu zapadalo, vojska se rozjela na svá obydlí. Dokud člověk ústy zívá, nech všeho naději mívá. Teď již třetí léto běží, jak v tom nesnesitelném vězení zůstavají. Co mudřec mudroval, hloupý hrad opanoval.

β) s kondicionalem:

Když bych se nač tebe tázal, oznamuj mi. Ti mají moc bíti zemi všelikou ranou, kolikrát by koli chtěli.

---

*) V řeči starší též donidž, donivadž: Boha jen dotud milují, donidž sě jim dobře vede po jich vůli.

Pozn. Časové věty děje současného vyjadřují se druhdy větou přiřaděnou: Jedva dokonán byl ten zápis, a hned do radního domu páni komisaři přišli. K potoku přijeli, ano již svítati počalo. K lodi jsme přijeli, an již plachty rozkládali. Na zemi leže, ano ho tepou, volal.

505 2. Časové věty děje předčasného uvozují se spojkami *když, jak* (jak jen, jak mile, jak brzo, jak náhle), *až, dokud ne, jen co*, nejčastěji se slovesem skonalým:

a) s indikativem:

Když ovce pošly, i kozy cti došly. Nepamatuje kráva zimy, když se léta dočká. Jak upadl v neštěstí, i jeho vlastní nedbali oň. Jak se zhyzdíš jednou vadou, nesmyješ se žádnou vodou. Nepomine pokolení toto, až se tyto všecky věci stanou. Až se najím, půjčím ti lžíce. Dokud nedokonám práce své, nemohu pomáhati tobě. Povím ti všechno, jen co si vzpomenu.

b) s kondicionalem:

Hned jakž by zasvítalo, odejděte. Jakž by se málo co zlého nebo neupřímného přimísilo, již není přátelství.

Pozn. 1. Větou časovou, uvedenou spojkou *jak* nebo náměstkou *co*, vytýká se druhdy doba, od které děj hlavní trvá: Od té chvíle, jak biskup Vojtěch do Říma vešel, žádný déšť na zemi českou nepršel. Již tři noci, co jsem nespal.

Pozn. 2. V časové větě „jak živ" sloveso *býti* z pravidla se vypouští: Jak živa jsem neviděla na buku žaludů.*)

506 3. Časové věty děje následného uvozují se spojkami *až, než,* (dříve než, prve než):

a) s indikativem:

Dotud něco praští, až se přelomí. Nechval hodův, až s nich půjdeš. Kníže kázal sv. Gervasia tak dlouho bíti, až skonal. Dříve pojdeš ve svém díle, nežli dojdeš svého cíle. Než slunce vyjde, rosa oči vypije.

---

*) Časové věty uvedené spojkou *jak* původně jsou srovnávací, pročež v řeči starší v závětí často bývá ukazovací *tak*: Jakž se brzo požehná, tak nad ní žádné moci nemám (Pass. 836). Jakž ho náhle uzřechu, tak jej s milostí přijechu (Anth. I. 39).

Ve staré češtině věty časové děje předčasného uvozují se též spojkou *jeliž*. Nepustím vás odtud, jeliž mi rukojmě postavíte (Pass. 656). Sv. Simeonu bylo pověděno, že neumře, jeliž uzří to nebeské dietě (Pass. 200). Nikam nemají odjížděti, jeliž by dobyli hradu (Tov. 27).

b) s kondicionalem:

Horatius vojsko nepřátelské, až by most zřícen byl, zastavil. Čekali u dveří, až by rozešel se poněkud lid. Bůh jich prve, než by běh svůj dokončili, žádnému potlačiti nedopustí.

Pozn. 1. Druhdy poměr mezi větami formálně bývá obrácený: vedlejší okolnost časová vyjadřuje se větou hlavní, a děj hlavní za okolnosti té nastupující větou časovou. Slove tento způsob proslovení vzpětěním řádu větového (enuntiatorum inversio): Již té noci záře vycházela, když Jason takto promluvil (= když záře již vycházela, Jason promluvil). Ještě nebyl vyšel do půl síně, když se k němu stalo slovo toto.

Týž poměr vyjadřuje se též spojkou *a* (parataxe): K Jordanu jsme přijeli, a slunce rovně vycházelo z hor Arabských (Pref. 342). Bylo již po první hodině na noc, a dal jsem mu list do rukou (Let. 362). Ještě právě řeči nedokonal, a jiný zkřikl (Let. 41).

Pozn. 2. Časové okolnosti vyjadřují se též větami souřadně spojenými (parataxe): Sotva že vyšel Jakob od Izáka, otce svého, Esau bratr jeho přišel s lovu svého. Květ leda se rozvinul, a již má včelek tolik. Jen se ukázal, a již utekli. Včera týden pohřeb měla.*)

Pozn. 3. Od skutečných vět časových rozeznávají se smyslem vztažné věty adjektivní nebo substantivní, uvedené příslovcem časovým:

Dojde chvíle poslední, kdo věčnost nám se rozední. Zle jest, když jazyk před rozumem ubíhá. Bůh neslyší, když pes na hvězdy laje.

IX. O větách vztažných.

Věty vztažné jsou dílem substantivní, dílem adjektivní, dílem příslovečné. 507

Co do spůsobů rozeznávati jest vztažné věty **přesné**, kteréž nezastupují vět jiných, a **zástupné**, kteréž smyslem zastupují jiné věty vedlejší.

Pozn. Od skutečných vět vztažných rozeznávati jest věty hlavní (nepravé vztažné), kteréž jen spojením jsou vztažné: Volali jsme k Hospodinu, kterýž (= a on) uslyšel hlas náš. Žádal mne, abych pro pána došel, což (= a to) jsem také učinil. Příteli! neměj za zlé, rád bych také tvé jméno věděl. Kterýž (= a on) řekl: Já jsem tlumočník královny světa.

A. O vztažných větách substantivních.

Vztažné věty substantivní jsou ty věty vedlejší, jimiž se **podmět** anebo **předmět** věty hlavní pomocí náměstek vztažných *kdo, co, jenž, který,* opisuje. 508

*) Ve starší řeči užívá se slovesa *netáhnouti* s následujícím *až,* spojek *prve než — až* na označenou téhož poměru, kterýž nyní vyjadřujeme částicí *sotva:* Netáhla sv. Agatha té modlitby dokonati, až ihned duši pustila. Netáhne ho požehnati, až se zdravie veň vráti. Prve než tento lid do Prahy přitáhl, až Pražané vypadli na Malú stranu. (Let. 31). Neminulo tomu málo nedělí, až král Ferdinand vtrhl s vojskem do koruny Uherské (Bart. 260).

1. **Vztažné věty podmětné** jsou ty věty vztažné, jimiž se podmět věty hlavní opisuje.

a) přesné:

Kdo mě loni bil, ten i dnes mi není mil. Poslední do chrámu bývá, kdo pod zvonicí přebývá. Dvakrát hřeší, kdo se hříchem honosí. Koho chrání Bůh svým štítem, nezahyne v boji lítém. Koho oči bolí, nechoď do mlýna. Ten nežil, po kom pěkná pověsť neostala. Co chudému dáš, na lžici ti naroste. Co před světem zde ukryto, bude někdy všem očito. Vidí onen, jenž mraky shání a rozptyluje. Zdaliž toto není ten, kteréhož hledají? Kolik se jich tebe bojí, tolik jich o život stojí.

b) zástupné.

α) výsledné:

Jest, kdo by povýšil i ponížil. Řídký tu byl, kdož by s někým tahanice neměl. A nebude, kdo by potěšil jich. Opuštěnať bude země pustá, a neostane, kdo by zemi oral a kdo by ji osil.

Pozn. 1. O kondicionale ve větách těchto v. §. 496, 2. b), o infinitivě §. 408, a), o přechodníku §. 424.

β) podmínečné:

Kdožby se sám povyšoval, bude ponížen, (= jestliže by se kdo povyšoval). Kdožkoli chtěl by mezi vámi býti velikým, budiž služebník váš. Kdož by činil vůli boží, tenť jest bratr můj. To kdož by pravil, v hrdlo by lhal.

2. **Vztažné věty předmětné** jsou ty věty vztažné, jimiž se předmět věty hlavní opisuje, ve kteréžto příčině zhusta se ukazuje na pád, jejž věta vedlejší zastupuje, příslušným pádem náměstky ten, on.

a) přesné:

Koho Pánbůh stvoří, toho neumoří. Kdo se sám chválí, nikdo ho nepochválí. Koho Bůh miluje, křížem ho navštěvuje. Snadno strašiti, kdo se bojí. Jez doma, co máš, a u lidí co ti dají. Za čím jdeš, to najdeš. Tolik známe, co v paměti chováme. Komu Bůh přeje, tomu ve snách padne, komu nepřeje, tomu se lžíce spadne. Komu Pánbůh nedal, kovář neukuje. Dej těm, jimž dlužen jsi. Dobrořečte těm, kteříž vás proklínají. Nezpomínej toho, co již pominulo. I pes pomní, kdo ho krmí. Čím srdce přeplněno, tím ústa přetékají.

b) zástupné

α) výsledné:

Když padne, nemá, kdo by jej pozdvihl. Komu by žaloval, neměl. Nemajíce, koho by se báli, každý činil, co se jemu líbilo. Nemám, čím bych tobě odplatil.

Pozn. Za kondicional bývá indikativ času budoucího: Kristus hledá, kdo s ním ponese břímě jeho utrpení.

β) podmínečné:

Kdo tě napomíná, měj ho za přítele (= jestliže tě kdo napomíná). Kdo do tebe kamenem, ty do něho chlebem. Koho nám třeba, víme, jak mu říkají. Kdož by raději pěkný, než dobrý nástroj míti žádal, smáli bychom se mu, jako dítěti, nesoudícímu, co nač jest.

Pozn. Přísudkové věty vztažné, jimiž se opisuje substantivní přísudek věty hlavní v jazyce našem po řídku se vyskytují: Bůh jest zajisté ten, kterýž srdce lidská v rukou svých má (Žal. 26). Já jsem ten, jenž zhlazuji zlosti tvé a na hříchy tvé nevzpomenu (Hus. I. 6).

B. O vztažných větách adjektivních.

Vztažné věty adjektivní (přívlastkové) jsou ty věty vztažné, 509
jimiž se adjektivní přívlastek jména podstatného věty hlavní opisuje.

Vztažné věty adjektivní uvozují se vztažnými náměstkami který, jenž, jaký, co, a dělí se tím od vztažných vět substantivních, že se jich náměstky vztažné vždy táhnou ku jménům podstatným; ve větách podstatných však náměstky vztažné se táhnou k náměstkám ukazovacím.

a) přesné:

Škoda, kterouž učinili v horách, jest věc časná a kteráž po některém létě sama se vynahraditi mohla. Všeliký strom, kterýž nenese ovoce dobrého, vyťat a na oheň uvržen bude. Nůž, kterým se pořád krájí, nezerzaví. Každá ruka pěkna, která dává. Dobře tomu kováři, jenž na obě ruce kuje. Mnoho té země, z níž hrnce býti mohou, ale málo té, z níž zlato berou. Buďme jasni jak to moře, jež nám zračí nebesa. Bude tehdáž soužení veliké, jakéž nebylo od počátku světa až dosavad. S kým obcuješ do poledne, takým budeš odpoledne. To nebyla ovce, co se s vlkem procházela. Umřela ta slepička, co nesla zlatá vajíčka. Jaro, co tě veselilo, na peruti odletělo.

Pozn. Náměstky co užívá se jmenovitě ve slohu prostonárodním, a to v nominativě a v akkusativě neživotném samé, v ostatních pádech spojené s náměstkou *on, ona, ono:* ten muž, co přišel; ta žena, co přišla; to dítě, co přišlo; ten pes, co se's ho bál; ta kočka, co se's jí bál, ten žebrák, co's mu dal krejcar; ten pán, co's ho potkal; ten dům, co kupuješ; ta louka, co prodáváš; ta paní, co jste ji viděli; ty paní, co k nim chodíváš.

Týmž způsobem užívá se ve starší řeči náměstky ježto: Něco se připsalo, ježto o tom lidé nevěděli. Páni všichni, ježto jich pečeti jsou při tomto listě, mají k tomu hradu příléci. Jsouť jistě, ježtoť jim užitečno takové knihy čísti.

b) zástupné

α) účelné:

Dejte nám kníže, kterýž by (= aby) soudil spravedlivě naše hlavy. Čtvrtý den učinil Bůh slunce a měsíc i jiné hvězdy, ježto by zemi osvěcovaly. Všechněm lidem potřebí nějakého pravidla, po němž by (= aby po něm) život řídili.

β) výsledné:

Žádný tak veliké síly neměl, ježto by (= aby) neduhem nebyla přemožena. Žádná krajina není, která by tak mnoho a tak velikých řek měla.

Pozn. Někdy slovce *an* béře na se význam vztažnosti: Na to posel kvapil ku pánu svému, an (= který) ještě bojoval. Poběhneť kůň nedaleko a potom se před mužem postaví, an na stole železném jí. Nad oltářem namalovaný jest obraz panny Marie, ana drží děťátko. Proč bych těch tak dobrých, ani k Bohu jdou, plakal? Potkali dva konšely, ani jdou z města.

C. O vztažných větách příslovečných.

510 **Vztažné věty příslovečné** jsou 1. místní, 2. přirovnávací, 3. poměrné, 4. omezovací a vztahové.

1. **Příslovečné věty místní** omezují výrok věty hlavní podle místa a jeho směrův na otázky *kde? kam? odkud? kudy?* Uvozují se vztažnými příslovci místními, k nimž ve větě hlavní zhusta ukazuje příslovce ukazovací:

Kde člověk nemáhá, tam Bůh pomáhá. Kde se kdo zrodí, tam se i hodí. Kdo bázeň, tu i Bůh. Nestrkej prstu, kde dvéře svírají. Kam se dřevo kloní, tam i padá. Tehda šed tam, ježto křesťany pohané mučili, počal křesťany potvrzovati. Odejdu tam, odkud se zase nevrátím. Teciž voda, kudy dříve tekla. Dal mu louky potud, pokud potok teče.

Pozn. Od příslovečných vět místních rozeznávati jest adjektivní věty vztažné, uvedené vztažným příslovcem *kde*. Tyto vztahují se ku jménu podstatnému věty hlavní určujíce jeho vlastnosť na otázku *který, jaký?*:

Běda tomu dvoru, kde tele rozkazuje volu. Znáš-li kraj ten, kde tma s horkem zajde, bez trní se růže červená? Již se přibližoval k místu tomu, kudyž scházejí s hory Olivetské.

2. **Příslovečné věty přirovnávací** uvozují se spojkami *jak*, *jakož*, *co*, *jelikož*, na označenou, že dvě věci svou povahou stejně nebo podobně se k sobě mají; anebo spojkou než po komparativě na označenou, že jedna věc nade druhou předčí. 511

a) s indikativem o skutečném přirovnání:

Jak Bůh ráčí, tak ať kráčí. Jak kdo měří, tak se mu odměřuje. Jak dudy nadmeš, tak hrají. Jakož proti palici žádného šermu není, tak proti bezprávné moci spravedlnosť žádného nemá vzniku. Jazyk náš není tak úzký ani tak nehladký, jakož se některým zdá. Dobře čiň, co můžeš. Jelikož odstojí východ od západu, tolikož jest vzdálil od nás Hospodin nepravosti naše (= jak daleko). Jeden blázen více můž otázek nadělati, než mu deset moudrých stačí odpovídati. — Pak vzal karabáč a vodního muže jak mele tak mele (K. Poh. II. 259).

Pozn. Chybně užívá se spojky *než* místo pouhého kondicionalu, je-li ve hlavní větě příslovce příliš: Jsem příliš zaneprázdněn, než abych ti pomoci mohl (m. abych ti pomoci mohl).

b) s kondicionalem o přirovnání neskutečném, pouze pomyšleném:

Lid všude stál na vrších tak hustě, jako by na les hleděl. Co se u večer paměti svěří, to ona ráno jako by našla. Nemoc přestala, jak by uťal. Co by pět napočítal, byl na místě. Učením člověk lepšího zisku dochází, než by stříbra a zlata nabyl.

Pozn. Přirovnávací spojka *jako* druhdy se vypouštívá, a klade se pouhý kondicional: Nečiním toho bez rozumu, bych se snad smyslem pominul. Vidělo se jemu, by byl na velikém poli.

3. **Příslovečné věty poměrné** jsou zvláštní spůsob vět přirovnávacích, jimiž se označuje míra, kterou děj nebo vlastnosť nějaká se zveličuje nebo zmenšuje: 512

Čím kolo u káry horší, tím více vrzá. Čím větší jsi, tím se více ve všem ponižuj. Čím kdo více má, tím více žádá.

4. **Příslovečné věty omezovací a vztahové** jsou takové věty vedlejší, jimiž se všeobecná platnosť výroku věty hlavní omezuje a místněji určuje. Uvozují se spojkami *pokud, jelikož, co, jak, kdež:* 513

Pokudž já rozuměti jsem mohl, ona jest dobra byla. Strom slove rostlina, jelikož se v haluze rozkládá. Co já vím, on tam byl sám čtvrtý. Nebyl jsem tam, jak jsem poctivý člověk. Jakož píšeš, že toho úmyslu jsi, ke mně se odebrati, já zajisté toho sobě od tebe žádám, aby tam ještě pobyl. Kdež žádáte na svou řeč odpovědi, my takto pravíme. Kdež jste ráčili oznámiti svolení pánův, my tomu chceme věřiti.

Pozn. Spojkami *jelikož, jako, jakožto* i platnosť jednotlivých pojmů se omezuje neb určuje: Kristus, jelikož člověk, umřel, jelikož Bůh, nesmrtelný jest. Člověk, jelikož člověk, nic více o sobě mysliti nemá, nežli že každému vedle přirození roven jest. Ti skutkové Bohu, jelikož Bohu se připisují (Hus. I. 12). Ne jako kníže, ale jakožto soudce od obce volený spravoval Krok zemi. — Nyní se v té příčině chybně užívá náměstek *co, co takový.*

Zvláštnosti ve spojování vět vztažných.

514 1. **Přesmykání.** Někdy bývá, že jméno vztahové se přesmyká do věty vztažné, vazbě její se podrobujíc:

Kterou komu osud živnosť uložil, na té maje dosti, tou se obchoď, netáhna se výše. — Ve větách smyslu obecného děje se tak z pravidla: Který žák se pilně učí, bude pochválen (šp. žák, který). Která slípka mnoho kdáče, málo vajec nese. Vlna, kterou barvu nejprve chytí, tu drží. Buďte hotovi, neb kterou hodinu nemníte, syn člověka přijde (Ev. Mat. 24).

515 2. **Podjímání.** Jako ve větách tázacích (§. 490, P. 3.) tak i ve větách vztažných relativem leckdy se podjímá věta podřízená:

Přivedou mne k ulici, v níž pravili, že manželé bydlejí. Dělejte, co koli míníte, že by vám nejlépe prospělo. Nedáš-li tomu, komuž vidíš, že jest více třeba, zle učiníš. Vidím zde zdi bělostkvoucí, kteréž pravili mi, že alabastrové jsou. A tak přišli na místo jedno, kdež uznali, že někdy lidé bydleli.

516 3. **Přecházení vět vztažných u věty samostatné.** Je-li k větě vztažné připojena jiná souřadná, za relativum klade se demonstrativum, čímž věta nabývá rázu samostatného:

Koho smrť dosáhne, a on nic paměti hodného nečiní, toho památka hned spolu s tělem zahynouti musí. I četli list krále Polského, kterýž přepsal Jan Žatecký, a dal ten výpis panu Lvovi. Mlčím o jiných věcech, kteréž k nám z dalekých krajin přivážejí, a my je za drahé peníze kupujeme.

Hlava XVII. O řeči nepřímé.

517 Pronáší-li se řeč něčí týmiž slovy a týmiž způsoby vazby, jakými jmína byla od podmětu, o kterém se vypravuje, slove *řečí přímou* (oratio recta). V té příčině osoba řečnivší vypravěčem jakoby zpřítomnělá se uvádí, ana mluví, a jen ze sloves *pravil, odpověděl, vece* a. p., ježto řeč přímou ohlašují, jde na jevo, že se vykládá řeč osoby rozdílné od osoby právě mluvící:

Já podiviv se: „I kdo jsi ty“, řekl jsem, „můj milý?“ Odpověděl: „Jméno mé jest Všezvěd, příjmím Všudybud, kterýž všecken svět procházím, do všech koutů nahlédám, na každého člověka řeči a činy se vyptávám, co zjevného jest, vše spatřuji, co tajného, vše slídím a stíhám, slovem, beze mne nic se díti nemá, ke všemu dohlédati má jest povinnosť.“ (Lab. 9.)

Vystavuje-li mluvící řeč něčí za předmět svého vnímání nebo pomýšlení, t. j. vypravuje-li řeč něčí, slove ten způsob sdílení řečí nepřímou (oratio obliqua).

Převádějíce řeč přímou v řeč nepřímou, vyjadřujeme věty 518
úsudkové větami vyjadřovacími s *že*, imperativ větou žádací s *aby*, *ať;* ostatní věty zůstávají buď nezměněny aneb označuje se závislosť kondicionalem anebo slovcem *prý*.

Náměstka první a druhé osoby, je-li tato rozdílná od osoby vyprávějící, promění se v náměstku osoby třetí: Mistři pak pravili, že není dosti brýle míti, než že se zrak vyčistiti musí; protož aby do jiných auditorií šli a zrak sobě ponapravili (Lab. 43; přímo: jděte, ponapravte sobě).

Náměstka osoby druhé, je-li tato s osobou vyprávějící jednostejna, promění se v náměstku osoby první: Namlouval mě Všudybud, abych se mezi duchovníky dal, jistě mi to, že já osudem do toho stavu náležím (Lab. 66; přímo: dej se, ty náležíš).

Příklady řeči nepřímé:

Snesli jsme se na tom, aby odpověď dána byla, poněvadž psaní jeho pilného uvážení potřebuje a čas krátký jest, a některé věci se k tomu vyhledati musejí, že mu nemůžeme odsud odpovědi místné a dokonalé dáti, než že jsme toho odložili do Brna, odkudž že neopomineme to vykonati a jemu, jakž potřeba ukáže, odpověděti (Žer. Záp. II. 156).

Přišed ke mně na kolena padl a pro Boha prosil, abychom ho s sebou do Jerusaléma vzíti se nezpěčovali, oznamuje, kterak jest otec jeho tu pouť vykonati slíbil, ale že před časem umřel, však na smrtelné posteli jeho zavázal, aby za něj takovou pouť vykonal; pročež že by on pokojně na světě živ býti nemohl, kdyby tomu svému již započatému předsevzetí dosti učiniti neměl, zvláště když jest tou nešťastnou příhodou krádeže k nedostatku peněz přišel, ježto se to nejednomu na podobných cestách i při jiných větších opatrnostech lidských přihází (Har. I. 77).

Po obědě kázal nám náš hejtman oznámiti, abychom se strojili na cestu, a má-li sobě kdo co jednati nebo kupovati, to aby vykonal, že dá-li Bůh, zítra pojedeme z Jerusaléma (Pref. 311).

Pozn. 1. V řeči starší spojkou *že* začasto řeč přímá se uvozuje, ve kteréžto příčině spojka tato pouze uvozovací jest jako dvojtečka: Pravil, že v tom vždy trvám a státi budu, dokud mne stává (Let. 309). Zika vstav s lavice oznámil, že což Jan Opice mluvil, o tom já o všem vím (Bart. 59). Páni k legátovi šli, aby jim kompaktata vrátil; neb neučiní-li toho, ať to ví, že se jest obec zbouřila, že ty odsud neujedeš (Let. 151).

Některé zbytky vazby té zachovaly se posud: Ptal jsem se, ta-li jest kniha, které hledá. Odpověděl, že ta (že ano, že ne).

Pozn. 2. Nezřídka přechází se z řeči přímé v nepřímou a naopak z řeči nepřímé ve přímou: Okolo neděle provodní hejtman Litomyšlský shledal se s jedním bratrem z Litomyšle na cestě, i ptal se ho: „Víš-li, kde je bratr Augusta? A on odpověděl jemu, že o něm nic neví, kde jest. A on řekl jemu, aby se na něj pilně ptal, a doptaje se, aby jemu samému ode mne to pověděl, že bych se s ním rád shledati chtěl a promluviti, kde by on koli chtěl, a to, cožbych s ním chtěl mluviti, že by bylo dobré jemu i Janovi bratru i vám všem. To jemu ode mne pověz, a coť dá za odpověď, povíš mi na Litomyšli, když domů přijdu; než neprav o tom žádnému, než jemu samému, neb co já chci mluviti, chci, aby o tom žádný nevěděl a při tom žádný nebyl, ani ty, než on a já (Blah. 13).

Pozn. 3. Zhusta slovesa uvozovací jak v řeči přímé tak nepřímé se vypouštějí: Na to já: „Šťastně mi tě Bůh za průvodčího dal, milý příteli“ (Lab. 11). A on zase: To jsou lidé v nově se na svět dostávající (Lab. 14). Když jsem jej obyčejem naším tituli ctíti chtěl, nedal, nazývaje to fraškami světa: jemu titule a cti dosti že jest, jestliže jej služebníkem božím nazovu (Lab. 134).

Hlava XVIII. O pořádku slov ve větách.

519 O pořádku, jakým slova u větě za sebou jíti mají, ve přesné prose české rozhoduje povaha samých věcí, o kterých řeč jest. Co přirozeným během věcí dřevnější jest a tudíž dříve mysliti se musí, přednější u větě zaujímá místo. Avšak souvislosť vět mezi sebou, snaha mluvícího, aby jednotlivé pojmy, kterým obzvláštní přikládá důležitosť, rázněji vytknul, jakož i vzhled k libozvučnosti příčinou toho jsou, že pořádek slov přirozený mnohých doznává změn. Těch ne všechněch postihnouti lze pravidly. Bedlivé čítání dobrých spisovatelů, jmenovitě starších, s větším prospěchem v té příčině bude, než pravidel množství sebe větší.

Důležitější pravidla českého pořádku slov jsou asi tato:

520 1. Podmět jde před výrokem a to i tehdy, když věta počíná se příslovcem aneb jakýmkoliv určením příslovečným, jakož i tehdy, když předchází celá věta příslovečná (pořádek přirozený):

Neklan káže vstáti k vojně. V čas pršky lidé se schovávají. Těch dní císař se vrátil. V tom čase otec Rastislavův, kníže Michael, přijel také do Uher ke dvoru královskému. Potom teprve král Václav blížil se proti němu. V noci císař, měv o to radu, přepravil se přes Dunaj. Když se tyto věci v Praze dály, král Václav nebyl dvorem v Čechách. Když ku hradu přijeli, brána se jim otevřela. Jak mu to hospodský vypověděl,

syn přenáramně zaplakal. I poněvadž hlavní účel výpravy byl dosažen, král neváhal chystati se k návratu do vlasti. Hledaje pomoci proti Milaňanům, císař Fridrich vypravil biskupa Daniele do Uher. Dobyv tak jasného vítězství nad nepřátely, Soběslav jal se tudíž vítěziti neméně slavně sám nad sebou.

2. Pořádek přesmyklý (inversio) mezi podmětem a výrokem nastupuje a) když výrok s důrazem se proslovuje:

Najde kovář uhlíře. Neušpiní se saze uhlím. Umřela ta slepička, co nesla zlatá vajíčka.

Pozn. Obzvláště v obyčeji jest pořádek tento po spojkách *i, protož, tu, tehdy, v tom:* I chopil Záboj svůj mlat, i odskočil Luděk. Protož nemohu já zdržeti úst svých. V tom vstoupí král mezi ně.

b) když podmět buď důrazem aneb objemem nabývá převahy nad výrokem, čímž se tlačí na místo význačnější — na konec. Většího objemu a tím i váhy podmět nabývá všelikým omezením: přívlastky, větou vztažnou nebo vysvětlovací s *že, aby* atd.; naproti tomu výrok váhy pozbývá, je-li bez doplňku nebo bez dostatečného omezení příslovečného, nebo má-li sloveso samo mdlý význam jako: *býti, státi, ležeti, nastati, praviti* a p.:

Hrnuli se k němu lidé obojího pohlaví. Měsíce září šel jest biskup na pouť. Úmrtím knížete biskupa Jindřicha Břetislava nastal nový obrat v dějinách českých, a to jeden z nejdůležitějších. Na místo nevávisti zastaralé vstoupila přízeň od té doby neporušená. Teprv u Rudavy strhla se krutá i krvavá bitva, kterážto skončila se porážkou i útěkem Prusův.

3. Přívlastek adjektivní bývá z pravidla před svým substantivem; vytýká-li se důrazně, jde za ním:

Malá jiskra velikým ohněm bývá. Konšelé dali jsou sobě ruce na paměť míru pravého. Nižádný nevydá se na smrť bez náděje užitku velikého. Zvěstuji vám pověsť veleslavnou.

4. Je-li substantivum opatřeno dvěma přívlastky adjektivními, bývá často jeden před substantivem, druhý za ním:

Pašek byl vzat od Pražanův za nejvyššího písaře radního. Nejstarší básníci řečtí byli Homér a Hesiod. Práci lidské ustupují přírodní překážky i nejmohutnější.

5. **Má-li substantivum přívlastkem adjektivním aneb náměstkovým opatřené ještě jiné příměty (pády předložkové, příslovce), kladou se tyto mezi přívlastek a substantivum, a to tak, že přívlastek bývá na místě prvém:**

Zastaralý při věcech zvyk. Jiné na polích kvítí. Všeliké po horách ptactvo. Spatřil jsem také k novinám a proměnám velikou při nich chuť. Hrad ten stkvěl se rozličným krásným všude uvnitř malováním. Žádného sem tam toulání nebylo. Po stěnách uzřím obrázky jakési pěkného někdy díla. To zvířátko velmi směšno jest svým na horu na štěpy i zase s nich dolů lezením. I těmi pod námi hlubinami zmítáno bylo. Od mého z domu výjezdu vždy něco jste psali.

Pozn. Týž pořádek se zachovává, když pád předložkový za přívlastek souřadný spojkou *a* ku jménu přídavnému se přičiňuje:

Vidím nepeřené a bez křídel ptactvo. Lehké a beze všeho rozumu řeči.

6. **Má-li příčestí nebo přechodník určitý k substantivu přívlastkem příslušející při sobě určení příslovečné, bývá pravidlem pořádek ten, že napřed jde substantivum, potom určení příslovečné, na konec pak příčestí nebo přechodník:**

Na oltáři stojí tabule ze stříbra a zlata slité, mnohými drahými kameny a perlami vykládané. Každý vzdělanec povinen jest spravovati se zákony v jazyce spisovném ustálenými. Poustevník živil se kořínky a jahodami po lese nasbíranými. Splatil jistinu i s úroky za dobu tu připadajícími. Voda z té studnice pohanům kozlem smrdícím od smradu pomáhá.

7. **Obecné jméno přívlastkové často bývá za jménem vlastním, jmenovitě v řeči starší:**

Tiberius císař v Římě kraloval. Za Diokleciána císaře křesťané veliké násilí trpěli. David prorok řekl. O tom praví Lev papež. Sv. Tóma apoštol poslal sv. Judu apoštola k tomu králi.

8. **Dativy náměstek *mi* a *mu* ve starší řeči kladou se z pravidla před zvratným *se*:**

Zdá mi se ještě za potřebné býti. Zvláště mi se líbil klášter bosácký. Zdála mi se toho nemalá býti potřeba. Aniž mi se hrubě chtělo. Jednoho mu se ještě nedostávalo. V tom údálo mu se viděti.

9. Má-li sloveso při sobě dativ i akkusativ předmětný, bývá dativ před akkusativem:

Královna ze Sáby králi Šalomounovi bylinu balsamu darem přivezla. Patron poutníkům každého dne dvakráte jísti dával.

Hlava XIX. O složení vět.

Věty mnohonásobně v jedno složiti lze, a jest při tom veliká rozmanitosť a rozličnosť netoliko v počtu vět, které se v jedno pojí, ale i ve spůsobě samého složení.

1. Když se věta hlavní s větou podřadnou v jedno spojí, 521
tehdy může se položiti

a) věta vedlejší před hlavní větou nebo za ní, aneb může se vložiti do věty hlavní. Naznačíme-li větu hlavní písmenem **A**, větu pak podřaděnou písmenem **a**, máme v té příčině tyto obrazce **a**: **A**; **A**, **a**; **A** (**a**) **A**. -- V první příčině slove věta vedlejší předvětím, ve druhé závětím, ve třetí mezivětím:

Což jsou předkové vaši slavného a chvalitebného činili, to vy rádi slyšeti máte. Každý má toho býti pilen, aby svého srdce choval čistě. Kníže Václav soudcům, aby soudy spravedlivé činili, přísně přikazoval.

Pozn. Je-li podmět společný větě hlavní i větě vedlejší, věta vedlejší vkládá se z pravidla ve větu hlavní, následujíc za společným podmětem:

Zlý člověk, když sám hyne, rád by celý svět zahubil. Švec, dokud jedné boty neušije, druhé nezačíná. Mše svatá, poněvadž nic jiného není, než hodné těla a krve Krista pána přijímání, důstojně sloužena býti má. Kavka, by se na sněhu válela, nezbělí. Dobrý, čím povýšenější, tím lidu milejší. Pes, jaký do chrámu, taký z chrámu. — A tak i jiné členy oběma větám společné se vyjímají: Lží ač svět projdeš, ale nazpět se nevrátíš.

b) Věta hlavní vkládá se do věty vedlejší, **a** (**A**) **a**:

Z nepřátel, praví, že ani jeden raněn nebyl. Křesťanův Cyperských v tom boji počítají, že okolo půl druha sta zahynulo. Srdce a jazyk hleď, ať se vždycky srovnávají k vydávání svědectví pravdě.

Pozn. Od vložené věty hlavní odděliti jest tak řečenou vložku (parenthesi), t. j. větu, která se v jinou větu vkládá beze všeho spojení vnějšího;

Neradímť, věř mně zkušenému, samotně se tam pouštěti. Ale práce ty (a tohoť bych se byl nikdy nenadál) nic nebyly než hříčky. Náš otec — Bůh mu dej radosť věčnou — často tě zpomínal.

522 2. Když pod větu hlavní podřaďují se dvě vedlejší věty souřadné, jež jsou však jedna ode druhé odděleny, nejsouce v jedno sloučeny spojkou slučovací, toto složení býti může:

a) První z vět podřaděných, již znamenáme písmenem **a**, jest předvětím věty hlavní **A**, druhá pak vedlejší věta, již znamenáme písmenem **b**, jest závětím nebo mezivětím věty hlavní, t. j. v obrazci **a**: **A**, **b** aneb **a** : **A** (**b**) **A**. Anebo první jest mezivětím věty hlavní a druhá závětím, t. j. **A** (**a**) **A**, **b**, aneb obě jsou mezivětím věty hlavní t. j. **A** (**a**) **A** (**b**) **A** aneb **A** (**a**) (**b**) **A**:

Pokud svých mravův a povah zlých nezměníme, marnou nadějí se těšíme, aby se nám lépe vésti mělo. Co máme, nevíme, až když ztratíme. Kdo chce komu něco dáti, nemá se ho, chce-li, ptáti. A v tu hodinu, jakžkoli jasno bylo, taková hřímota přišla, že se chrám na tři části rozsedl. A těmi dvěma groši každému, jak kdo čeho zaslouží, hned pojednou, žádnému mzdy jeho nezadržujíce, platí. Hadači, když se do vůle nabili, jak obyčejně bývá, zase se udobřili.

b) Obě věty vedlejší mohou jíti před větou hlavní; první z nich jest předvětím celku, jenž záleží z věty hlavní a druhé věty vedlejší, kterážto zase jest předvětím věty hlavní, s níž celek činí, t. j. **a**: (**b**: **A**). Aneb mohou obě věty vedlejší za hlavní větou jíti: **A**, **a**, **b**:

Zamiluje-li kdo statek, čím ho více má, tím více žádá. Agesilaus se radovával, kdyžkoli přítele zbohatil, ačkoli sám bohatství nebyl žádostiv.

523 3. Když pod větu hlavní podřaďují se dvě věty vedlejší, z nichž jedna na větě hlavní přímo zavěšena jest **a**, na té pak druhá $\mathbf{a}^2$, může býti $\mathbf{a}^2$, t. j. vedlejší věta druhého stupně

a) mezivětím nebo závětím vedlejší věty prvního stupně **a**, obě pak spolu zase buď předvětím věty hlavní anebo závětím aneb mezivětím: **a** ($\mathbf{a}^2$) **a**: **A**, **a**, $\mathbf{a}^2$: **A**, **A**, **a** ($\mathbf{a}^2$) **a**, **A**, **a**, $\mathbf{a}^2$, **A** (**a** [$\mathbf{a}^2$] **a**) **A**, **A** (**a**, $\mathbf{a}^2$) **A**:

Poněvadž jste nám dříve, nežli jste věc podnikli, nic věděti nedali, nyní neste škodu sami. Ač oni mluví, že je někdo osvobodí, ale sami nevědí, kdo a kdy. K velikolepým vzorům řeckým a latinským vždy úsilovněji prohlédati nám bude, má-li prostota

a jasnosť, jakož zdobívaly jindy, jazyk náš, zdobiti opět. Litoval velmi, že neposlechl, když jsem ho přátelsky napomenul. Kníže Kouřímské, ač byl častokrát, aby se proti nim postavil, napomínán, nechtěl toho učiniti. Nepřátelé vidouce, že není v tom vůle boží, aby města dobyli, odtáhli odtud a navrátili se domů.

b) Věta vedlejší druhého stupně a^2 jde před větou prvního stupně a, po té pak věta hlavní, což jest v obrazci a^2: a: A, anebo věta vedlejší druhého stupně jde za větou hlavní, a za ní vedlejší věta prvního stupně, t. j. A, a^2: a, aneb i vedlejší věta prvního stupně vloží se do vedlejší věty druhého stupně, a to vše klade se před větou hlavní nebo za ní, tedy a^2 (a) a^2: A, aneb A, a^2 (a) a^2:

To vše že tak jest, ač rozum ukazuje, písmo však svaté mocně tvrdí. Což co by bylo, když jsem se ptal, odpověděl mi tlumočník. To bývá, kdož chce býti přítel tohoto světa, že bude nepřítel boží. I stalo se těch dnů v jeden den, když on učil lid ve chrámě a kázal evangelium, že přišli k tomu biskupové a zákonníci. I stalo se, když jeden ze služebníků podtínal dřevo, že sekera spadla mu do vody. Poručila paní žádati, jestliže jí co dobrého přeješ, abys ihned k ní přišel. S kterouž řečí, poněvadž jsem viděl, že co mé oči a uši vidí a slyší, se srovnává, ochotně jsem na tom přestal. Domnívají se, co všemu lidu jest obecného a co všichni spolu z obyčeje činí, byť pak i zlé činili, že to hříchem není.

Hlava XX. O periodě neboli obvětí. 524

Periodou neboli obvětím nazýváme souvětí souměrně rozšířené, kteréžto se skládá ze dvou hlavních částí v jednotu myšlénky spojených poměrem podřadnosti.

První část hlavní obsahující větu podřaděnou, slove předvětím; druhá, jež obsahuje větu hlavní, nazývá se závětím periody. Obě části hlavní, obsahují po několika členech souřadných.

Vzdělávaje obvětí širších rozměrův na paměti měj tyto věci:

a) větám vedlejším nebo přechodníkům a příčestím, jež jich místa drží, vykaž místa taková, aby myšlénka, kterou vyjadřuješ, co nejzřetelněji proslovena byla.

b) mezi hlavními částmi periody, pokudkoli možná, budiž souměrnosť; zvláště k tomu hleď, aby závětí proti předvětí nebylo příliš krátké.

c) nerozváděj periody větami jednotvárnými, nýbrž klada střídavě věty vedlejší a přechodníky k rozmanitosti prohlédej a k blahozvučnosti.

Příklady period:

Jako Kristus nebyl na zemi proto, aby stále byl, než jen aby pobyl, pobuda pak, a proč poslán byl vyřídě, tam se, kde jemu sláva neskonalá připravena, odebral: tak rovně my, účastníci jeho, ne proto jsme tu, abychom byli, než abychom, pobudouce a vyřídíce, proč posláni jsme, ubírali se tam, kde nám připraveni jsou příbytkové věčnosti. *(Komenský.)*

Co za mnohé věky duch lidský velikého a ušlechtilého dokázal; co spojená milionů síla dovedla; co na věčnosti založeno býti se zdálo: vše hyne, mizí a v černé ssutiny se kácí, veliký, svobodný a slavný svět starý umírá a v mrtvole lvově líhne se havěď vosí. *(Smetana.)*

Jakož kdo neduhu svému nerozumí, nad ním se netrápí, kdo bolesti necítí, nestůně; by kdo nad propastí stál, jestliže ve tmách jest a toho nevidí, neleká se: tak kdo neřádů pokolení lidské sžírajících neznamená, nemá proti čemu horliti, nad čím se trápiti. *(Komenský.)*

Jako snáze jest oheň hasiti v jiskře, než se rozhoří; a jako snáze jest vyčistiti od koukole obilí, když růsti počíná: tak i snáze jest pobožnosť štípiti v srdce lidské dříve než se ono marnostmi nějakými zanese a zaplaví. *(Komenský.)*

Kdokoli pochopuje a poznává vzdálenou od nás dávnými věky minulosť klassickou, kdo pojal dobře tak jarou, mladistvou a bujně rozkvetlou jich osvětu, kdo se seznámil s živobytím Hellenův a Římanů, těchto dvou duchojasných, politicky vzdělaných a protož nade všecko vlasti milovných a silných národův, kdo svého ducha nakrmil záživným tukem vědy hellenské a latinské: tenť zajisté vzdělal a obohatil hlavu a srdce své takovým spůsobem, jakého žádná nová literatura a žádný, i sebe lepší převod spisův klassických nikterak poskytnouti nemůže. *(Koubek.)*

Ale jeden mládenec, rytíř trojanský, jakž uzřel krále svého opěšalého, an v takém nebezpečenství statečně bojuje: jakožto pánu svému poddaný a věrný, zastyděv se velice se rozhorlil, a sevřev koně ostrohama a kopí uchytnuv, prudce na vévodu Nestora přihnal a kopím raniv jej na prsích, s koně ho svrhnul před nohy krále svého. *(Letopisové Trojanští.)*

Dodatek.

O dělidlech.

Na označenou poměrů mluvnických a logických má mluva písemná zvláštní znaménka, dělidla, kteráž označují a) části vět, b) přízvuk vět.

Části vět označují: čárka čili komma (,), středník čili semikólon (;), dvojtečka čili kólon (:), tečka (.), pomlčka (—). Přízvuk vět označuje otazník (?) a vykřičník (!).

Mimo tato znaménka užíváme ve mluvě písemné ještě znamének pomocných, kteráž jsou:

znaménka uvozovací („ “),
závorka či paranthesa ( ), [ ],
výpustka čili aprostof ('),
znaménko přerušení (. .), (—),
znaménko rovnosti (=),
znaménko mezery (***),
paragraf (§),
hvězdička (*) nebo křížek (†),
též číslice (¹) nebo písmě (a),
znamení délky dobové, k vyslovení slabiky potřebné (— ◡).

1. Tečka.

1. Tečkou označujeme konec každé věty jednoduché i složité, jež vyjadřuje úplnou mlyšlénku.

Dobré vychování nejlepší věno. Lososi stěhují se na jaře každého roku z moře do řek a do potoků horských, kdež jikry ukládají.

2. Tečku klademe po číslici, kterouž označujeme číslovku řadovou.

Jiří Poděbradský narodil se dne 23. měsíce dubna r. 1420. v Poděbradech. Jan Purkyně narodil se dne 17. měsíce prosince r. 1788. na zámku Libochovském. Karel IV., otec vlasti, založil r. 1348. universitu v Praze.

3. Tečku klademe po větě výpustkové, která s větou předcházející nebo následující grammaticky nesouvisí; tedy v nadpisech, odpovědech a p.

Úvod. Předmluva. Oddíl I. Úkol II. Který člověk jest dokonalý? — Žádný.

4. Při skráceninách čili abbreviaturách:

atd. = a tak dále,
a j. = a jiné
a p. = a podobné,
a j. v. = a jiných více,
a n. = a následující,
t. j. = to jest,
t. = totiž,
v. = viz, verš,
na př. = na příklad,
odd. = oddíl,
odděl. = oddělení,
Pozn. = Poznámka,
vyd. = vydání,
p. = pan,
t. r. = tohoto roku
t. m. = tohoto měsíce, atd.

2. Čárka.

1. Čárkou oddělujeme ve větách jednoduchých i složitých vokativ od ostatních členů větných.

Uděl, Bože, požehnání lidu svému! Synu, buď podporou rodičů svých, když sestárnou!

2. Čárkou oddělujeme ve větách jednoduchých i složitých přístavku od ostatních členů větných:

Václav III., poslední král Český z rodu Přemyslova, zavražděn jest úkladně dne 4. srpna r. 1306. v Olomouci. Diamant, nejtvrdší a nejdražší kámen, jest čistý uhlík. Libuša, kněžna a paní naše, umřela. Věřím v Boha otce, všemohoucího stvořitele nebe i země.

3. Ve větách stažených (svinutých) oddělujeme čárkou stejnorodé členy, nejsou-li spojeny spojkou *a* neb *i*.

Zdraví a spokojenosť život blaženým činí. Láska vše sladí, všemu učí, ke všemu ponukne, vše přemáhá. Vzduch jest plynný, průhledný, bez vůně a zápachu. Vlachové pěstují rýži, kukuřici, víno a olivu. Leností, nešetrností a neumělostí lidé nejčastěji na mizinu přicházejí. Nehleď na řeč, ale na věc.

4. V souvětích souřadných dělíme čárkou souřaděné věty.

Mladý nabývej, starý užívej. Kůň jest jednou hříbětem, člověk dvakrát dítětem. Nouze učí práci, z práce umění vykvétá. Vlastní chvála v oči práší, jiných chvála česť přináší.

Pozn. Před spojkou *a* klademe čárku:

a) spojuje-li věty samostatné různých podmětů:

Orel orla rodí, a sova sovu plodí. Dobrý i po suché kůrce tyje, a zlý ani masa nezažije. Povolnosť přátely rodí, a pravda nenávisť plodí.

b) ve větách rozkazovacích se společným podmětem:

Drž se rozumu, a projdeš celý svět. Čti zvolna, a o přečteném dlouho a pilně přemýšlej. Těla nepřesyť, a ducha neumoř!

c) ve větách stažených, stojí-li dva stažené (svinuté) výroky, předměty nebo dvoje příslovečné určení mezi dvěma slovesy, jež spojena jsou spojkou *a*:

Bůh stvořil nebe a zemi, a zachovává celý svět. Bůh jest svatý a spravedlivý, a chce všecky lidi posvětiti. Člověk může žíti v pásmě studeném i pod rovníkem, a dovede nejrůznějších látek za pokrm užiti.

d) je-li *a* spojkou odporovací (= *ale*):

Mohl panovati, a chtěl sloužiti. Hledala jsem ho, a nenašla. Čekal jsem až do večera, a ničeho jsem se nedočekal.

5. Ve větách přechodníkových oddělujeme přechodník několika členy omezený od členův ostatních:

Král kázal sobě hrob učiniti, chtě vždy smrť na paměti míti. Vratislav kníže, jsa milovník sv. víry křesťanské, snažil se všemožně, aby ji rozmnožil.

Není-li přechodník několika členy omezen, neklademe mezi něj a členy ostatní čárky:

Ďábel řeva jako lev obchází. Křivdu chudým činili neprávě soudíce. Ďábel svázán jsa nebude svazovati národů. Jsa vladařem nic sobě nezanechal. Vlk leže netyje. Třeba jest nám prositi vstávajíc léhajíc.

6. V souvětích souřadných dělíme čárkou jednotlivé věty, jsou-li spojeny spojkami slučovacími, odporovacími, rozlučovacími, příčinnými:

Vystavěl hrad hořejší, též i dolejší. Ani sám se chval, ani sám se haň. Ptáci nesejí, aniž oří, a přece syti žijí. Olivy se nejprve oberou, pak se přebírají, potom z pecek odlupují a konečně na lis dávají. Mysl k hříchu nemá býti puzena, alebrž od něho zdržována. Anebo tu seďte a já s vámi, anebo v kostel vejděte a já s vámi. Neboj se, nebo já s tebou jsem. Tovaryšstvu ničemnému vyhýbej, porušuje zajisté mravy.

7. V souvětích podřadných oddělujeme čárkou větu hlavní a vedlejší:

Kdo pravdu zastává, vítězem ostává. Co má býti kopřivou, záhy pálí. Kdož může zapověděti oblakům, aby deště nevydávaly. Kam strom nahýbáš, tam roste. Pozdě závory dělati, když koně vyvedli. Mnozí činí dobře, poněvadž jinak činiti nemohou. Cti otce svého i matku svou, ať se prodlejí dnové tvoji na zemi. Ulekl se, až oněměl. Ke všem musíš rovnosť míti, chceš-li pravým soudcem býti. Kdyby nebylo oráče, nebylo by boháče. Ač jsme my bratři, nejsou přece naše kapsy sestry.

Pozn. Ve dvojitých větách tázacích neklademe před *či*, *čili* čárky: Udělal-lis to čili nic? Jest-li to tvá kniha či není?

8. Čárku klademe po mezislovcích a po takových slovech, která klademe na počátek věty, buď že chceme řeči dodati důrazu neb i z jiných příčin.

Ach, tomu nelze pomoci! Ano, je tomu tak! Ne, toho déle nesnesu! Zajisté, tomu není tak! Slovem, ty mi křivdíš!

3. Středník (semikólon).

Středníkem označujeme delší přestávku řeči. Klademe jej:

1. mezi samostatnými větami souvětí souřadného. Věty samy sloučeny bývají spojkami: *také, rovněž, též, dále, pak, potom, konečně, posléze; ale, avšak, spíše, přece, zatím, proto, neboť* a pod., nebo jsou bezo spojky.

Zpozdilé jest drážditi mocného; snadnoť nalezne, jak tě zahubiti. Slunce osvětluje zemi; také jiné planety dostávají své světlo od něho. Ovce nám dává vlnu; kromě toho jest nám svým masem užitečna. Jaro jest krátké; podobně mizí i mládí naše rychle. Pravda miluje světlo; ale lež ve tmě si libuje. Štěstí slepo jest; neboť málo kdy pravé zásluhy odměňuje.

2. Středníkem oddělujeme předvětí a závětí dvojčlenného obvětí, skládá-li se předvětí z několika vět.

Znalosť sebe samého jest zrcadlo, v němž duše naše sebe samu vidí; je to světlo ducha našeho ve tmách života. Roj, který v květnu se zrojí, za plný vůz stojí; v červnu zrozený nestojí za zvonění. Dokud štěstí tobě kvete, tu máš dosti přátel v světě; jak se psota na tě dere, hned se druh od tebe bere.

3. Středníkem oddělujeme jednotlivé členy předvětí i závětí víceč lenné periody; předvětí dělí od závětí dvojtečka.

Komu nikdo na světě není díkem povinen; kdo zemřel, nezanechav stopy blahodárného působení: ten nadarmo žil. Miluješ-li Boha a ctíš-li jej; znáš-li slovo jeho a jím se řídíš; často-li na něj myslíš a k němu se modlíš: požehnání jeho na tobě spočine. Kde slunko boží po prvé se ti zalesklo; kde hvězdy boží po prvé se ti zatřpytily; kde posel boží po prvé všemohoucnosť Pána pánů ti zjevil: tam je tvá láska; tam tvoje vlasť.

4. Dvojtečka čili kólon.

1. Dvojtečku klademe po větě uvozovací před výkladem nebo výčtem, hlavně po slovech: *jako, totiž, a to, takto, na př.* a pod.

Trojí věc nad člověkem vítězívá: zlato, železo a řeč. V jazyku slovanském jest mluva dvojí: jihovýchodní a západní. Mluva jihovýchodní dělí se na trojí řeč, totiž: ruskou, bulharskou a illyrskou; mluva západní na čtveru, a to: polskou, českou, lužicko-srbskou a vymřelou polabskou.

2. Dvojtečky užíváme po větě uvozovací, opakujeme-li přímo řeč cizí. Aristoteles pravil: „Přítel jest jedna duše ve dvou tělech“. Říkávají: „kdo

má k čemu příhodný čas, nechť na jiný nečeká zas". Diogenes, byv od kohosi tázán, jak by se měl pomstiti nad člověkem utrhačným, odpověděl: „Nečiň nic zlého, a tak hánce lhářem učiníš".

Pozn. Uvádíme-li však nejprve slova cizí a pak trprve svá vlastní, neklademe dvojtečky: „Kdo se boha nebojí, ten se lidí nestydí", čteme v písmě svatém. „Jeden jest Bůh", tak volá k nám příroda.

3. Dvojtečku klademe, chceme-li odděliti ve víceèlenném obvětí předvětí od závětí.

4. Dvojtečku klademe, chceme-li k důležitosti věty následující poukázati:

V jedné příčině máš přednosť: jsi pilnější. Co mi řekl, obsaženo v jediném slově: nic.

5. Pomlčka.

1. Pomlčky užíváme k sesílení tečky, ukončena-li delší řada myšlének, tak že by nový odstavec řeči mohl počíti.

2. Pomlčkou připravujeme čtenáře na něco neočekávaného neb obzvláště důležitého.

Šestkrátstotisíc vojínů vytáhlo do Ruska a — sotva deset tisíc se jich vrátilo. Z drobných ptáků nejlepší — hus.

3. Pomlčku klademe, neukončili-li jsme řeč, ponechávajíce čtenáři, aby ji doplnil.

Mnoho ještě mohl bych pověděti, avšak — —. Přítel náš včera se roznemohl, a bojíme se — —. Kdyby směl poroučeti, on by — —.

4. Pomlčku klademe před delší větou vloženou, i za ní.

I jaltě král Jan syna svého mladého, Václava — téhož, který potom pod jménem Karla IV. císařem se stal — a do vězení jej uvrhl.

Je-li věta vložená kratší a bez obzvláštního důrazu pronesená, užíváme za pomlčku závorek neb i čárek.

To bylo, mírně řečeno, nejapné. — Petr připovídal, že mistra svého neopustí; ale brzy potom (ó té lidské křehkosti) třikrát ho zapřel.

5. Pomlčky klademe na označenou řeči náruživé.

Kdo mne vyvede! — Vše temno — zmatené bludiště — žádný východ — žádná hvězda spasná — hynu!

6. Ve větách výpustkových za vypuštěný výrok: Mladosť — radosť, Staroba — choroba. Panské sliby — časté chyby.

7. Na označenou, že slova nějakého spisovatele nebo básníka jen z části opakujeme: — — — I pojme útrpnosť
Adama, a obměkčeno srdce jest
jeho. — — —

8. Pomlčkou oddělujeme v rozmluvě (dialogu) přímou řeč dvou osob. Odkud přicházíš, kdo jsi? — Co se tážeš? Pověz ty, kdo jsi.

6. Otazník.

1. Otazníku užíváme po každé úplné otázce přímé.

Dnes jsme zde, a zejtra kde? Kde počala třicetiletá válka? Kde se skončila? Nemáme-liž všickni jednoho otce? „Kde jest tvůj bratr Abel?" tázal se Bůh Kaina. „Věříš-li v syna božího?" tázal se Kristus slepého od narození.

2. Otazník klademe po tázacích slovech ve průběhu řeči.

Na otázku čím? odpovídáme pádem sedmým. Ztratil jsem knihu, ale nevím, kde? Slovem proč? dotazujeme se příčiny.

3. Po otázkách nepřímých neklademe otazníku: Nevěděli kam by se obrátiti měli. Nevědí, co činí. Vypravujte, co jste zkusili.

Je-li však ve větě hlavní sloveso tázati se, klade se otazník i po nepřímé otázce:

Zákonník tázal se, co by měl činiti, aby život věčný obdržel?

Pozn. 1. Následuje-li po sobě více vět tázacích samostatných, klademe za každou větou otazník.

Je-li blízek? Je-li vzdálen? Zná-li cesty naše?

Tážeme-li se souvětím, klademe otazník jen jednou, a to na konci souvětí.

Co může národu více býti ku slávě, nežli místa, na kterých se věci slavné události, než osoby, ježto jsou slavné činy pro národ podnikly?

Pozn. 2. Někdy klademe otazník za větou, o jejíž platnosti pochybujeme. Otazník bývá pak jakožto znamení pochybnosti v závorce.

4. V otázkách řečnických klademe buď otazník, buď vykřičník, dle toho, je-li věta, o niž jde, výrazem otázky nebo citu.

Tak-liž jste nemohli jedné hodiny bdíti se mnou? Proč se tak bojíte? Mohou-liž roditi se na trní hrozny a na bodláčí fíky? Jakou perlu jsem zahodil! Jaké štěstí jsem bláhově zamítnul!

7. Vykřičník.

Vykřičník klademe po všech větách i slovech, kterými cit mocně dojatý vyjadřujeme, a to:

1. když voláme, prosíme, žádáme, poroučíme.

Pane, pomoz nám! Zůstaň s námi, neb se připozdívá! Nelži! Nebuď nevděčným!

Pozn. Není-li ve větách rozkazovacích důrazu, klademe za vykřičník tečku. Čiň dobře a právě, a neboj se císaře ni krále.

2. Po mezislovcích, jimiž hnutí mysli na jevo dáváme.

Ach! Haha! Neříkej hop! dokud jsi nepřeskočil. Běda! běda! jsem ztracen!

3. Po oslovení, jež vyšším hlasem pronášíme (též v listech).

Otče! — Bratře! — Příteli! — Otec volal: „Děti! děti!“ — Milovaní rodiče!

Pozn. 1. Složené věty zvolací, žádací, rozkazovací mají vykřičník jen jednou, a to na konci celého souvětí.

Kéž bychom poznali, co jsme! Mnozí lidé, ba celí národové nevědí ani o lidské své důstojnosti!

Pozn. 2. Následuje-li za mezislovcem ještě věta, klademe vykřičník za větou, od níž mezislovce oddělujeme čárkou:

Ó, kéž jsem tě nikdy nepoznal!

8. Znaménka pomocná.

1. Znaménka uvozovací klademe:

a) před řečí a za řečí doslovně uvedenou anebo před citátem a za citátem z nějakého spisu.

Hříšník bil se v prsa řka: „Pane, odpusť mi!“ Přišedše tázali se: „Jsi-li ty ten, kterýž přijíti má čili jiného čekati máme?“

Pozn. Přerušíme-li doslovnou řeč větou vloženou, klademe znaménka uvozovací dvakráte.

„Kdybych nebyl Alexandrem“, pravil kdysi Alexandr Veliký, rozmlouvaje s Diogenem, „chtěl bych býti Diogenem“.

b) Před slovem i za slovem nebo větou, na kterou zvláště pozornost čtenářovu chceme obrátiti.

Pozbyl zdraví od častého „za zdraví“, „Darmodej“ umřel, „Kup sobě“ nastal. „Jeden jest Bůh“, tak volá k nám příroda.

2. **Závorky** užíváme:

a) vsouváme-li do věty jednotlivá slova nebo přístavky, jimiž výraz předcházející vykládáme.

Hlavním článkem islamu (víry mahomedanské) jest: „Jeden jest Bůh a Mahomed jeho prorok“.

b) Závorkami opatřujeme věty vložené.

Tři věci jsou potřebny (praví jistý mudřec), abychom se dobrými osvědčili lidmi: dobře činiti, pravdu mluviti a sliby plniti.

3. **Apostrofem** označujeme, že pro libozvuk v zásloví odsuta souhláska, hlavně při činném příčestí: klad' (= kladl), vlek' (= vlekl) atd.

4. Znaménko **přerušení** klademe, když myšlénku neúplnou zaznamenáváme: Počkej, já ti — — —.

5. Znaménko **rovnosti** klaďe se na označenou rovnosti dvou (nebo více) slov a čte se: rovná se (s dat.), nebo: tolik co (s nom.). Kaligrafie = krasopis.

6. Znaménka **mezery** užíváme na označenou nečitelných nebo porušených míst u vydání starých spisovatelů, nebo na označenou čísla schválně vynechaných písmen:

V městečku H****** žil atd.

7. **Paragrafem**, k němuž číslici připojujeme, oddělujeme spisy vědecké pro snadnější přehled látky v oddíly, k nimž poukázati lze. Na př.: Viz. §. 19.

8. Hvězdičkami, křížky, číslicemi a písmeny, v text vloženými, odkazujeme k poznámkám a přídavkům, pod čarou nebo na konci knihy (oddílů, hlav a p.) umístěným.

9. Znamení délky nebo krátkosti slabiky užíváme v prosodii, ve slovnících a j. na označenou časomíry:

Stōj nŏhŏ! Pōsvātnā mīstā jsoū kāmkŏlī krāčīš.

Rejstřík.

D.

F.

E.

G.

H.

Ch.

I.

J.

K.

L.

M.

N.

O.

P.

R. Ř.

S. Š.

T.

U.

V.

Z.

Ž.

Stanford University Libraries
3 6105 019 769 129

